

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ชุดโครงการยูววิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

ประกอบด้วยผลงานสังเคราะห์ 2 เล่ม

1. การสังเคราะห์กระบวนการ 8 เรื่อง

2. การสังเคราะห์เนื้อหา 13 เรื่อง

โดย

เรณู อรรฐาเมศร์ และคณะ

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

2554

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
ชุดโครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

ที่ปรึกษาประจำโครงการและนักวิจัย

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

ผู้ประสานงานและนักวิจัย

เรณู อรรฐาเมศรี

ผู้ช่วยผู้ประสานงานและนักวิจัย

อนุชน หวลทรง

วิทยากรกลุ่มย่อยและนักวิจัย

โสมจิต ไชยประสิทธิ์

สิริพร เดชผดุง

จารุณี ปัญควณิช

ผู้ประสานงานจังหวัดและนักวิจัย

ณัฐพร จาดยางโทน

นัยนา ครุฑเมื่อง

ลาวัณย์ ถาพันธุ์

นิคม นาคอ้าย

ไชยรัตน์ ปราณี

สงกรานต์ ฤกษ์แก้ว

วิสุทธิ เหล็กสมบูรณ์

ผู้ประสานงานจังหวัด

สุภาภรณ์ พงษ์วิญญูโสภาส

อัญชลี เท่งตระกูล

รัตนา นุชบุญเลิศ

นารี จิตรรักษา

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

คำนำ

รายงานโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฉบับนี้ได้รวบรวมผลการสังเคราะห์เนื้อหา ในประเด็น การปรับตัว การย้ายถิ่น สมบัติสาธารณะ และสะท้อนเส้นทางการย้ายถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ รวมถึงการประกอบอาชีพ ซึ่งในแต่ละประเด็นสะท้อนการมีส่วนร่วมในประวัติศาสตร์ภายในท้องถิ่นของตนเองภายในพื้นที่เขตภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่าง โดยผ่านการใช้เครื่องมือและทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ ซึ่งวิธีการดังกล่าวเป็นเครื่องมือสำคัญที่ให้ส่งผลให้ชุมชนตระหนักในตัวตน สร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเองและสังคม ภายใต้บริบทของโลกสมัยใหม่ ซึ่งการดำเนินโครงการในครั้งนี้ ได้สอดคล้องกับปลายทางของโครงการสองด้าน คือ ผลลัพธ์ด้านชุมชนเกิดจิตสำนึกประวัติศาสตร์ตัวตนภายในของชุมชน การกระตุ้นความทรงจำและตระหนักถึงประสบการณ์ที่ตกผลึกในประวัติศาสตร์คือ วิถีชีวิต สามารถปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์อย่างผสมกลมกลืนกับบริบททางธรรมชาติและสังคม ซึ่งทางโครงการ ฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าเอกสารฉบับนี้จะสามารถต่อยอดทางความคิดและเป็นแนวทางแก่ผู้ที่สนใจในการพัฒนาโครงการในแนวทางเดียวกันนี้ได้เป็นอย่างดี

ผู้จัดทำ

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยฉบับนี้ได้สานต่อแนวคิด ของผู้เชี่ยวชาญ และนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งโครงการได้ขยายเครือข่ายผู้ร่วมงานไปยังอาจารย์ในมหาวิทยาลัยราชภัฏในภาคเหนือทั้งหมด 6 สถาบัน เชื่อมต่อไปยังโรงเรียนมัธยม กว่า 200 แห่ง เพื่อกระตุ้นพลังยูววิจัยจากโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการนับจำนวนกว่า 1000 คน ยังผลให้ครูที่ปรึกษาต้องหนุนเสริมลูกศิษย์ยูววิจัยทำงานจนสำเร็จ ผลที่เกิดขึ้นมีคุณภาพการต่อองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ และต่อยอดนวัตกรรมทางกระบวนการสอน ที่มีนักเรียนเป็นสำคัญ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ด้วยกระบวนการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบด้านบวก คือการเกิดพลังชุมชน เพราะเด็กนักเรียน ครูและชาวบ้านได้ เรียนรู้และตระหนักถึงความรู้ ชุมชนคือความสามารถในการปรับตัว ท่ามกลางบริบทชุมชนและตระหนักรู้เพิ่มขึ้นว่า ชุมชนนั้นมีความเปลี่ยนแปลงมาตลอดเวลา เมื่องานโครงการนี้สำเร็จลุล่วงมาด้วยคุณค่าด้านต่าง ๆ ที่ได้รับดังกล่าวมานี้ ทางโครงการสำนึกดีว่า เพราะได้รับโอกาส และรับความอนุเคราะห์ และความร่วมมือจากบุคคลหลายฝ่าย ตั้งแต่คุณ สำนักงานคณะกรรมการกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่เป็นทั้งต้นคิด ให้แนวทางการออกแบบงานวิจัยอย่างกว้าง ๆ เพื่อให้ปลายทางของการวิจัยอำนวยผลต่อชุมชน ถึงขั้นเกิดจิตสำนึกรักท้องถิ่น และมีผลการขับเคลื่อนในวงกว้าง และยังให้ทุนสนับสนุนในการดำเนินโครงการวิจัยในครั้งนี้ รวมถึงความร่วมมือจากทั้งเครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏในเขตภาคเหนือตอนบนและ ตอนล่าง และสุดท้ายโครงการจะไม่สามารถดำเนินมาจนถึงจุดนี้ได้หากไม่มีพลังจากคนตัวเล็กตัวน้อยในชุมชน ครู อาจารย์ และที่สำคัญพลังจากทีมยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่ขับเคลื่อนเคียงบ่าเคียงไหล่พร้อมกับโครงการมาจนทุกอย่างสำเร็จลุล่วงมาเป็นอย่างดี นอกจากนี้โครงการก็รู้สึกเป็นหนี้ทางความคิดจากนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหลาย ๆ ท่านที่มีได้ออกนาม จึงขอขอบคุณทุกท่านมาในที่นี้ คุณประโยชน์จากโครงการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ในการศึกษาและพัฒนาองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และสังคมไทยในอนาคตข้างหน้า

ผู้จัดทำ

โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

บทคัดย่อ

ชุดโครงการยุววิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ: ฉบับ 2 (RDG5240013)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเป็นกลไกสนับสนุนการทำงานของโครงการประสานงานชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ (ตามสัญญาเลขที่ RDC 5140009) ซึ่งมีเป้าหมายดังนี้

1.1 ให้นักเรียนมัธยมในท้องถิ่นภาคเหนือ 12 จังหวัดเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และสามารถเขียนเรื่องราวในรูปแบบต่าง ๆ ออกเผยแพร่ได้

1.2 เพื่อสนับสนุนให้ครูเข้าใจแนวคิดและวิธีการทางประวัติศาสตร์ เพียงพอที่จะสนับสนุนและเป็นพี่ปรึกษาแก่นักเรียนในการศึกษาประวัติศาสตร์/ วัฒนธรรมของท้องถิ่น และนักเรียนสามารถเขียนรายงานผลการศึกษาได้

1.3 เพื่อสนับสนุนการนำเสนอผลงานของนักเรียนในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนให้เกิดการนำผลงานศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไปใช้ในการเรียนการสอน

1.4 เพื่อสังเคราะห์เนื้อหาประวัติศาสตร์ของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ

2. เพื่อให้ทุนสนับสนุนการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ในพื้นที่ 12 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน เชียงราย พะเยา กำแพงเพชร นครสวรรค์ ลำปาง สุโขทัย ตาก พิชณุโลก อุทัยธานี อุตรดิตถ์

3. เพื่อสนับสนุนการจัดทำสื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในวงกว้าง เกี่ยวกับงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

พื้นที่วิจัย

ภาคเหนือตอนบน และภาคเหนือตอนล่าง 12 จังหวัด โดยให้ความสำคัญกับกลุ่มเป้าหมายหลักตามพื้นที่โครงการ วิจัยเพื่อพัฒนาทั้งพื้นที่ (Area-based Collaborative Research หรือ ABC) ของสกว. เป็นหลักตามลำดับดังนี้ กลุ่มเชียงใหม่ พิษณุโลก กำแพงเพชร และอุทัยธานี (ABC) กลุ่มที่ 2 ลำปาง ลำพูน นครสวรรค์ สุโขทัย และตาก กลุ่มที่ 3 เชียงราย และพะเยา

ผลของการวิจัย

ด้านรูปธรรม ได้ผลงานสังเคราะห์เนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ 5 ประเด็นรวม สังเคราะห์ภาพรวม วิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ 1 เรื่อง และสังเคราะห์กระบวนการทำวิจัย ระดับ ภาค ระดับจังหวัด ระดับ โรงเรียน

การผลิตสื่อ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดมีจำนวน 20 โครงการ กำหนดประเด็นในการผลิตวีดิทัศน์ จำนวน 5 ประเด็น ๆ ละ 4 เรื่อง รวมทั้งสิ้น 20 เรื่อง โดยเป็นเรื่องที่สอดคล้องประเด็นการสังเคราะห์งานที่จะนำมาผลิตเป็นหนังสือ ซึ่งประกอบด้วยประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ คือ

ประเด็นประเพณี / พิธีกรรม / ความเชื่อ

ประเด็นสมบัติสาธารณะ ประเด็นการทำมาหากิน / อาชีพ ประเด็นการปรับตัว / การย้ายถิ่น /ชาติพันธุ์

ประเด็นภูมินามนิเวศน์วัฒนธรรม

ด้านนามธรรม

ผลลัพธ์ด้านชุมชนเกิดจิตสำนึกประวัติศาสตร์ตัวตนภายในของชุมชน การกระตุ้นความทรงจำและตระหนักว่าประสบการณ์ที่ตกผลึกในประวัติศาสตร์คือวิถีชีวิต การปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์อย่างผสมกลมกลืนกับบริบททางธรรมชาติและสังคม โดยการนำความทรงจำในอดีตผนวกความรู้ใหม่จากท้องถิ่นและความรู้จากภายนอกมาปรับใช้ให้เหมาะสม และความรู้เหล่านั้นยังถูกส่งทอดมาจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน

เกิดการไหลเวียนความรู้และประสานความสัมพันธ์ของคนในหลายสถานภาพ กระบวนการวิจัย คืออาจารย์จากมหาวิทยาลัยได้รู้จักชุมชนท้องถิ่นของไทย อาจารย์และครูนักวิจัยกลายเป็นคนที่รู้จักชาวบ้าน ไม่ใช่เรียนรู้เพียงประวัติศาสตร์ อาจารย์และครูได้เรียนรู้

การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้อาจารย์และครูเกิดการเปลี่ยนแปลง วิธีสอนเปลี่ยนแปลง ยอมรับคำตอบของนักเรียนที่หลากหลายและความแตกต่างระหว่างบุคคล เกิดการตระหนักรู้ในตนเอง จะทำให้ครูคิดไปได้ไกลกว่าเรื่องโรงเรียนและหลักสูตรชุมชน อาจารย์จากมหาวิทยาลัยจะได้สังเคราะห์องค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ช่วยยกระดับข้อมูลชุมชนสู่ความรู้ระดับทฤษฎี ได้ผลงานวิจัยที่จะไปถ่ายทอดในมหาวิทยาลัยทั้งเนื้อหาและกระบวนการ กล่าวได้ว่าการทำวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้เนื้อหาของหลักสูตรชุมชน และได้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการ การบูรณาการวิชา การมีส่วนร่วมจากคนทุกระดับ เพื่อไหลเวียนความรู้ ตั้งแต่ข้อมูลการบอกเล่าสู่การจัดระบบ จนถึงการใช้ฐานคิดเชิงทฤษฎี งานวิจัยเกิดประโยชน์ต่อการนำไปใช้จริง นักเรียนและครูได้พัฒนาศักยภาพ ไม่ได้เกิดการเรียนรู้เฉพาะเรื่องราวประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่เด็ก นักเรียนยังได้เรียนรู้ว่าตนเองสนใจเรื่องอะไรของชุมชน พัฒนาศักยภาพของเด็ก โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีจุดเน้นอยู่ที่การเรียนรู้จากการทำวิจัย ทั้งเครื่องมือทำวิจัย และเนื้องานต่างมีอิทธิพลส่งผลต่อการเรียนรู้ของนักเรียนทั้งสิ้น ครูนักเรียนได้ตระหนักว่าสามารถสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองการรู้จักตนเองก็คือความแจ่มชัดในการมองประสบการณ์ในอดีตที่มีผลมาถึงปัจจุบัน ข้อค้นพบนี้ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่ากระบวนการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกระตุ้นให้เกิดกระบวนการคิด วิเคราะห์และการเชื่อมโยงข้อมูลจนเกิดภาพซับซ้อนของชุมชน เป็นการเพิ่มศักยภาพในการคิดของผู้ร่วมวิจัยทั้งหมด ทำให้เข้าใจภาพจริงของชุมชนได้ชัดเจนขึ้นซึ่งจะมีผลสืบเนื่องต่อการปรับตัวของชุมชน และตระหนักถึงพลังของชุมชนของตนเอง

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
กิตติกรรมประกาศ	ข
บทคัดย่อ	ค
บทที่ 1 บทนำ	1
หลักการและเหตุผล	1
วัตถุประสงค์	3
พื้นที่วิจัย	4
ดำเนินงาน	4
แนวคิด และเนื้อหาที่ใช้	5
วิธีดำเนินโครงการ	5
คณะทำงาน	6
บทบาทหน้าที่	9
แผนการดำเนินงาน	10
ผลกระทบด้านบวก	12
ผลสืบเนื่อง	12
ระยะเวลาดำเนินงาน	12
ผลงานที่จะส่ง สกว.	12
ตัวชี้วัดความสำเร็จ	13
งบประมาณสอดคล้องตามสัญญาฉบับที่ 1	14

บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	15
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	15
พลังของชุมชน	25

สารบาญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 การสังเคราะห์เนื้อหาประวัติศาสตร์ และกระบวนการทำวิจัย	27
ผลการสังเคราะห์งานด้านกระบวนการดำเนินงานโครงยววิจัย	27
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ	
1) กระบวนการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จังหวัดสุโขทัย	28
2) การสังเคราะห์งานโครงการผ้าทอมือกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป ของชาวตีนธาตุ	29
3) การสังเคราะห์งานโครงการวิถีชีวิตของชาวบ้านหมู่บ้านวังลึก	29
4) กระบวนการพัฒนานักเรียนยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาคเหนือ โรงเรียน ชัยมงคลพิทยา	30
5) กระบวนการสังเคราะห์งานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาคเหนือ “ผู้หญิง...อยู่ไฟ”	30
6) การสังเคราะห์งาน โครงการเรื่อง “การเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิตชาวตลาดบ้านท่าเสา”	31
7) การสังเคราะห์สื่อวีดีทัศน์โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นภาคเหนือ โดย อ.อารีย์ บินประทาน	32
ผลการสังเคราะห์งานด้านเนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ	32
จากงานของยววิจัย	
1) การสังเคราะห์งานวิจัยยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ระหว่างประวัติศาสตร์กับความทรงจำ	32
2) ภูมินามภูมินิเวศน์วัฒนธรรม ภาคเหนือตอนบน	32
3) ภูมินามภูมินิเวศน์วัฒนธรรม ภาคเหนือตอนล่าง	33
4) “สมบัติสาธารณะ” บทสังเคราะห์โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดอุดรดิตถ์	33
5) การสังเคราะห์เนื้อหาประเด็นสมบัติสาธารณะ โครงการยววิจัย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ	34

สารบาญ (ต่อ)

	หน้า
6) การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ : กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ ภาคเหนือตอนบน และภาคเหนือตอนล่าง	34
7) วิถีชีวิตการปรับตัวของผู้คนในภาคเกษตรกรรม พื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย	34
8) การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่จังหวัด สุโขทัย	35
9) การปรับตัวกรณีการย้ายถิ่นของกลุ่มคนพื้นที่ภาคเหนือ ตอนบนและภาคเหนือตอนล่างประเทศไทย	35
10) การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น จังหวัดสุโขทัย: กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีที่นำไปสู่การท่องเที่ยว	35
11) ประเพณี/พิธีกรรม ที่เกี่ยวกับการตอบสนองชุมชน วัด และกระบวนการผลิต : บทสรุปจากประเด็นสังเคราะห์ งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดพิษณุโลก	36
12) การสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี	36
13) การสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดแม่ฮ่องสอน	36
บทที่ 4 สังเคราะห์และยกระดับความรู้	38
ระหว่างประวัติศาสตร์กับความทรงจำ	46
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือจากงานวิจัยวิจัย	57
ความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ	61

สารบาญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 บทสรุป	94
บรรณานุกรม	96
ภาคผนวก	102
ภาคผนวก ก การขยายตัวของรัฐผ่านระบบราชการ	102
ภาคผนวก ข ผลจากการทำงานกระบวนการกับครูในโรงเรียนต่างๆ	105
ภาคผนวก ค รายชื่อคณะทำงานโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	130
ภาคเหนือ	

บทที่ 1

บทนำ

หลักการและเหตุผล

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคือการศึกษาประวัติศาสตร์ของประชาชนธรรมดา ที่ไม่มีใครบันทึกไว้ ทำให้คนธรรมดาที่มีพื้นที่ในประวัติศาสตร์ ซึ่งได้จากการบอกเล่าของชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านสร้างประวัติศาสตร์ขึ้นเอง จะทำให้เขาเกิดจิตสำนึกร่วม ในอัตลักษณ์ตัวตนเพิ่มขึ้น การสร้างประวัติศาสตร์ตามทัศนของชาวบ้าน คือการฟื้นฟูเอกลักษณ์ด้านวัฒนธรรมของชาวบ้านนั่นเอง สิ่งนี้คือรากฐานความชอบธรรมของอำนาจราษฎร (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, แนวทางและวิธีวิจัยสังคมไทย, 2548) ในทำนองเดียวผลงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (เรณู อรรฐาเมศร์, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นชุมชนไทใหญ่ลุ่มน้ำแม่มาว แม่สาว และแม่กก อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่, 2542) ก็สะท้อนผลลัพธ์ว่าชุมชนเกิดจิตสำนึก ชาวบ้านได้สื่อความหมายในสิ่งเดียวกันตามเนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การทำวิจัยช่วยกระตุ้นความทรงจำและ ตระหนักว่าประสบการณ์ที่ตกผลึกในประวัติศาสตร์คือวิถีชีวิต ตัวตนในอดีตของบรรพบุรุษ มีการปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ไม่ว่าจะเป็นการผสมกลมกลืนกับคนทั้งภายในและภายนอก บางครั้งต้องผลิตซ้ำ ผลิตใหม่ซึ่งอุดมการณ์เพื่อยืนหยัดต่อสู้กับกับการดำรงชีวิต และในบางโอกาสเมื่อเผชิญปัญหาที่ต้องร่วมมือกันสร้างวาทกรรมใหม่ปรับให้เข้ากับบริบททางธรรมชาติ และสังคมที่เปลี่ยนแปลง บางครั้งก็นำความทรงจำในอดีตผนวกความรู้ใหม่จากท้องถิ่นและ ความรู้จากภายนอกมาปรับใช้ให้เหมาะสม และความรู้เหล่านั้นยังถูกส่งทอดมาสู่ลูกหลานของชุมชน จนกระทั่งมาถึงยุคปัจจุบัน สังคมได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตโดยสิ้นเชิง ความรู้เก่าถูกบดบัง ขาดการสืบทอดพัฒนาและปรับใช้ รากฐานความรู้ใหม่ที่มาจากภายนอกก็ไม่ลึกซึ้งเพียงพอที่ยึดเหนี่ยวให้ชุมชนมีพลังและศักยภาพมากพอที่จะเผชิญกับปัญหาของสังคมสมัยใหม่ได้ เป็นต้นว่าการหลงใหลการบริโภค การทำตามอย่างคนอื่น ตลอดจนการชื่นชมกับวัฒนธรรมของประเทศอื่น ไม่ให้ความสำคัญกับท้องถิ่นและวัฒนธรรมไทย การทำวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้ชุมชนตระหนักในตัวตน สร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเองและสังคม ในบริบทของโลกสมัยใหม่ที่มีการแข่งขันพื้นที่ทางวัฒนธรรมเพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ

กระบวนการทำวิจัยประวัติศาสตร์ จะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างทีมวิจัย คือ ครู อาจารย์ นักวิชาการกับชาวบ้าน ได้เรียนรู้ภาคสนามว่าชุมชนมีความซับซ้อนจะทำให้ทีมนักวิจัยได้ความรู้และสามารถสร้างความรู้ใหม่จากราก เกิดความเข้าใจในศักยภาพ ชาวบ้านที่สามารถสร้างวัฒนธรรมของตนเองในบริบทต่าง ๆ งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

สะท้อนการสร้างวาทกรรมฉายภาพการปรับตัว ตามขั้นตอนพัฒนาการและการผันผวนของบ้านเมือง ประวัติศาสตร์หมู่บ้านจึงมีวาทกรรมที่ซับซ้อน เพื่อจะบอกความมีตัวตนของชุมชนในท้องถิ่น คนแต่ละกลุ่มก็มีการสร้างอัตลักษณ์ตัวตนของกลุ่มขึ้นมาตามเงื่อนไขแวดล้อม เพื่อบอกสิทธิ ตัวตน ที่มีต่อการมีส่วนร่วมอันชอบธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยใส่ความหมาย (รหัส) ไว้ในวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ตำนาน และ และคติชาวบ้าน ซึ่งได้มีส่วนช่วยเชื่อมโยงระหว่างอดีตและปัจจุบันและสานต่อภาพฝันในอนาคต

กล่าวได้ว่ากระบวนการทำวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคือได้รื้อฟื้นองค์ความรู้ของชุมชน ทำให้ชาวบ้านได้รู้จักตัวตน ผู้ที่ร่วมในกระบวนการจากมหาวิทยาลัย ครุศึกษานิเทศก์ในโรงเรียน และชุมชน ได้รู้จักตนเองและรู้จักชุมชนร่วมกัน การทำวิจัยโดยนักเรียนเป็นนักวิจัยมีครูเป็นที่ปรึกษา จะเป็นเครื่องมือที่ทำให้ครูเปลี่ยนวิธีสอนโดยเอาเด็กเป็นสำคัญ นักเรียนได้พัฒนาศักยภาพ โดยการคิดวิเคราะห์และเชื่อมโยงเรื่องเวลาและพื้นที่ ทั้งยังจะเกิดการพัฒนาศักยภาพชุมชน โรงเรียนและหลักสูตรท้องถิ่นจะทำให้เกิดความยั่งยืน ทำให้อาจารย์และครูเกิดการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง วิธีสอนเปลี่ยนแปลงยอมรับคำตอบของนักเรียนที่หลากหลายและความแตกต่างระหว่างบุคคล ไม่ใช่มาตรฐานมาตรฐานเดียวเป็นตัวกำหนดกับเด็กทุกคน และเกิดการตระหนักรู้ในตนเองเข้าใจวาทกรรมของชุมชน และความแตกต่างวาทกรรมว่าต่างก็แย้งซึ่งพื้นที่ทางสังคมกันอย่างไร ความเข้าใจระหว่างความหลากหลายทางวัฒนธรรม อาจารย์จากมหาวิทยาลัยจะได้สังเคราะห์องค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ช่วยยกระดับข้อมูลชุมชนสู่ความรู้ระดับ ทฤษฎี ได้ผลงานวิจัยที่จะไปถ่ายทอดในมหาวิทยาลัยทั้งเนื้อหาและกระบวนการ กล่าวได้ว่าการทำวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้เนื้อหาของหลักสูตรชุมชน และได้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการ การบูรณาการวิชา การมีส่วนร่วมจากคนทุกระดับ เพื่อไหลเวียนความรู้ ตั้งแต่ข้อมูลการบอกเล่าสู่การจัดระบบ จนถึงการใช้ฐานคิดเชิงทฤษฎี งานวิจัยเกิดประโยชน์ต่อการนำไปใช้จริง

โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีจุดเน้นอยู่ที่การเรียนรู้จากการทำวิจัย ทั้งเครื่องมือทำวิจัยและเนื้อหาต่างมีอิทธิพลส่งผลต่อการเรียนรู้ของนักเรียนทั้งสิ้น ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งเพื่อดำเนินการหรือปรับตัวให้เท่าทันกับกระแสโลกาภิวัตน์ ในกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสะท้อนความเชื่อมั่นและศักยภาพของชุมชน สอดคล้องกับแนวทางด้านกระแสโลกาภิวัตน์ เพราะกระบวนการวิจัยทำให้ชุมชนได้ทบทวนตนเองก็คือนักเรียนเอง การรู้จักตนเองก็คือความแจ่มชัดในการมองประสบการณ์ในอดีต ที่มีผลมาถึงปัจจุบัน ข้อค้นพบนี้ชี้ให้เห็นว่ากระบวนการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกระตุ้นให้ คิดได้ ทำได้ ให้รู้จักหาทางเลือก

เตรียมตัวเพื่ออนาคตตามขีดจำกัดและที่ทำได้จริงซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเยาวชน
ดังนั้นน่าจะมีการขยายงานด้านการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนไปสู่นักเรียนและครู เพราะเป็นผู้อยู่
ในชุมชน จะเป็นการได้ทั้งการปรับเปลี่ยนการเรียนการสอนให้เป็นผู้สร้างองค์ความรู้ได้เอง
ได้องค์ความรู้จากชุมชนเป็นฐานความเข้มแข็งทางวิชาการของชาติ และสร้างความเข้มแข็งของ
ชุมชนไปในตัว

วัตถุประสงค์

1. เพื่อกลไกสนับสนุนการทำงานของโครงการประสานงานชุดโครงการยุววิจัย
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ (ตามสัญญาเลขที่ RDC 5140009)
 - 1.1 ให้นักเรียนมัธยมในท้องถิ่นภาคเหนือ 11 จังหวัดเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และ
สามารถเขียนเรื่องราวในรูปแบบต่าง ๆ ออกเผยแพร่ได้
 - 1.2 เพื่อสนับสนุนให้ครูเข้าใจแนวคิดและวิธีการทางประวัติศาสตร์ เพียงพอที่จะสนับสนุน
และเป็นพี่ปรึกษาแก่นักเรียนในการศึกษาประวัติศาสตร์/ วัฒนธรรมของท้องถิ่น และ
นักเรียนสามารถเขียนรายงานผลการศึกษาได้
 - 1.3 เพื่อสนับสนุนการนำเสนอผลงานของนักเรียนในรูปแบบต่าง ๆ
 - 1.4 เพื่อสนับสนุนให้โรงเรียนนำผลงานศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของนักเรียนไปใช้ในการ
การเรียนการสอน
 - 1.5 เพื่อสังเคราะห์เนื้อหาประวัติศาสตร์ของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่
ภาคเหนือ
2. เพื่อให้ทุนสนับสนุนการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ในพื้นที่
12 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน เชียงราย พะเยา กำแพงเพชร นครสวรรค์ ลำปาง
สุโขทัย ตาก พิษณุโลก อุทัยธานี อุตรดิตถ์
3. เพื่อสนับสนุนการจัดทำสื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในวงกว้าง เกี่ยวกับงานยุววิจัย
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

พื้นที่วิจัย

ภาคเหนือตอนบน และภาคเหนือตอนล่าง 12 จังหวัด โดยให้ความสำคัญกับกลุ่มเป้าหมายหลักตามพื้นที่โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาทั้งพื้นที่ (Area-based Collaborative Research หรือ ABC) ของสกว. เป็นหลักตามลำดับดังนี้

กลุ่มที่ 1 เชียงใหม่ พิษณุโลก กำแพงเพชร และอุทัยธานี (ABC)

กลุ่มที่ 2 ลำปาง ลำพูน นครสวรรค์ สุโขทัย และตาก

กลุ่มที่ 3 เชียงราย และพะเยา

ดำเนินงาน

กลไกดำเนินงานประกอบด้วย บุคลากร และเทคนิควิธี ได้แก่

1. ผู้ทรงคุณวุฒิ - ทำหน้าที่เสริมแนวคิด กระบวนการวิจัย วิธีวิทยาประวัติศาสตร์ (Historical analysis) ประยุกต์แนวคิดประวัติศาสตร์เชื่อมโยงถึงปัจจุบัน ให้ข้อเสนอแนะการวิเคราะห์ สังเคราะห์ภาพรวม การประเมินผล และการถอดบทเรียน การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

2. นักพัฒนาให้ข้อเสนอแนะ การเข้าถึงชุมชน เครื่องมือการทำงานกับชุมชน เช่น การศึกษาฐาน การแก้ปัญหาชุมชน

3.จัดเวทีระดับจังหวัด/กลุ่มจังหวัด/ระดับภาค เพื่อขับเคลื่อนความรู้ การเรียนรู้ ของนักเรียน/ครูตลอดโดยทีมงานโครงการ และวิทยากร ที่เหมาะสมแต่ละเวที

แนวคิด และเนื้อหาที่ใช้

1. ความแตกต่างระหว่างประวัติศาสตร์รัฐชาติ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
2. วิธีวิทยาประวัติศาสตร์ กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และการเรียนรู้แบบเด็ก เป็นสำคัญ คือวิธีการที่นักเรียน เข้าถึงชุมชนการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ เรื่องเล่าโดย มีครูเป็นที่ปรึกษา
3. แนวทางการประเมินคุณภาพภายนอกด้านวิชาการของ มหาวิทยาลัย /โรงเรียน
4. เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์กับชีวิตปัจจุบันและอนาคต

วิธีดำเนินโครงการ

1. ทีมงานทั้งทีมภาคและทีมจังหวัดของโครงการวางแผนร่วมกับผู้เชี่ยวชาญ เพื่อดำเนินงานโครงการ
2. ประกาศเผยแพร่การนำเสนอข้อโครงการ ผ่าน เว็บไซต์ สกว. Child Watch สำนักงาน เขตการศึกษาแต่ละจังหวัด เว็บไซต์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏแต่ละจังหวัด ฯลฯ และประสานครู โรงเรียนที่มีศักยภาพเข้าเสนอโครงการ
3. ทีมประสานงานจังหวัดรับข้อเสนอโครงการยูววิจัยจากทางโรงเรียน และช่วยครูและ นักเรียนพัฒนาโครงการวิจัยให้เป็นไปในแนวทางที่ผู้เชี่ยวชาญให้ข้อเสนอแนะ
4. ทีมประสานงานจังหวัดและทีมประสานงานภาคร่วมกันคัดสรรโครงการที่มีคุณภาพ เพื่อสนับสนุนการทำวิจัยของนักเรียน นำเสนอต่อ สกว. และเซ็นสัญญาให้ทุนเพื่อสนับสนุน โครงการ
5. ทีมประสานงานจังหวัดและทีมประสานงานภาคจัดเวทีปฏิบัติการให้กับครู รายจังหวัด หรือกลุ่มจังหวัด เพื่อเสริมความรู้ ความเข้าใจ สร้างความมั่นใจและกำลังใจกับครูที่ปรึกษา สามารถเป็นที่ปรึกษาทีมยูววิจัยได้ ตามกระบวนการดังนี้

5.1 การเสริมความรู้ด้านแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น วิธีการตั้งคำถาม ด้วยเทคนิค เช่น บทบาทสมมุติ การทำแผนที่ความคิด การอภิปรายแลกเปลี่ยน เพื่อให้ได้ ประเด็น คำถามที่ครอบคลุม (การเชื่อมโยง เวลา พื้นที่ การเปลี่ยนแปลงเนื้อหาและแก่นสาร ของประวัติศาสตร์เพื่อการปรับใช้ประโยชน์

5.2 จัดเวทีปฏิบัติการการเขียนบันทึกอย่างละเอียด (เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูล) โดยเห็นตัวอย่าง และฝึกทักษะการเขียนจากการสัมภาษณ์จริง

5.3 จัดเวทีปฏิบัติการเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กับครูในโรงเรียน

5.4 ประสานองค์กรต่าง ๆ ในจังหวัด/ชุมชน ด้วยการจัดเวที/การประชุมองค์กรหรือบุคคล เพื่อหนุนเสริมกิจกรรมของโรงเรียนด้านต่าง ๆ

5.5 จัดกระบวนการให้นักเรียน ครูที่ปรึกษาจากโรงเรียนที่ได้รับทุนสนับสนุนมาร่วมปรึกษาหารือเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ และสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่กว้างขวางขึ้น

5.6 จัดกระบวนการให้นักเรียนได้นำเสนอผลงานต่อสาธารณะและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้สนใจ

5.7 จัดกระบวนการเรียนรู้ให้นักเรียนสามารถสร้างสรรค์งานนำเสนอผลงานของตนเองต่อสาธารณะในรูปแบบสื่อร่วมสมัย

5.8 ทีมงานโครงการติดตามและประเมินผลหนุนเสริมกิจกรรมที่ปรึกษาของครูและผลงานของยุววิจัย

คณะทำงาน ประกอบด้วย

1. ทีมประสานงานภาค

1.1. ผศ. เรณู อรรถฐาเมศร์ ผู้ประสานงานโครงการ

บทบาทหน้าที่

- บริหารโครงการในภาพรวมเพื่อให้บรรลุประสงค์ตามที่ตั้งไว้
- วิทยากรหลักในโครงการ
- กำกับกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในกรอบหลักและตามสัญญาของโครงการ
- ประสานงานกับ ส ก ว .และทีมงานใน 10 จังหวัดและ โครงการลำปาง
- ร่วมคิด ตัดสินใจออกแบบกิจกรรมเพื่อ ติดตาม หนุนเสริมความรู้เทคนิค และประเมินผลโครงการ
- สังเคราะห์ภาพรวมงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 11 จังหวัด

1.2. ผู้เชี่ยวชาญ รศ.ดร.อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (ที่ปรึกษาประจำโครงการ)

บทบาทหน้าที่

- วิทยากรหลักด้านแนวคิดทฤษฎีประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
- ให้ข้อเสนอแนะการวิเคราะห์สังเคราะห์ภาพรวม การประเมินผล และการถอดบทเรียน การนำผลงานวิจัยไปใช้ ขับเคลื่อนความรู้ หนุนเสริม และยกระดับความรู้ ตลอดโครงการผ่านประสบการณ์ของครูที่ปรึกษา และยูวิจัย
- สำรวจบริบททางประวัติศาสตร์ในพื้นที่ทุกจังหวัด และให้คำแนะนำในการตั้งประเด็นศึกษาประวัติศาสตร์แก่ทีมงานในโครงการ
- ทีมงานร่วมปฏิบัติงานระดับจังหวัด ที่ในเวทีที่ต้องการแนวคิดทฤษฎีกับ ผู้ประสานงานจังหวัด และลงพื้นที่ติดตามรายจังหวัดตามแต่จะมีโอกาส
- สังเคราะห์ภาพรวมงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 11 จังหวัด

1.3. นายอนุชน หวลทรง ผู้ช่วยผู้ประสานงาน

บทบาทหน้าที่

- ดูแลและบริหารงานกิจกรรมให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
- กำกับดูแลเรื่องการใช้งบประมาณในโครงการให้มีการใช้จ่ายอย่างประหยัด โปร่งใสและมีประสิทธิภาพ
- จัดประชุมและจัดทำรายงานการประชุม
- วิทยากรกระบวนการหลักในโครงการ
- คิดค้นกิจกรรม เทคนิคใหม่ๆที่จะให้เกิดผลตามวัตถุประสงค์ของโครงการ

2. ผู้ประสานงานจังหวัด

ผู้ประสานงานจังหวัดจากมหาวิทยาลัยราชภัฏ 6 แห่ง พื้นที่ทำงาน 11 จังหวัด มีดังนี้คือ

2.1. จังหวัดลำพูน/เชียงใหม่ อาจารย์ณัฐพร จาดยางโทน

อาจารย์นัยนา ครุฑเมือง

โปรแกรมวิชาภาษาไทยมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50300

โทร 809-708 8731 E-mail : gig_ger@yahoo.com

2.2.จังหวัดลำปาง

ผู้ประสานงานจังหวัด อาจารย์ชุตินา คำบุญชู
มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

โทร 081 6026156

E-mail : chutimakh@hotmail.com

2.3.จังหวัดพะเยา/เชียงราย ผศ.อัญชลี เท่งตระกูล

ผศ. รัตนา นุญญเลิศ

ผศ.นารี จิตรักษา

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย 51100

โทร 081 531 0235, 053 776 055

E-mail : tengtragul@yahoo.com

2.4.จังหวัดพิษณุโลก/สุโขทัย ดร.นิคม นาคอ้าย

ดร.ลาวัลย์ ถาพันธุ์

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลย์สงคราม

อำเภอเมือง

จังหวัดพิษณุโลก 65000

โทร - แฟกซ์ 055-230597

มือถือ 089-5531002

E-mail : kom_jan@hotmail.com

2.5.จังหวัดกำแพง/ตาก

อาจารย์ สุภาภรณ์ พงษ์ภิญโญภาส

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

หมู่ 1 ตำบลนครชุม อำเภอเมือง

จังหวัดกำแพงเพชร 62000

โทร 086-9295435

E-mail: muipong@hotmail.com

2.6. จังหวัดนครสวรรค์/อุทัยธานี ผศ.ดร.ไชยรัตน์ ปราณี

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ อำเภอเมือง

จังหวัดนครสวรรค์ 62000

โทร 089 638 6359

E-mail : c.pranee@hotmail.com

2.7 จังหวัดอุตรดิตถ์

อาจารย์สงกรานต์ ฤงแก้ว

อาจารย์ประจำวิทยาลัยนานาชาติ

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์

โทร.081 284 7485

2.8 จังหวัดแม่ฮ่องสอน

คุณวิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์

นักวิจัยอิสระด้านชาติพันธุ์และการพัฒนาสังคม

E-mail: yodleksombun@gmail.com

บทบาทหน้าที่

1. ประกาศเผยแพร่การเสนอข้อโครงการยูววิจัย ผ่านสื่อต่าง ๆ และประสานและเชิญชวนโรงเรียนที่มีความสนใจเข้าร่วมโครงการ และพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัยระดับโรงเรียนเป็นรายจังหวัด

2. พิจารณาคัดกรองข้อเสนอโครงการของยูววิจัยในขั้นต้นและร่วมกับทีมประสานงานภาคเพื่อพิจารณาคัดกรองโครงการที่มีคุณภาพ เสนอต่อ สกว. ในการจัดทำสัญญา

3. ให้ความรู้แนวคิด เทคนิคการทำงานร่วมกับทีมภาค และสร้างความมั่นใจและกำลังใจให้กับครูที่ปรึกษาจนสามารถเป็นที่ปรึกษาทีมยูววิจัย เช่น

3.1 จัดกระบวนการให้นักเรียน ครูที่ปรึกษาจากโรงเรียนที่ได้รับทุนสนับสนุน มาร่วมปรึกษาหารือเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ และสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นที่กว้างขวางขึ้น

3.2 จัดกระบวนการให้นักเรียนได้นำเสนอผลงานต่อสาธารณะและ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้สนใจ

3.3 จัดกระบวนการเรียนรู้ให้นักเรียนสามารถสร้างสรรค์งานนำเสนอผล ของตนเองต่อสาธารณะในรูปแบบสื่อร่วมสมัย

4. จัดเวทีปฏิบัติการแก่ครู รายจังหวัด /กลุ่มจังหวัด เพื่อเสริมความรู้ สร้างความมั่นใจและ กำลังใจให้กับครูที่ปรึกษาสามารถเป็นที่ปรึกษาทีมวิทยุวิจัยได้(ตามข้อ 3 ในวิธีดำเนินงานโครงการ)

5. ประสานงานติดตาม และลงพื้นที่งานโครงการรายจังหวัด

6. รายงานความก้าวหน้าของโครงการวิจัยในระดับจังหวัด รายเดือน และสรุปผลราย 6 เดือน

7. จัดเวทีประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางแก้ปัญหาต่างๆ ของโรงเรียนที่อยู่ ใกล้กันเป็นกลุ่มๆ

8. คัดเลือกและนำเสนอโรงเรียนที่มีผลงานดีเด่น เพื่อประชาสัมพันธ์ และจัดทำเนื้อหา เช่น บทความ จดหมายข่าว ประสานสื่อมวลชน เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์งาน และขับเคลื่อน ผลงานไปสู่การใช้ประโยชน์ เช่น การทำหลักสูตร ทำสื่อสมัยใหม่

เจ้าหน้าที่เฉพาะกิจ

เจ้าหน้าที่จัดทำเว็บไซต์ 1 คน

ผู้เชี่ยวชาญอาจารย์ รศ.ดร.อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (ประจำโครงการ)

วิทยาการกระบวนการ (เฉพาะกิจ)

อาจารย์ กาญจนา แสงแก้ว (การเปลี่ยนแปลงตัวครูในการทำวิจัย)

อาจารย์ จรรยา พนาวงศ์ (การนำผลงานวิจัยสู่หลักสูตรชุมชน)

คุณอดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์(การถอดบทเรียน/ กระบวนการนำผลงานนักเรียน ไปสื่อสาร/การสร้างแผนงาน)

แผนการดำเนินงาน

กิจกรรม		ระยะเวลาดำเนินการ		
		6 เดือน แรก	6 เดือน 2	6 เดือน 3
1	ประสานและเชิญชวนโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา ในภาคเหนือ 12 จังหวัด เข้าร่วมเสนอโครงการ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	+		
2	พัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัยระดับโรงเรียนเป็น รายจังหวัด 12 จังหวัด	+		
3	พิจารณาคัดกรองข้อเสนอโครงการของ ยุววิจัย เสนอต่อ สกว.เพื่อจัดทำสัญญา	+		
4	จัดเวที/ติดตามในพื้นที่/ เพื่อสร้างความเข้าใจ ร่วมกับ โรงเรียน 12 จังหวัด	+	+	
5	จัดเวทีปฏิบัติการให้ครูเข้าใจแนวคิด/วิธีการ ประวัติศาสตร์/การตั้งคำถาม/การเขียนผลงาน ของนักเรียน เวทีการเผยแพร่ผลงาน ด้วย เครื่องมือและเทคนิคต่างๆ	+	+	+
6	ประสานงานติดตาม และลงพื้นที่งานรายจังหวัด 12 จังหวัด	+	+	+
7	จัดเวทีติดตาม/รายงานความก้าวหน้าของ โครงการวิจัยในระดับจังหวัด /กลุ่มจังหวัด/ภาค	+	+	+
8	พัฒนาหรือจัดให้มีพื้นที่เว็บไซต์เพื่อสร้างสื่อสาร ทั้งในและนอกโครงการ	+	+	+
9	เวทีถอดบทเรียนระดับจังหวัด 1 ครั้ง			+
11	เวทีและติดตามพื้นที่ที่คัดสรรผลงานนักเรียน บางแห่งเพื่อนำไปผลิตสื่อในรูปแบบต่าง ๆ		+	+
12	มหกรรมงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นระดับ ภาค			+

13	จัดทำเนื้อหา เช่น บทความ จดหมายข่าว ประสานสื่อมวลชน เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ งานโครงการ	✚	✚	✚
14	ประชุมทีมงาน วิเคราะห์ สังเคราะห์งานที่ เกี่ยวข้อง	✚	✚	✚
15	จัดทำรายงานความก้าวหน้าและรายงานฉบับ สมบูรณ์	✚	✚	✚
16	กิจกรรมอื่นที่เกี่ยวข้อง	✚	✚	✚

Output

1. ได้โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ไม่น้อยกว่า 240 โรงเรียน จาก 12 จังหวัด ในพื้นที่ภาคเหนือ
2. ได้ผลงานการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ที่ทำโดยนักเรียนระดับมัธยมศึกษาไม่น้อยกว่า 240 โครงการ
3. ครูสามารถปรับประยุกต์การวิจัยประวัติศาสตร์ไปสู่การทำหลักสูตรแบบบูรณาการหรือหลักสูตรท้องถิ่น อย่างน้อย 12 โรงเรียน
4. ได้รูปแบบการทำวิจัยประวัติศาสตร์โดยนักเรียนทำวิจัย ครูเป็นที่ปรึกษา ด้วยกระบวนการเชื่อมโยงแนวคิดสู่ปฏิบัติการจากมหาวิทยาลัยสู่ครูโรงเรียนและชุมชน
5. ครูได้เข้าร่วมกิจกรรมการหนุนเสริมทักษะและศักยภาพ และเป็นที่ปรึกษาแก่ยุววิจัยได้
6. ได้บทวิเคราะห์/สังเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวข้อง
7. ได้เผยแพร่สื่อเพื่อประชาสัมพันธ์ เช่น บทความ การจัดทำเว็บไซต์ วีดีโอ เป็นต้น
8. เกิดเครือข่ายอย่างน้อย ยุววิจัย 800 คน ครู 200 คน อาจารย์มหาวิทยาลัย 10 คน

ผลกระทบด้านบวก อยากรู้อะไร (Like to see)

1. โรงเรียนนำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไปสร้างหลักสูตรชุมชน
2. อาจารย์มหาวิทยาลัยครูและชุมชนนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาวิชาชีพ และแก้ปัญหาชุมชน
3. เกิดเครือข่ายนักวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ผลสืบเนื่อง เกิดในระยะยาว (Love to see)

1. ครูอาจารย์ เปลี่ยนวิธีวิทยา การศึกษาประวัติศาสตร์ และเปลี่ยนแปลงการสอน
2. ชาวบ้านเกิดความรู้สึกในตน (Self esteem) มีศักยภาพ พึ่งตนเองได้ (ตัวชี้วัดของภูมิปัญญา)
3. นักเรียนสามารถเรียนรู้ด้วยตนเอง ชื่นชมประวัติศาสตร์ของตนเอง สร้างองค์ความรู้ได้และนำกระบวนการที่ได้ไปใช้กับวิชาอื่น ๆ

ระยะเวลาดำเนินงาน 15 เดือน

ตั้งแต่วันที่ 15 กันยายน 2551–14 มีนาคม 2553

ผลงานที่จะส่ง สกว.

1. ส่งสรุปรายงานความก้าวหน้า สรุปการเงิน (ตามฟอร์มของสกว.) พร้อมรายงานผลการทำกิจกรรม และเนื้อหาต่าง ๆ ทุก 6 เดือน (3 ชุดพร้อมไฟล์ข้อมูล) ดังนี้
 - สรุปผลการทำงานในระยะ 6 เดือนในภาพรวม
 - รายงานผลจากแนวคิดและวิธีการประวัติศาสตร์สู่การทำวิจัยของนักเรียน/กิจกรรมด้านต่าง ๆ
 - การพัฒนาข้อเสนอโครงการ การติดตาม และการหนุนเสริมครู/ยุววิจัย
 - สื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และผลผลิตอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง (ส่งพร้อมไฟล์) เช่น ผลการพัฒนาเว็บไซต์ การจัดทำจดหมายข่าว เป็นต้น
 - การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ ทั้งในส่วนของโครงการ และผลงานของยุววิจัย
 - ข้อเสนอแนะปัญหาและอุปสรรคของชุดโครงการ
 - แผนการทำงานในระยะต่อไป

กำหนดส่งครั้งที่ 1 ภายในวันที่ 15 มีนาคม 2552

กำหนดส่งงานครั้งที่ 2 ภายในวันที่ 15 กันยายน 2552
2. ส่งสรุปรายงานความก้าวหน้า รายงานผลการประสานงาน พร้อมสรุปการเงิน (ตามฟอร์มของ สกว.) ตลอดโครงการ และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องดังนี้
 - รายงานผลการสังเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

- ผลการสนับสนุนการนำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเข้าสู่การเรียนการสอนของโรงเรียน (มหาวิทยาลัย) และการจัดทำหลักสูตรที่เกี่ยวข้อง
- รูปแบบ และบทเรียนการประสานงานโครงการวิจัยที่เชื่อมโยงมหาวิทยาลัยสู่โรงเรียน และชุมชน
- สื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ที่โครงการจัดทำ
- อื่น ๆ

ส่งร่างรายงานภายในวันที่ 14 มีนาคม 2553 จำนวน 3 ชุด และส่งรายงาน (ฉบับแก้ไข) พร้อมสื่อต่าง ๆ ที่โครงการจัดทำภายใน 60 วันหลังได้รับข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ และ สกว. จำนวน 8 ชุด พร้อมแผ่นพับบันทึกข้อมูลและสรุปรายงานการเงินตลอดโครงการ

ตัวชี้วัดความสำเร็จ (Expected outcome)

Output

1. เกิดโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือไม่น้อยกว่า 200 โครงการ
2. รายงานสังเคราะห์ภาพรวมชุดโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
3. รายงานกระบวนการวิธีวิทยาประวัติศาสตร์
4. เกิดเครือข่ายนักวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหลายระดับ ได้แก่ อาจารย์มหาวิทยาลัย ครูในโรงเรียน และยุววิจัยระดับมัธยมศึกษา
5. ครูอาจารย์ที่ร่วมโครงการเกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีสอน เปลี่ยนบทบาททั้งผู้สอน และ ผู้เรียนจากการสอนประวัติศาสตร์แบบท่องจำซึ่งเป็นการสอนแบบครูเป็นศูนย์กลาง เปลี่ยนเป็นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง เรียนรู้การหาความรู้ (how to learn) การสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง การวิเคราะห์ และการนำประวัติศาสตร์ไปใช้เพื่อชีวิตและอนาคต
6. เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสานความร่วมมือและหนุนเสริม

งบประมาณยอดตามสัญญาฉบับที่ 2 = 7,720,000 บาท

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นกระบวนการศึกษาที่จะนำไปสู่ความคิด และจิตสำนึกใหม่ในการพัฒนาสังคมไทย วิธีการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2540) ได้เสนอแนะกรอบคิดในการศึกษา ว่ามีสามแนวทางดังนี้ คือ

แนวทางที่หนึ่งวิธีวิเคราะห์ผ่านทางประวัติศาสตร์ ถือว่าทุกสิ่งมีสิ่งที่เป็นสิ่งเดิมอยู่ จะเข้าใจปัจจุบันได้จะต้องเข้าใจสิ่งที่มีอยู่เดิม ซึ่งเป็นของที่เป็น **แกนใน** คือถ้าเข้าถึงแกนในมากเท่าไรเราจะยิ่งเข้าใจชุมชนมากขึ้นเท่านั้น เพราะทั้งหมดของปัจจุบันคือสายธารของอดีตที่ทับถมซับซ้อนกันมา แนวทางที่สองหนึ่งคือการศึกษเปรียบเทียบ เช่นเปรียบเทียบกลุ่มคนไทยด้วยกัน เปรียบเทียบในพื้นที่ต่างๆ แนวที่สามแนวทฤษฎีที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2540) ใช้ในการศึกษาชุมชนหมู่บ้านก็คือแนวการศึกษาแบบเศรษฐศาสตร์การเมือง เป็นการศึกษาแบบเอาเศรษฐกิจเป็นแกนกลาง(2541) และศึกษาแบบเจาะลึก เน้นรูปธรรมท้องถิ่นและถือว่ากระบวนการที่เกิดในท้องถิ่นเป็นตัวกระทำด้วยเช่นกัน ต้องโยงเศรษฐกิจกับสังคมภายนอก เพราะท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมของประเทศ และอาจโยงต่อไปถึงระดับโลก การศึกษา ต้องทำความเข้าใจว่าการสัมภาษณ์ชุมชน เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์จากจุดยืนของคนธรรมดา เพื่อว่าชาวบ้านจะได้รับรู้ประวัติศาสตร์ของตนซึ่งทำให้มีจิตสำนึกในเอกลักษณ์ร่วมกันสูงขึ้น นั่นคือการฟื้นเอกลักษณ์ด้านวัฒนธรรม การคืนประวัติศาสตร์ให้กับชุมชนทำให้ชาวบ้านเกิดความคิด ความรู้เป็นระบบ เข้าใจฐานะของตนเองในประวัติศาสตร์และสังคมดีขึ้นรู้เรื่องความสัมพันธ์ของตนกับคนกลุ่มอื่นในสังคม และรู้จักโลกภายนอกมากขึ้น โลกแห่งความเป็นจริงก็คือเพิ่มความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมากขึ้น เทคนิคการสัมภาษณ์จะต้องใช้การกระตุ้นความทรงจำ และมีการตอบโต้กันไปมาเพื่อบรรลุความจริงมากขึ้น ซึ่งเป็นความแตกต่างระหว่างหลักฐานจากเอกสารและหลักฐานจากบุคคลผู้สัมภาษณ์ เพราะการได้ตอบมีส่วนในการกระตุ้นความทรงจำที่เคยมีอยู่แล้วลืมนำไปให้กลับปรากฏอีก การซักถาม การใช้คำ และการสร้างสถานการณ์แวดล้อม ผู้สัมภาษณ์จึงทำหน้าที่เหมือนนักจิตวิทยาชุดคู่ลงไปในจิตใจและความทรงจำ จึงต้องพิจารณาให้ดีว่าช่วงไหนควรเข้าไปมีส่วนร่วมกับผู้ถูกสัมภาษณ์ เมื่อใดเกิดการชะงักงันของข้อมูล ผู้สัมภาษณ์ต้องเข้าไปช่วยผู้ให้สัมภาษณ์ก้าวข้ามกรณีกีดขวางให้สำเร็จ ครูเป็นผู้สัมภาษณ์ชาวบ้าน เป็นผู้นำทางและแนะนำ

ให้ความสะดวกมากกว่านักวิจัยซึ่งเป็นคนอื่นในชุมชน และคนอีกกลุ่มหนึ่งคือผู้นำชาวบ้านนั้นมักเป็นผู้ชาย มีประสบการณ์การค้าขาย เป็นปัญญาชนของชาวบ้าน การศึกษาเป็นการช่วยกันศึกษา หากเรามีภาพกว้างและมีประสบการณ์จากที่อื่น ประเทศอื่นจะช่วยให้ได้มาก

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2540) กล่าวว่าพัฒนาการทางสังคมไทยแตกต่างจากสังคมโลกที่สามอื่นๆ คือ สังคมไทยสามารถรักษาวรรณธรรมดั้งเดิมของตนเองอย่างเข้มแข็ง และมีความไม่เหมือนใครคือน้ำใจ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยความเต็มใจอย่างเต็มที่ สิ่งนี้แหละคือแรงเกาะเกี่ยวในชุมชนและยังคงถูกรักษาไว้ในส่วน **แกนใน** การที่ปัญญาชน นักพัฒนาทำงานร่วมกับชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกที่ชัดเจนในวัฒนธรรมของเขา เพราะสิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติมาช้านานนั้น นานเข้ากลายเป็นจิตใต้สำนึกคือลึ้มเลื่อนไปแล้วว่าทำอย่างนั้นเพราะอะไร การปลูกให้ชาวบ้านตื่นและรับรู้เอกลักษณ์และคุณค่าของตนเอง ค้นพบจิตสำนึกอิสระของชุมชน เห็นคุณค่าของการรวมตัวเป็นชุมชน และซาบซึ้งในประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ร่วมกันมา เห็นภัยของการครอบงำวัฒนธรรมจากภายนอก ที่มุ่งเอารัดเอาเปรียบชาวบ้าน อุดมการณ์ของคนที่ไม่เสียเปรียบ ถ้าไม่ถูกครอบงำแล้วจะทำให้เกิดอุดมการณ์ของการต่อสู้ที่มีพลัง คนชั้นกลางที่มีความคิดก้าวหน้าจะช่วยให้ได้มากตรงนี้ คือช่วยชาวบ้านร้อยกรองประวัติศาสตร์ และวรรณกรรมของเขาขึ้นมา เพราะแม้เขาจะยังจำประวัติศาสตร์ จานิทานพื้นบ้านได้แต่อาจจะไม่สมบูรณ์ ปัญญาชน นักวิชาการ นักพัฒนา อาจช่วยสานให้สมบูรณ์ขึ้น โดยนำเอาข้อมูลจากชาวบ้านและจากข้อมูลอื่นๆ มาเชื่อมต่อกันวิจัย ดังเช่นงานศึกษาประวัติศาสตร์เรื่องนี้ มีเนื้อหาเชื่อมโยงในเรื่องปัญหาชายแดนไทยพม่า เป็นต้น

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนได้มีความสำคัญสูงสุดเพราะนอกจากจะหมายถึง การทำให้ชุมชนมีความหมาย เป็นพลังให้ชุมชน แล้วยังหมายถึงการปรับปรุงรัฐให้เป็นรัฐของชุมชนอีกด้วย การสร้างพลังชุมชนก็เพื่อแก้ปัญหาชุมชนด้วยตัวของเขาเอง ซึ่งก็คือความยากจนในชนบท แนวคิดเกี่ยวกับการมองความยากจนของประเทศหลังภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจเป็นความยากจนที่เกิดจากโครงสร้างซึ่ง นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543) สรุปไว้ว่าความยากจนที่ปรากฏในสังคมไทยและทั่วโลกเวลานี้ เนื่องมาจากนโยบายพัฒนาที่มุ่งสร้างความมั่งคั่งให้แก่คนจำนวนน้อย คือเน้นการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมซึ่งมีคนส่วนน้อย มากกว่าเกษตรกรรมซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ จึงเกิดการแย่งชิงทรัพยากรจากคนส่วนใหญ่ไป ทางออกของสังคมไทยนั้นมีหลายประเด็นด้วยกันคือการกระจายการศึกษา การไม่สร้างความรู้ด้วยการปิดป้องเพื่อแย่งชิงทรัพยากรจากประชาชน

ฉะนั้นต้องสร้างความรู้ที่ถูกต้องและเป็นจริงขึ้นถ่วงดุลกับความรู้ที่บิดเบือนเหล่านั้น ต้องสร้างเครือข่ายนักวิชาการ ชาวบ้าน และสื่อสารเพื่อสร้างและขยายความรู้ที่ถูกต้องเหล่านี้แก่สังคม ยุทธศาสตร์การเมืองคือการขยายพันธมิตรทั้งแนวนอน คือสร้างเครือข่ายให้กว้างขวางในหมู่ชาวบ้านทั่วประเทศ รวมถึงองค์กรประชาชนจากชนชั้นอื่น ทั้งทางขวางและทางแนวตั้ง เพื่อจะทำให้เกิดความเข้าใจและการหนุนช่วยจากคนในสังคมให้กว้างขวางขึ้น ที่ผ่านมาร่างถูกทำให้เข้าใจว่าความยากจนคือจุดสะดุดหรือส่วนปลีกย่อยของชาติ ความคิดเช่นนี้เป็นอุปสรรคที่จะเข้าใจและสร้างนโยบายที่เอื้อต่อคนจน คนจนจะต้องเป็นผู้ตั้งคำถามต่อการหาความรู้ เพื่อจะได้มีพลัง และองค์กรชุมชนทั่วโลกจะต้องพัฒนาเครือข่ายเชื่อมโยงกัน วิธีการที่จะสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน อีกวิถีทางหนึ่งก็คือ การเปลี่ยนความคิดจิตสำนึกใหม่ในการพัฒนาสังคมไทย เพื่อให้มีส่วนร่วมในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง ของประชาชนหรือคนจนเพื่อการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น แบบยั่งยืน ทั้งสังคมควรเข้าใจปัญหาที่แท้จริงของคนจน การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน อาจจะเป็นหนทางหนึ่งที่จะเข้าถึงวิถีความคิดดังกล่าวมาข้างต้น

การกระตุ้นความทรงจำและความสำนึก ประเด็นที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาศาสตร์ท้องถิ่น จักรทิพย์ นาถสุภา (2540) ยังสะท้อนความเห็นว่าการนำประวัติศาสตร์มาเป็นของชุมชนนั้นมีความหมายมาก เพราะหากชุมชนมีประวัติศาสตร์จะสามารถอ้างความชอบธรรมได้ สิ่งนี้จะเป็นการต่อสู้กับรัฐทางอุดมการณ์ การรื้อฟื้นความทรงจำคือความเข้าใจตนเอง ชุมชนจะมีบทบาทอย่างไรถ้าไม่เข้าใจตนเอง และจะเข้าใจตนเองได้อย่างไร ถ้าถูกทำลายความทรงจำไปหมดแล้ว เมื่อเรามองเห็นประวัติศาสตร์ชุมชน จะเห็นว่าความสัมพันธ์ทางตั้งที่รัฐจัดตั้งขึ้นมีความสำคัญลดลง และได้พบความสัมพันธ์ทางขวางคือเครือข่ายความช่วยเหลือกันระหว่างชุมชนนั้นมีใช้ระบบตลาด หากแต่เป็นความช่วยเหลือซึ่งมีการเอื้ออาทรต่อกันทั้งในชุมชนและระหว่างชุมชน การผูกโยงวัฒนธรรมข้ามกรอบของรัฐไทยในประเทศไทยไปถึงนอกประเทศ เช่น **ไทยกับลาว** ชุมชนมีระบบวัฒนธรรมของเขา การที่เขาไม่สามารถพัฒนาไปได้เต็มทีนั้น น่าจะมาจากการที่เขาถูกดึงส่วนเกินออกจากหมู่บ้าน โดยที่เริ่มต้นการมองผ่านการผลิตแบบเอเชีย การเติบโตทางเศรษฐกิจของชนชั้นกลาง เพราะเกาะเกี่ยวกับรัฐและทุนทางตะวันตก หากหากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเองไม่ได้ จึงมักจะเอาอย่าง ชนชั้นสูงและตะวันตก ถ้ารับเอาวัฒนธรรมชุมชน ชนชั้นกลางก็จะมีรากเหง้ามาจากสังคมไทย สามารถพัฒนาเอกลักษณ์ของตน มีศักยภาพในการต่อรองกับรัฐและทุนมากขึ้น ในขณะเดียวกันจักรทิพย์ นาถสุภา (2540) ได้นำเสนอให้ปัญญาชนเป็นผู้เชื่อมเอาส่วนดีของวัฒนธรรมตะวันตกไปสู่ชุมชน เพื่อให้วัฒนธรรม

ชุมชนเกิดพลังที่จะเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งจะช่วยให้ประเทศมีความเข้มแข็งพอที่จะยืนอยู่ในประชาคมโลกอย่างเป็นตัวของตัวเอง สามารถต้านทานกระแสทุนโลกที่ครอบงำเข้ามาอย่างแรงร่ำและรุนแรงมากขึ้นทุกขณะ การศึกษาคนไทยนอกประเทศยังทำให้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่าเอกลักษณ์ร่วมของคนไทยคือความมีน้ำใจจนเป็นลักษณะพิเศษ จะมีความหมายต่อการดำรงอยู่ การฟื้นฟูและการพัฒนาวัฒนธรรมไทยในวันข้างหน้าอันตรทิพย์ นาถสุภา (2540) ยังอภิปรายว่าจากการที่เคยศึกษาประวัติศาสตร์ของรัฐ หรือประวัติศาสตร์ชนบ เมื่อได้กะเทาะเปลือกของรัฐออกไปแล้วเห็นว่าประวัติศาสตร์ที่เป็นอยู่นั้นไม่ได้อธิบายสังคมได้ทั้งหมด เพราะฉะนั้นการวิพากษ์รัฐ เป็นขั้นตอนที่สำคัญมากเพราะสามารถทำให้ลงไปสู่หมู่บ้านเห็นหมู่บ้านอย่างอิสระ การศึกษาประวัติศาสตร์ก็ต้องไปศึกษาชุมชน เพราะชุมชนถูกทำลายความทรงจำ ประวัติศาสตร์ชุมชนไม่ปรากฏประวัติศาสตร์ในแง่มุมของรัฐ การรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ชุมชนจะช่วยให้ชุมชนอ้างความชอบธรรม โดยอ้างความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ ดังนั้นการจะเพิ่มพลังให้กับชุมชนจะต้องนำประวัติศาสตร์กลับมาเป็นของชุมชน

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะเห็นพัฒนาการชัดเจนขึ้น ตามแนวทางที่อานันท์ กาญจนพันธ์ (2543.1) นักมานุษยวิทยาไทย ได้นำเสนอสถานภาพของวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย ตั้งแต่อดีต และคลี่คลายมาจนถึงปัจจุบัน ไว้ในหนังสือความคิดทางประวัติศาสตร์ และศาสตร์ของวิถีคิด นับเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาศาสตร์ท้องถิ่นมากมาย ดังนี้

เริ่มต้นวิเคราะห์ว่ารากเหง้าของปัญหาคือลัทธิความชำนาญพิเศษ ซึ่งเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์อาชีพเน้นเหตุการณ์เท่านั้นว่าเป็นข้อเท็จจริง ที่สามารถตรวจสอบได้ ผลคือทำให้ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวของสถาบันหรือมหาบุรุษ อานันท์ กาญจนพันธ์ (2543.1) และยังขยายความเห็นว่าการพัฒนาการของประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา แบ่งวิชาออกเป็นสาขาทำให้ไม่เข้าใจการเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์ ประเทศไทยเพิ่งจะมีแนวคิดเกิดขึ้นว่า การศึกษาข้ามสาขาจะทำให้มีเอกภาพของวิชามากขึ้น จึงเกิดการศึกษาที่เชื่อมโยงวิธีการทางมานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์ การศึกษาความเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นมีความสลับซับซ้อนไม่อาจจะมองอย่างเป็นขาวเป็นดำได้ เพราะความสัมพันธ์ของมนุษย์นั้นไม่อาจจะมองว่ามีสาเหตุที่ส่งผลตามแนวตรง นี่คือการศึกษาคือพัฒนารูปแบบใหม่ขึ้นมา เมื่อแนวคิดการศึกษาเปลี่ยนไป วิธีศึกษาก็ต่างไปจากอดีตการไปสังเกตพฤติกรรมในปัจจุบัน ณ ตำแหน่งที่กำลังศึกษาอยู่ ทำให้สามารถแสดงภาพ

ประวัติศาสตร์อย่าง**ซับซ้อน** ซึ่งสามารถทำได้โดยสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ ยิ่งไปกว่านั้นแนวคิดที่อานันท์ได้จากการวิเคราะห์ผ่านการเขียนประวัติศาสตร์ของจิตร ภูมิศักดิ์ ได้อธิบายว่าความสัมพันธ์ของมนุษย์ในเรื่องการผลิตนี้ จะช่วยให้ได้ภาพชีวิตสังคมทั้งหมด และยังจะมีความแตกต่างไปแต่ละขั้นตอนของประวัติศาสตร์ นับเป็นจุดสำคัญสำหรับการศึกษาในโครงการนี้อย่างมาก หลักฐานที่ชัดเจนของการศึกษาแบบรวมศูนย์ จะขาดภาพของชุมชน ตัวอย่างจากงานศึกษาของจิตร ภูมิศักดิ์ (2519) พบว่า "โคลงห้า" ได้เป็นรูปแบบภาพลักษณ์ของชนชาติไทย-ลาวกลุ่มที่ยังมีบ้านเรือนอยู่ในบริเวณเดียวกันทางเหนือของกลุ่มน้ำกกในจังหวัดเชียงราย หรืออย่างน้อยก็ต้องได้เล่นโคลงห้าร่วมกันอยู่ในบริเวณชุมชนใหญ่ ณ กลุ่มแม่น้ำกก ก่อนที่ฝ่ายหนึ่งจะเคลื่อนเข้าสู่หลวงพระบาง อีกฝ่ายหนึ่งเคลื่อนลงสู่โขงทวายและสุวรรณภูมิ แต่ฉันทลักษณ์โคลงห้า กลับไม่ได้นับรวมเข้าเป็นการศึกษาแบบฉันทลักษณ์ของไทยอยุธยา ซึ่งจะเริ่มให้ความสำคัญต่อการศึกษาที่โคลงสี่ สะท้อนให้เห็นการศึกษาที่ไม่นับรวมชุมชนเข้าเป็นหน่วยของการศึกษา ย่อมสะท้อนข้อมูลจริงไม่ครบถ้วนเช่นเดียวกับที่ธิดา สารยา (2529) ได้วิจารณ์ว่าขอบเขตของเนื้อหาประวัติศาสตร์ กระแสหลักถูกจำกัดอยู่ในกรอบของพงศาวดาร และเน้นความเป็นศูนย์กลาง ในขณะที่ความรู้เรื่องราวต่าง ๆ มีมากขึ้น เช่นการบันทึกเรื่องราวบอกเล่า ตำนาน นิทานของสถานที่ ซึ่งเป็นความรู้ที่มีค่าอย่างยิ่งสำหรับศึกษาประวัติศาสตร์สมัยต่อมา กลับไม่สัมพันธ์กับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ขณะนั้น เรื่องที่มีได้อยู่ในพงศาวดารก็ถือว่าเป็นอื่นแม้จะเป็น "เรื่องจริง" ก็ตาม

ดังนั้นจึงเกิดการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ในทิศทางใหม่ อย่างน้อยสามแนวทางด้วยกัน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543.1) ในระยะแรกดูเหมือนจะแยกจากกัน แต่ในที่สุดก็หันมาหลอมเป็นแนวทางที่ชัดเจนขึ้น แนวแรกประวัติศาสตร์สังคม หรือประวัติศาสตร์ประชาชน แนวที่สองประวัติศาสตร์เศรษฐกิจมีลักษณะย่อยสามอย่างด้วยกันคือ กลุ่มแรก **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้าน** กลุ่มที่สองเน้นการศึกษา**ประวัติศาสตร์การค้าท้องถิ่น** กลุ่มที่สาม **การศึกษาเศรษฐกิจของขบวนการที่เปลี่ยนผ่าน** แนวทางที่สามประวัติศาสตร์วัฒนธรรมมีการศึกษาคลิตคลายมาจนถึงประวัติศาสตร์ในมิติวัฒนธรรม

ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในมิติทางวัฒนธรรม และการศึกษาเศรษฐกิจของขบวนการที่เปลี่ยนผ่าน จะเป็นกุญแจต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในโครงการนี้ เพราะมีความหมายต่อชีวิตผู้คนธรรมดาของหมู่บ้าน วิธีการศึกษาแบบนี้ เป็นวิธีการ

ที่พยายามหาคำอธิบายวิถีชีวิตของชุมชน ที่เผชิญหน้ากับระบบการทำมาหากิน ท่ามกลางกระแสของการปะทะระหว่างสังคมเกษตรกรรม และทุนนิยมได้หลายมิติ

มิติทางวัฒนธรรม หมายถึง การเคลื่อนไหวทางความคิด ที่มนุษย์พยายามสร้างความหมายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในการดำรงชีวิตทางสังคมบนพื้นฐานอุดมการณ์และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งมีผลให้เกิดการครอบงำอุดมการณ์หลักและการต่อต้านการครอบงำดังกล่าว บางครั้งก็เกิดเป็นความคิดที่เป็นระเบียบ บางครั้งก็ไร้ระเบียบ เป็นกระบวนการต่อสู้ทางความคิด เกี่ยวกับอำนาจในสังคม ซึ่งสามารถมองเห็นได้โดยผ่านทางวาทกรรม หรือการแสดงออกทางสัญลักษณ์แต่สื่อความหมายที่มียุทธศาสตร์แตกต่างกันเช่นการอธิบายความหมายใหม่ในพิธีกรรม ชาติพันธุ์ ชนชั้น และเพศ เป็นต้น ตามการศึกษานี้จะใช้คำว่า อัตลักษณ์ การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทใหญ่ ยังต้องเข้าใจแนวคิดแบบประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์วรรณนาเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งเราจะพบการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่จะปรากฏอยู่เสมอในความคิดเกี่ยวกับ**คนอื่น** ซึ่งเป็นเนื้อหาสำคัญของชาติพันธุ์วรรณนาในการศึกษาประวัติศาสตร์ตลอดมาและการศึกษาเจาะลึกลงไปถึงวาทกรรมทำนองนี้ น่าจะช่วยผู้ศึกษาไม่ยึดติดอยู่กับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์อย่างตายตัว เนื่องจากสิ่งที่ดูภายนอกเหมือนหนึ่งข้อเท็จจริงนั้น แท้จริงแล้วอาจเป็นเพียงวาทกรรม ยิ่งกว่านั้นมิติทางวัฒนธรรมดังกล่าว จะเสริมให้การศึกษาด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีชีวิตชีวาขึ้น เพราะแสดงนัยที่เคลื่อนไหว และการต่อสู้ของผู้คนในการปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ ดังนั้นวิธีการศึกษาจึงเปลี่ยนแปลงจากการมุ่งเน้นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์มาสู่การมองข้อมูลที่ปรากฏว่าเป็นวาทกรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจจากการทบทวนแนวคิด และทิศทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแนวต่าง ๆ ข้างต้นพอจะสรุปวิธีการศึกษาหลัก ๆ ได้ดังนี้

ประการแรก ต้องเปลี่ยนแปลงมุมมองจากประวัติศาสตร์การเมืองของศูนย์กลาง ไปสู่การศึกษาประวัติศาสตร์ขององค์รวมด้านอื่นๆ ที่สำคัญคือ ประวัติศาสตร์สังคม ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และประวัติศาสตร์วัฒนธรรม

ประการที่สอง ต้องเสริมด้วยการมองในมิติทางวัฒนธรรมมากขึ้น หมายความว่า การเคลื่อนไหวทางความคิด ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่เรียกว่า “ วาทกรรม ” เพราะจะทำให้การสื่อความหมายมียุทธศาสตร์แตกต่างกันไปในแต่ละช่วงสมัยของประวัติศาสตร์

ประการสุดท้าย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไม่อาจสมบูรณ์ในตัวเองหรือสามารถแยกศึกษาออกมาต่างหากจากบริบททางสังคม และกระบวนการทางประวัติศาสตร์ในวงกว้าง เพราะประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวของการเคลื่อนไหวทางความคิด ที่มีความขัดแย้ง ต่อสู้ ครอบงำและแลกเปลี่ยน ผสมผสานกันอยู่ตลอดเวลา

อย่างไรก็ตามชุมชนก็ได้รับผลกระทบจากโครงสร้างสังคม อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2544) จึงไว้ใน “จุดเปลี่ยนประวัติศาสตร์” ว่า การศึกษาโครงสร้างของอุษาคเนย์(เอเชียตะวันออกเฉียงใต้) ก็มีช่วยเติมเต็มความเข้าใจสังคมชุมชนหมู่บ้านเป็นอย่างมากได้แก่การผานเนื้อหาข้อมูลที่เรพบในหมู่บ้าน ที่สอดคล้องกับโครงสร้างการเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์รัฐและประวัติศาสตร์โลก เป็นการเชื่อมโยงความเข้าใจบริบทนอกสังคม การศึกษาโครงสร้างของความเปลี่ยนแปลงจัดได้เป็นสี่ช่วงด้วยกันได้แก่

โครงสร้างการก่อตัวของรัฐโบราณ

โครงสร้างการเผชิญหน้ากับระบอบอาณานิคม

โครงสร้างการแบ่งฝักฝ่ายในยุคสงครามเย็น

โครงสร้างของภูมิภาคอาเซียนยุคทุนเสรีนิยมใหม่

การขัดแย้งในยุคต่างๆที่เรามองเห็นภาพรวมของอุษาคเนย์ ทำให้ง่ายต่อการที่เราจะสร้างจินตภาพของประวัติศาสตร์ชุมชนหมู่บ้าน เพราะอดีตได้ฉายภาพของความสัมพันธ์ และความขัดแย้งของชุมชนแบบสอดคล้องกับวิถีชีวิตและรูปแบบของสังคมชาวบ้าน

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2544) ขยายความว่าความขัดแย้งระหว่างรัฐจารีตในผืนแผ่นดินใหญ่ของอุษาคเนย์ เป็นสงครามแย่งเมืองท่าเพื่อส่งสินค้าออก และการแย่งชิงกำลังคนซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตและการขยายอำนาจภายใต้อุดมการณ์จักรพรรดิราช เช่นไทยกับพม่าแย่งกันครอบครองหัวเมืองมอญเพราะต้องการเมืองท่าออกสู่ทะเล การผันเอาสินค้าของป่าและสินค้าส่วยไปสู่ต่างประเทศนำมาซึ่งโรคทรพิษแก่ชนชั้นนำในสมัยนั้น ส่วนไพร่ในทุกรัฐก็มีหน้าที่ส่งส่วยและถูกเกณฑ์เป็นแรงงานเพื่อทำการรบพุ่งเท่านั้น

การวิเคราะห์โครงสร้างในช่วงของการเผชิญหน้ากับระบอบอาณานิคม ก็ทำให้มองเห็นได้ว่าภายใต้กระแสการรุกรานของบรรดาฝรั่งผู้แสวงหาอาณานิคมนั้น ก็จะเห็นได้ว่าบรรดาผู้นำ

ของรัฐธรรมนูญ ประสบกับข้อจำกัดภายในของตนอย่างไร การจัดการได้ขนาดไหน ในขณะที่โครงสร้างประวัติศาสตร์โลกประเทศตะวันตก ได้ผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรมแล้ว

โครงสร้างการแบ่งฝักฝ่ายของสงครามเย็น ทำให้ผู้นำประเทศอิสระต่างๆ ที่เกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สองต้องเลือกสังกัดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอย่างชัดเจน ผู้นำทางการเมืองของไทยเลือกสหรัฐอเมริกาทำให้ประเทศเพื่อนบ้านของเรากลายเป็นศัตรู

ย่างเข้ามาถึงยุคนี้ ระบบเศรษฐกิจโลกกลายมาเป็นทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อพี่น้องอุษาคเนย์อย่างไร ย่อมไม่มีทางรู้เพื่อตนเองหรือพี่น้องร่วมภูมิภาค หากไม่ทำความเข้าใจต่อผลกระทบที่ตกแก่ภูมิภาคนี้อย่างรุนแรง ในทิศทางที่ต้องสูญเสียทั้งทรัพยากรและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ คงได้แต่นั่งสงสยต่อความทุกข์ยากที่ทวีขึ้นเรื่อยๆ

การเข้าใจประวัติศาสตร์เชิงโครงสร้างที่ผันแปรในแต่ละช่วงเวลานี้ จะทำให้เราเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างที่มันกดทับเราและมองเห็นหนทางที่จะพัฒนาศักยภาพของเรา ที่จะเผชิญหน้ากับโครงสร้างใหม่ร่วมกันได้ชัดเจนขึ้น นอกจากการศึกษาประวัติศาสตร์เชิงโครงสร้างแล้ว อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (2544) ยังได้ประสานความคิดว่าการสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นน่าจะช่วยให้หนีจากการสร้างปัญหาที่ได้จากการศึกษาประวัติศาสตร์ “ชาติ”

ไม่แต่จะขจัดความขัดแย้งเท่านั้น หากแต่ยังสามารถช่วยให้นักวิจัยสามารถเชื่อมโยงกระบวนการตั้งรกรากของผู้คน ดังเช่นกลุ่มไทใหญ่ที่อยู่ชายแดนภาคเหนือระหว่างไทยกับพม่า บรรพบุรุษของเขาเคยอยู่แถบนี้สืบทอดกันมาตลอด และผู้คนในผืนแผ่นดินแถบนี้ต้องรับผลกระทบในการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในผืนดินใหญ่มาทุกยุคทุกสมัย เพียงแต่ว่ากลุ่มคนได้เปลี่ยนผ่านไปบ้าง ผู้ที่สามารถสร้างฐานทางเศรษฐกิจได้ก็อพยพเข้าไปตั้งหลักแหล่งที่มั่นคงในศูนย์กลางของตัวอำเภอ หรือในจังหวัด เหตุการณ์ในชายแดนย่นนี้เคยมีความสัมพันธ์กับรัฐไทยและพม่าอย่างหลวม ๆ ช่วงใดที่พม่าเข้มแข็ง ก็ตกไปอยู่ภายใต้การควบคุมของพม่า แต่ช่วงใดที่ไทยเข้มแข็ง ก็ตกอยู่ภายใต้การปกครองของไทย และเป็นความสัมพันธ์แบบหลวมๆ ของทั้งสองฝ่าย เส้นกันเขตแดนนั้นไม่ได้ระบุชัดเจนลงไปถือว่าเป็นบ้านพี่เมืองน้อง ตามธิดาสาระยา (2529) กล่าวว่า คนไทยอาศัยอยู่กระจายตั้งแต่เชียงแสนไปจนถึงเชียงตุง ในขณะเดียวกันพวกเชียงตุงอยู่กระจายตั้งแต่เชียงตุงมาถึงเชียงแสนเป็นต้น สอดคล้องดังที่อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (2544) กล่าวว่า **อันนี้คือประเด็นหลักของการศึกษาประวัติศาสตร์**

ชุมชนท้องถิ่น อันจะทำให้เรามองเห็นความสัมพันธ์ของชุมชนอย่างชัดเจน แทนที่จะมองเห็นแต่ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับรัฐ ที่นำมาซึ่งสงคราม

ท้ายที่สุดอรรถจักร สัตยานุรักษ์ (2544) ชี้ให้เห็นว่าอนาคตของอุษาคเนย์ไม่อาจแยกกันอย่างที่เคยเป็นมา หากต้องมีความสัมพันธ์แนบแน่น เป็นมิตรต่อกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การศึกษาประวัติศาสตร์เชิงโครงสร้างและการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่น น่าจะมีส่วนให้เห็นพัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่คนในอุษาคเนย์มีส่วนร่วมกัน ซึ่งจะนำไปสู่การมีจิตสำนึกร่วมกันในการเผชิญกับการรุกรานในทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมจากภายนอกในยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อรักษามรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรไว้ให้ลูกหลาน

อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

ความหมายของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ คำนึงเป็นทั้งคำและเป็นทั้งแนวคิด เรื่องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ เกิดจากการที่สมาชิกในกลุ่มนั้นสามารถที่จะเลือกใช้คุณสมบัติทางวัฒนธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีอยู่ ในการนิยามความเป็นตัวตนของตนเอง เช่น ไทใหญ่คือใคร คำอธิบายที่พบได้จากโครงการวิจัยนี้ ก็คือเราเป็นไตเมือง (คนไทใหญ่ที่มีสัญชาติไทยแล้ว คือเป็นคนเมืองเหนือ) เขาเป็นไตใหม่ หรือเป็นไตมาน (พวกเขาเป็นคนไทใหญ่ต่างด้าว หรือเป็นคนไทใหญ่สัญชาติพม่า) อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ต้องมีคำถามสำคัญว่า สมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์มีเหตุผลอันใด ที่ทำให้เลือกคุณสมบัติทางวัฒนธรรมแบบใดแบบหนึ่งในการนิยามความเป็นตัวตนทางชาติพันธุ์

การสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ก็เพื่อเป็นการสร้างเครือข่าย ต่าง ๆ ซึ่งมีคำอธิบายแตกต่างกันหลายอย่าง เช่น บาร์ธ (Barth) (อ้างถึงในปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2546) กล่าวว่า เป็นการสร้างเครือข่ายทางด้านสินค้าและแรงงาน ในขณะที่ คลิฟฟอร์ด เกิร์ตซ์ (Clifford Geertz) (อ้างถึงในปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2546) กลับเห็นว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างความเหมือนและความต่างของสมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์ มาจากแนวคิดเรื่องต้นกำเนิดร่วมที่คนในกลุ่มเชื่อว่าสืบทอดปฏิบัติการร่วมกันมา จนกลายเป็นที่มาและรากฐานของกลุ่ม ที่มาของกำเนิดร่วมกัน อันเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ อาจเป็นเรื่องเล่าถึงที่มาของการตั้งถิ่นฐานในที่ใหม่ ความทรงจำร่วมถึงประสบการณ์การกดขี่จากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น เพลง ตำนานและการละเล่นต่าง ๆ เป็นต้น อย่างไรก็ตามอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่เลื่อนไหลและปรับได้ไปมา ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ว่าจะอธิบายกับใคร ที่ไหน เมื่อไร เป็นกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ จึงมีทั้ง ต่อดรง ขยายพื้นที่ไป

เชื่อมความสัมพันธ์กับคนอื่น หรือถดถอยแยกตัวออกไปตามสถานการณ์ แนวคิดนี้ค่อนข้างสอดคล้องกับ นิโคลัส เทป (Nicholas Tape) (อ้างถึงในยศ สันตสมบัติ, 2543) ที่เสนอว่า เราควรมองอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ในลักษณะที่เป็นจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ ในแง่นี้ การเลือกชาติพันธุ์แต่ละกลุ่ม เป็นการเลือกสรรประวัติศาสตร์ของตนเอง เลือกที่จะหยิบยกเอาเหตุการณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ มาตีความที่มีนัยสำคัญต่อชีวิตทางสังคมของตน เรื่องราวเหล่านั้นกลายเป็นประวัติศาสตร์ของชนกลุ่มนั้น การศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชนกลุ่มหนึ่ง จึงควรเริ่มต้นจากการศึกษาสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชนกลุ่มนั้น (ยศ สันตสมบัติ , 2546)

แนวคิดการศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ก็คือความคิดที่ว่าชุมชนจะมีปรากฏการณ์ที่ดำรงมั่น และการจะมีพลังต่อการต่อต้านทุนกระแสรัฐและกระแสโลก ชุมชนต้องรู้จักเนื้อในของชุมชนหรืออัตลักษณ์ของชุมชนที่ผลิตและเลือกสรรให้ชุมชนของเขา สามารถปรับตัวเข้ากับบริบทที่เป็นพลวัตรและสร้างความวิกฤตในสังคม ประวัติศาสตร์ที่แท้จริงไม่ใช่ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ แต่เป็นจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่สร้างขึ้นมาอธิบายกับชนเผ่าอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นประวัติศาสตร์ที่แท้จริงจึงเป็นประวัติศาสตร์ที่เคลื่อนไหว เช่น ความเป็นไทใหญ่ในอดีตที่อยู่ในรัฐฉานกับปัจจุบันมีความแตกต่างกัน แม้ว่าจะมีลักษณะ ร่วมกันของวัฒนธรรมบางอย่างก็ตาม ชนแต่ละเผ่าจะสามารถสืบสานความเป็นชาติพันธุ์ของตนเองเอาไว้ได้ โดยการสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ หรือมีวิธีการสร้างระบบคิดขึ้นมาตีความหมายของประวัติศาสตร์ของตนเองว่ามีความพ้องหรือแตกต่างกับกลุ่มอื่นอย่างไร การแสดงตนว่าตนเป็นใครและเป็นคนกลุ่มใดนั้น จะขึ้นอยู่กับสถานการณ์แต่ละช่วงของประวัติศาสตร์ ดังข้อสรุปของ ยศ สันตสมบัติ ในหนังสือเรื่อง “หลักข้างการสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทได้คง” (2542) ว่า ความเป็นไทย มีอัตลักษณ์สำเร็จรูปและแน่นอนตายตัว หากแต่เป็นการเลือกที่จะบ่งชี้ตนเองและการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ขึ้นมาชุดหนึ่ง เนื่องเพราะการกระทำดังกล่าวให้ผลประโยชน์สูงสุดแก่ตนเอง ในเงื่อนไขปัจจุบัน หลักข้างมิได้ให้แต่แนวคิดการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนเท่านั้น หากยังบอกถึงรูปธรรมที่เกิดขึ้นกับชนเผ่าไทได้คง อันเป็นเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมบางส่วนกับชาวไทยใหญ่ประเทศไทย

ประเด็นที่ว่าคนไทยพบว่า ตนเองได้ประโยชน์มากกว่าหากแยกตนเองออกจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ด้วยการนิยามความเป็นไทยขึ้นมาใหม่ ผ่านกระบวนการสร้างจิตสำนึกทาง

ประวัติศาสตร์ การปรับเปลี่ยนประเพณีและสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ในบางด้านก็มี การตอกย้ำอุดมการณ์ที่เขาต้องการจะสืบทอด เช่น อธิบายบทบาทของตำนานพญานาคที่เป็น เรื่องของการต่อสู้ ตามงานศึกษาของเรณู อรรฐาเมศร์และชายชื่น คำแดงยอดไธ (2544) พบว่า คนไทใหญ่ในเมืองหลุยส์ (ใต้คง) อธิบายว่า ผ้าไทใหญ่มีลวดลายเป็นตำนานการต่อสู้กับ พญานาค ด้วยอารมณ์ความรู้สึกที่รุนแรง เช่น แลเนื้อเถื่อนหนังพญานาค เอามาประดับ เครื่องแต่งกายสตรีเพื่อให้ศัตรูเกรงกลัว และเอาเนื้อมามากเป็นเนื้อส้มเพื่อส่งส่วยเจ้าฟ้า รวมไปถึง การเกล้าผมของหญิงชาวไทใหญ่ก็เป็นการชมพญานาคให้สยบ ซึ่งมีวิถีเกล้าอยู่ 3 แบบ คือ นาคาเปี้ยะหงอน (นาคอดหงอน) นาคาซ่อนหงอน นาคาเสี้ยหงอน ตำนานนี้สะท้อนว่า ถึงแม้เขา จะพ่ายแพ้ในชีวิตจริง แต่ไทใหญ่ยังมีอาณาจักรของวิญญาณ และอาณาจักรไทใหญ่ในจิตสำนึก ก็ซ้อนทับอยู่บนพื้นดินเดียวกับอาณาจักรของพม่าและจีนนั่นเอง ตามคำบอกเล่าที่ว่าเมืองมาว คือ อาณาจักรของไทย จึงขอสรุปตามวรรณกรรมของยศ (2542) ที่ว่า ความเป็นไทย เป็นชุมชน จินตนาการที่ซับซ้อน เป็นกระบวนการที่เคลื่อนไหวปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง ในบริบทและเงื่อนไข ทางเศรษฐกิจสังคมและการเมือง ซึ่งเชื่อมโยงอดีต เพื่อสร้างความหมายให้กับปัจจุบันและ ความคาดหวังในอนาคต ขึ้นอยู่กับว่าเขาอยู่ที่ไหน กับใคร สถานการณ์อย่างไร

พลังของชุมชน

การสำนึกในตัวตน มองเห็นได้จาก คำอธิบายถึงอัตลักษณ์ หรือความเป็นตัวตนที่ชุมชน ได้สืบทอดความทรงจำกันมา ซึ่งมีมิติหลาย ๆ ด้าน อัตลักษณ์ของแต่ละชุมชนจะโดดเด่นในด้านใด ก็ขึ้นอยู่กับภูมิโนวัณธรรม เช่น ธรรมชาติที่เอื้ออำนวยต่อการทำมาหากิน จนเขาสามารถ พัฒนาทักษะอาชีพ เฉพาะทางซึ่งใช้ปัจจัยเอื้อจากภูมิโนวัณหรือ หรือบางครั้ง ในหลาย ๆ กลุ่ม ความเป็นชาติพันธุ์ทำให้เขานึกพลังเพื่อความอยู่รอดขึ้นมาได้ อัตลักษณ์ก็แสดงออกด้วย ความเป็นชาติพันธุ์ กลายเป็นพลังท้องถิ่น เช่นคนบ๋ารนหนองเงือกลำพูน ภูมิใจในมรดกวัฒนธรรม หลาย ๆ ด้านของพวกเขา ว่าเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากความเป็นไทยยอง ความรู้เหล่านี้ ได้สืบทอดมาเป็นสมบัติร่วมของชุมชน กลายเป็นพลังของชุมชน และทำให้ชุมชนดำรงอยู่ ดังที่ สี่ลาภรณ์ บัวสาย (พลังท้องถิ่นบทสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน กรุงเทพฯ สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย ๒๕๔๗) ได้สะท้อนว่า เครือข่ายทางสังคม ระบบความรู้ วัฒนธรรม และความเชื่อ ระบบความรู้ของชุมชน มีแสดงกับสภาวะความเข้มแข็งของชุมชน ชุมชนที่มี การจัดการความรู้ของตนเองได้ มีการเรียนรู้เพื่อปรับตัวหรือต่อยอด จนเป็นความรู้ชุดของตน และ สามารถนำไปปรับใช้ชุมชนจะพึ่งตนเองและจัดการตนเองได้

ดังนั้นการทำงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะทำให้ชุมชนได้ตระหนักถึงภูมิปัญญาของตนและรักที่จะพัฒนาท้องถิ่นของตนเพราะกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ระหว่างครูที่ปรึกษานักเรียน และ พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ด้วยการร่วมทำวิจัยเรื่องของชุมชนของตนเอง ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่มีต่อท้องถิ่น ทำให้เกิดความรักท้องถิ่น ครูเพิ่มศักยภาพสามารถสร้างองค์ความรู้ได้จนสามารถสร้างหลักสูตรท้องถิ่นที่แสดงอัตลักษณ์ของชุมชนได้อย่างมั่นใจ และชัดเจน เกิดการเปลี่ยนแปลงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ครูผู้สอนได้ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกระบวนการหาความรู้ ท้องถิ่น โดยให้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับหมู่บ้านของตนเอง ผูกการคิดวิเคราะห์ เช่น ให้มีการวิพากษ์วิจารณ์ความถูกต้องของเนื้อหา การวิเคราะห์หลักฐานต่างๆ การให้ข้อเสนอแนะว่าจะเพิ่มเติมเนื้อหา ผลที่ตามมาคือนักเรียนที่มงานเกิดความคิด สงสัย อยากรู้ อยากเห็น เกิดทักษะเชื่อมโยงข้อมูล ทำให้รู้ที่ไปที่มาของปรากฏการณ์ และ ความเปลี่ยนแปลงของชุมชน ตระหนักว่าอัตลักษณ์ของชุมชนนั้นมีความหมายอย่างลึกซึ้งต่อชุมชน เพราะการเกิดอัตลักษณ์ชุมชนเนื่องมาจาก ภูมิโนเวศวัฒนธรรม ความเป็นชาติพันธุ์ ทักษะเฉพาะอย่างของแต่ละชุมชนที่ถูกผลิตสร้างขึ้นมา เพื่อได้ตอบกับบริบทของชุมชนที่เป็นปัจจัยเสริมหรือผลักดัน ชุมชนในอดีตทำให้สามารถดำรงอยู่ได้ จึงเกิดความรักท้องถิ่นของตนขึ้นมาเป็นสื่อสานต่อให้เด็ก ผู้ใหญ่มีจิตสำนึกในท้องถิ่นของตน และสำนึกได้ว่าสามารถใช้เป็นแหล่งทำกินได้ ทำให้เกิดการตื่นตัวในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนและเกิดความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนเอง จนเกิดแนวคิดที่จะทำวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในระดับที่กว้างขึ้น คือในระดับอำเภออีกด้วย สะท้อนได้ว่าการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนเอง

บทที่ 3

การสังเคราะห์เนื้อหาประวัติศาสตร์ และกระบวนการทำวิจัย

ในการสังเคราะห์งานยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ได้แบ่งงานสังเคราะห์ออกเป็น 2 ส่วน คือ (1)การสังเคราะห์ด้านกระบวนการดำเนินงานยูววิจัย ในระดับภาค ระดับจังหวัด ระดับโรงเรียน/นักเรียนยูววิจัย และการใช้สื่อวีดิทัศน์ (2) การสังเคราะห์ด้านเนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วยประเด็นต่าง ๆ คือ การประกอบอาชีพในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร สมบัติสาธารณะรูปธรรมและนามธรรม การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์และการย้ายถิ่น ประเพณีพิธีกรรม ภูมินามกับภูมิโนทัศน์วัฒนธรรม รวมทั้งหมด จำนวน 21 เรื่อง ซึ่งสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

ผลการสังเคราะห์งานด้านกระบวนการโครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

1.สังเคราะห์กระบวนการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : การทำงานระดับภาค โดย ผศ.เรณู อรรฐาเมศร์ (ผู้ประสานงานโครงการภาคเหนือ) ซึ่งงานสังเคราะห์นี้แบ่งการนำเสนอกระบวนการทำงานในระดับภาค ออกเป็น 6 ขั้นตอนหลัก ๆ คือ

ขั้นตอนที่ 1 ก่อนทำวิจัย เริ่มจากการแสวงหาผู้ประสานงานจังหวัด 12 จังหวัดภาคเหนือ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏในภาคเหนือ นำสู่การประกาศรับข้อเสนอโครงการกับโรงเรียนต่าง ๆ ของแต่ละจังหวัด

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาโครงการยูววิจัย พบว่าทีมภาคและที่ปรึกษาจะต้องช่วยปรับแนวคิดและคำถามของงานวิจัยที่ไม่ใช่การอนุรักษ์หรืองานพัฒนาชุมชน และเน้นย้ำเรื่องการสร้างความเข้าใจว่าประวัติศาสตร์เป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลง ให้กับผู้ประสานงานจังหวัดและครูที่ปรึกษา

ขั้นตอนที่ 3 กระบวนการหนุนเสริมยูววิจัยทำวิจัยและการเขียนรายงาน โดยทีมภาคเหนือได้ให้การฝึกอบรมกับตัวครูที่ปรึกษาเป็นหลัก ในเรื่องวิธีการตั้งคำถาม การสัมภาษณ์ การจดบันทึก การจัดแบ่งยุคประวัติศาสตร์ที่สอดคล้องกับข้อมูลแต่ละชุมชนเป็นหลัก

ขั้นตอนที่ 4 การสร้างคู่มือกระบวนการทำวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จะอธิบายกระบวนการสร้างคู่มือเพื่อใช้สำหรับการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ให้สำหรับครูและนักเรียนยุววิจัย ในเรื่องวิธีการตั้งคำถาม การสัมภาษณ์ การจัดแบ่งยุคประวัติศาสตร์ของชุมชน

ขั้นตอนที่ 5 การติดตามประเมินผลงานวิจัย ซึ่งทางทีมภาคได้จัดเวทีเพื่อให้ครูและนักเรียนยุววิจัย ได้นำเสนอรายงานผลงานของยุววิจัยและเชิญผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ช่วยวิพากษ์

ผลของโครงการยุววิจัยฯ ทำให้ครูผู้สอนรู้สึกเชื่อมั่นในวิธีการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมากขึ้น และเชื่อมั่นในความรู้ของตนเอง เพราะได้นำเสนอผลงานที่ตนเองและยุววิจัย เป็นผู้สร้างความรู้ขึ้นมาเอง ครูหลายคนสะท้อนว่า “กระบวนการวิจัยประวัติศาสตร์ได้ทำให้มีเครื่องมือการเรียนการสอนเพิ่มขึ้น” “การทำงานกับ ส.ก.ว. มีงานทั้งหนัก เหน็ดเหนื่อย แต่ก็คุ้มค่า เพราะได้เรียนรู้เรื่องของชุมชนของตนเอง”

ขั้นตอนที่ 6 การต่อยอดงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยเกิดการยกระดับความรู้ของงานยุววิจัยโดยการสังเคราะห์ 2 งานหลัก คือ ส่วนของกระบวนการดำเนินงานยุววิจัย และส่วนของเนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ นอกจากนี้ได้มีการผลิตสื่อวีดิทัศน์เพื่อเผยแพร่ผลของงานยุววิจัยฯ

2.กระบวนการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จังหวัดสุโขทัย ซึ่งเป็นกรณีตัวอย่างการประสานงานระดับจังหวัด โดย อ.ลาวัณย์ ฤาพิณธุ์

งานสังเคราะห์ฉบับนี้ได้นำเสนอเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ก่อนการปฏิบัติโครงการวิจัย เริ่มจากการหาเครือข่ายของครูและนักเรียนที่สนใจสนับสนุนให้นักเรียนและครูเขียนโครงการ โดยผู้ประสานงานได้ทำงานเชิงรุกเข้าถึงครูและนักเรียนยุววิจัยทั้งทางโทรศัพท์และอีเมล ซึ่งในระหว่างนี้ทางผู้ประสานได้พยายามทำความเข้าใจและปรับทัศนคติของตนเอง ครูและนักเรียนใน ๒ ประเด็น คือ "งานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก" และ "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น"

ตอนที่ 2 ระหว่างการดำเนินงานโครงการพบว่าช่วงการพัฒนาโครงการวิจัยนั้นโครงการส่วนใหญ่จะขาดการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน แต่จะเน้นการศึกษาเพื่อการอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ เช่น ประเพณี พิธีกรรม โดยกระบวนการช่วงนี้จึงเป็นการช่วยยุววิจัยและครูให้สามารถปรับคำถามการวิจัย ให้สอดคล้องกับการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ และ

การสนับสนุนกระบวนการฝึกตั้งคำถาม วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชน การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ การเขียนรายงานและนำเสนอผลงาน อย่างประคับคองและต่อเนื่อง ซึ่งทำให้ครูได้เริ่มปรับทัศนคติว่า การสอนประวัติศาสตร์ที่ไม่ใช่การท่องจำจากตำรา แต่เป็นการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในวิถีชีวิตประจำวัน ของคนที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบันนั้นเป็นอย่างไร

ตอนที่ 3 ผลที่เกิดขึ้น แบ่งเป็น 4 กลุ่ม คือ 1) นักเรียนยุววิจัย ได้เรียนรู้เรื่องราวของคนในชุมชน และเกิดการเชื่อมโยงระหว่างคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนกับเด็กรุ่นหลัง ยุววิจัยเกิดการปรับตัวอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม 2) ครูผู้สอน เกิดความเชื่อมั่นในการทำวิจัยว่าไม่ใช่เรื่องยาก และเข้าใจถึงการสอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มีประโยชน์กับเด็ก 3) ผู้บริหารและโรงเรียน สามารถขับเคลื่อนให้ครูในโรงเรียนได้จัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยการทำวิจัย ซึ่งสอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษา นำไปสู่มีผลการประเมินคุณภาพการศึกษาที่ดีขึ้น 4) ชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง คนในชุมชนรู้สึกคุณค่าต่อคนข้างหลัง มีความสุขที่ได้เล่าเรื่องราวในอดีตให้ลูกหลานฟัง ชุมชนมีชีวิตมากขึ้นที่ได้เป็นแหล่งเรียนรู้กับคนรุ่นหลัง

3. การสังเคราะห์งานโครงการผ้าทอมือกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวดินธาตุ

ตำบลป่าไผ่ อำเภอฟัว จังหวัดเชียงใหม่ โรงเรียนฟัววิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่ โดย อ.อ้อยทิพย์ ทองดี

ได้นำเสนอผลการสังเคราะห์ออกเป็น ๓ ตอน คือ

1) ก่อนการทำวิจัย ตั้งแต่กระบวนการคัดเลือกทีมยุววิจัย จัดทำโครงการ การกำหนดความรับผิดชอบ

2) วิจัยปฏิบัติการยุววิจัย ประกอบด้วย กระบวนการเสนอโครงการวิจัย กระบวนการตั้งคำถาม การเก็บรวบรวมข้อมูลจากชุมชน การสังเคราะห์ข้อมูล การนำเสนอข้อมูลและการเขียนรายงาน

3) ผลของกระบวนการขับเคลื่อนการใช้กระบวนการวิจัย ที่เกิดกับนักเรียน ครูที่ปรึกษาโรงเรียน ชุมชน

4.การสังเคราะห์งานโครงการวิถีชีวิตของชาวบ้านหมู่บ้านวังลึกที่ผูกพันกับคลองแม่รำพัน โรงเรียนบ้านวังลึก ตำบลวังลึก อำเภอบ้านด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย โดยอ.ศักดิ์กฤษ จันทิมา

นำเสนอกระบวนการยววิจัยซึ่งเห็นถึงการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างครูและยววิจัย ตั้งแต่การพัฒนาหัวข้อและคำถามการวิจัย ได้มีการปรับเปลี่ยนจากเดิมที่ตั้งใจจะศึกษาเรื่องโบราณวัตถุ ปรึมาเป็นวิถีชีวิตของคนบ้านวังลึก

การคัดเลือกยววิจัยที่เน้นเด็กที่มีความพร้อมที่จะเรียนรู้ และมีทักษะการพูดคุยซักถามมาระดับหนึ่งแล้ว จากนั้นคือการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างครูและยววิจัย และระหว่างยววิจัยกับคนในชุมชน เพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูล

กระบวนการฝึกตั้งคำถาม การเก็บข้อมูล การจดบันทึก การจัดแบ่งยุคสมัยของความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน การเขียนรายงาน

ผลที่ได้รับจากโครงการ คือ ครูและนักเรียนใช้กระบวนการวิจัยเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จากประสบการณ์ตรง ยววิจัยเกิดความสุขกับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและเกิดความรักความหวงแหนชุมชนของตนเอง และทั้งครูและนักเรียนเห็นว่าการทำวิจัยเป็นเรื่องที่ไม่ยาก ใครก็สามารถทำได้ถ้ามีความตั้งใจและสนใจจริง ซึ่งทั้งหมดเหล่านี้มีความสอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษา

5. กระบวนการพัฒนานักเรียนยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ โรงเรียนชัยมงคลพิทยา “มองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก : กรณีศึกษา หมู่บ้านใหม่ ตำบลเขาแก้วศรีสมบูรณ์ อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย โดย อ.ปัญชลีย์ โพธิ์คงกิตติโชติ

การสังเคราะห์แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

1) ก่อนทำวิจัย เริ่มตั้งแต่ การเสนอโครงการ การคัดเลือกยววิจัย การสร้างความสัมพันธ์กับนักเรียนทีมยววิจัย ออกสำรวจพื้นที่และสร้างความคุ้นเคยกับชุมชน และการกำหนดภาระงานผู้รับผิดชอบ

2) วิจัยปฏิบัติการยววิจัย ประกอบด้วย กระบวนการตั้งคำถาม การเก็บรวบรวมข้อมูลจากชุมชน ตรวจสอบข้อมูล ตอบคำถามการวิจัย นำเสนอข้อมูลผ่านการเขียนรายงานโครงการ

3) ผลที่ได้รับ คือ ครูและนักเรียนได้ใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชุมชน สามารถสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักเรียนยูววิจัย ครู และคนในชุมชน ชุมชนมีส่วนร่วมในการเป็นแหล่งเรียนรู้และสร้างประวัติศาสตร์ของชุมชน และสอดคล้องกับการประเมินมาตรฐานการศึกษาด้านผู้เรียน ครู และผู้บริหารโรงเรียน

6. กระบวนการสังเคราะห์งานยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ “ผู้หญิง... อยู่ไฟ” โรงเรียนศิริมาศพิทยาคม อำเภอศิริมาศ จังหวัดสุโขทัย โดย อ.สมาลี อวยพร

การสังเคราะห์แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ

1) ก่อนเริ่มการทำโครงการยูววิจัย เริ่มจากการค้นหาทีมนักเรียนยูววิจัยตามความสนใจ และการสร้างสัมพันธภาพระหว่างครูที่ปรึกษากับนักเรียน ร่วมกันคิดหัวข้อการวิจัยที่สนใจ การปรับหัวข้อวิจัยและคำถามการวิจัยให้สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่ไม่ใช่การอนุรักษ์ให้คงอยู่

2) ขั้นการดำเนินการวิจัยปฏิบัติการยูววิจัย ตั้งแต่การเขียนโครงร่างโครงการยูววิจัย การลงพื้นที่ชุมชนประสานงานกับคนที่จะมีสัมภาษณ์ การเก็บรวบรวมข้อมูลและการตรวจสอบประเด็นของการวิจัย การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล แบ่งยุคเชิงประวัติศาสตร์ที่สอดคล้องกับประเด็นการวิจัย และการเขียนรายงานการวิจัย

3) การประเมินผลการทำงาน พบว่าทำให้เกิดผล คือ ได้ช่วยกระตุ้นนักเรียนและครูให้ได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นผ่านกระบวนการวิจัยที่ได้ลงมือปฏิบัติจริง จนสามารถสร้างองค์ความรู้ได้ ครูเกิดการปรับบทบาทตัวเองจากที่เคยเป็นผู้ให้ความรู้ มาเป็นผู้รับความรู้จากคนในชุมชน นักเรียนเกิดการปรับตัวจากผู้ที่เคยรับแต่ความรู้มาเป็นผู้แสวงหาความรู้ตามความต้องการ โดยใช้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้

7. การสังเคราะห์งาน โครงการเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวตลาดบ้านท่าเสา” โรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด (กวีธรรมสาร) เทศบาลเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ โดย อ.มนฤดี สารใจ

การสังเคราะห์แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ก่อนทำวิจัยปฏิบัติการยววิจัย เริ่มจากการพัฒนาโครงการ การคัดเลือกนักเรียน สร้างสัมพันธภาพกับนักเรียน ผู้นำชุมชน กำหนดภาระความรับผิดชอบร่วมกันของทีมยววิจัย

ตอนที่ 2 วิจัยปฏิบัติการยววิจัย เสนอโครงการยววิจัย การฝึกนักเรียนให้ตั้งคำถามและ สัมภาษณ์ การเก็บและรวบรวมข้อมูลจากชุมชน การอภิปรายตรวจสอบข้อมูล การวิเคราะห์และ สังเคราะห์ข้อมูล นำเสนอข้อมูลและเขียนรายงานการวิจัย

ตอนที่ 3 ผลที่ได้รับ คือ ครูสามารถจัดการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือ นักเรียนได้รู้จักคิดวิเคราะห์ และสามารถสร้างสรรค์ความรู้ขึ้นมาใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับมาตรฐาน การศึกษาในทุกด้าน

8. การสังเคราะห์สื่อวิถีทัศน์โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ โดย อ.อารีย์ บินประทาน

งานสังเคราะห์นี้ได้นำเสนอผลการทดลองใช้สื่อวิถีทัศน์เรื่อง “การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ด้านการประกอบอาชีพของชนเผ่าอาข่าเก่าและเมื่อชนเผ่าอาข่าใหม่อพยพเข้ามาอาศัยในหมู่บ้าน ดงน้ำล้อม ตำบลแม่เย็น อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย” ทำให้ผู้รับชมได้เกิดความเข้าใจเรื่องของ อาข่าในแต่ละประเด็น คือ บริบทของชุมชน การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต การปรับตัว และการเข้ามา ของอาข่าใหม่

ผลการสังเคราะห์งานด้านเนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จากงานของยววิจัย

1. การสังเคราะห์งานวิจัยยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ระหว่าง ประวัติศาสตร์กับความทรงจำ Between History and Memory. โดย รศ.ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

เป็นงานสังเคราะห์ภาพรวมของประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ โดยสร้างความ เข้าใจกับผู้อ่านถึงความสัมพันธ์กันระหว่าง “ประวัติศาสตร์” กับ “ความทรงจำ” ซึ่งส่งผลต่อ การรับรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติของคนในสังคมไทยสืบมาถึงปัจจุบัน และได้ส่งผลกระทบต่อ ชุมชนท้องถิ่นอย่างไรบ้าง ขณะที่โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ได้เกิดขึ้นเพื่อช่วยปรับเปลี่ยน มุมมองด้านประวัติศาสตร์ และสร้างความเชื่อมั่นของครูและนักเรียนในการเป็นผู้ “สร้างความรู้” และสามารถทำ “การวิจัยประวัติศาสตร์” ได้

บทสรุปของการทำวิจัยของยุววิจัยนั้น ได้เปิด “พื้นที่” ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สำคัญหลายประการ คือ ความเปลี่ยนแปลงที่สลับซับซ้อนของท้องถิ่น และเป็นไปในลักษณะที่ความแตกต่างกันของแต่ละชุมชน, การแบ่งยุคเวลาของท้องถิ่นที่ไม่ได้อิงกับเวลาของประวัติศาสตร์ชาติ, ได้เห็นถึงพลังของท้องถิ่น, การขยายความหมายของ “สมบัติชุมชน” ให้กว้างขึ้น, การสร้างความหมายใหม่ให้กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในลักษณะนี้ทำให้เกิดประโยชน์ คือ การเพิ่มอำนาจประชาชน, การเชื่อมชีวิตส่วนตัวเข้ากับชีวิตสาธารณะ, การทำให้เกิดเสียงของผู้ไม่เคยมีเสียง, เกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์

2. ภูมินามภูมินิเวศน์วัฒนธรรม ภาคเหนือตอนบน โดย อ.ณัฐพร จาตุยางโท

งานสังเคราะห์นี้ได้พบว่านิทานตำนานหมู่บ้านตลอดถึงภูมินิเวศน์วัฒนธรรมชุมชนภาคเหนือ ได้บอกวิถีคิด หรือประวัติศาสตร์ทางความคิดของชุมชน ตามความหมายที่ชุมชนแสดงออก ในการเลือกพื้นที่ทำมาหากิน การถ่ายทอดทางสังคมวัฒนธรรม การปรับตัวเพราะความผันผวนในชีวิตและภูมินิเวศน์ ต้องอพยพโยกย้าย แสวงหาถิ่นที่อยู่ใหม่ ลงหลักปักฐานก่อร่างสร้างวัฒนธรรม ให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจและเป็นกลไกสร้างความสัมพันธ์ของชุมชน พื้นฐานความเชื่อที่สลับซับซ้อนเป็นตัวกำหนดการยอมรับหรือไม่ยอมรับสิ่งใด ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ถ่ายทอดไว้ในภูมินามภูมินิเวศน์วัฒนธรรมซึ่งผู้วิจัยได้จำแนกออกเป็น 5 ประเด็นดังนี้ ความสัมพันธ์ชุมชน ภูมินิเวศน์กับการทำมาหากิน อัตลักษณ์ชุมชน การปรับตัวการตัดสินใจก่อตั้งชุมชน เชื่อมโยงประวัติศาสตร์อันไกลโพ้น

3. ภูมินามภูมินิเวศน์วัฒนธรรม ภาคเหนือตอนล่าง โดย อ.นัยนา ครุฑเมื่อง

งานสังเคราะห์นี้นำเสนอเรื่องเล่าตำนาน นิทาน และเรื่องเล่าในหมู่บ้าน เป็นการสะท้อนการเลือกจำและเลือกลืมของหมู่บ้าน รวมถึงการเลือกสร้าง ความทรงจำร่วมของชุมชน ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ของชุมชน ที่มีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ ชาวบ้านได้ใฝ่หาทหกรรม หรือนิยามความหมายไว้ในเรื่องเล่า ตามความคิด ความเชื่อกลายเป็นรหัสในเรื่องเล่า การรับรู้บริบทของหมู่บ้าน ตามความเปลี่ยนแปลง น่าจะก่อให้เกิดการถอดรหัส...เรื่องเล่าก็ทำให้เข้าใจปรากฏการณ์ของหมู่บ้านมากขึ้น เมื่อมีการเล่านิทานต่อไปซ้ำ ๆ คนก็จดจำ เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ซึ่งผู้สังเคราะห์ได้จำแนกออกเป็น ๖ ประเด็น คือ ความสัมพันธ์ชุมชน ภูมินิเวศน์กับการ

ทำมาหากิน อัตลักษณ์ชุมชน การก่อตั้งชุมชนและวัฒนธรรม เชื่อมโยงประวัติศาสตร์อันไกลโพ้น และการสะท้อนวิถีชีวิตที่กำหนดวิถีชีวิต

4.“สมบัติสาธารณะ” บทสังเคราะห์โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดอุตรดิตถ์ โดย อ.สงกรานต์ ถุงแก้ว

ได้สังเคราะห์และวิเคราะห์เกี่ยวกับสมบัติสาธารณะของจังหวัดอุตรดิตถ์ โดยนำเสนอ ๒ ประเด็น คือ 1) การใช้สมบัติสาธารณะที่เป็นรูปธรรม และการปรับตัวของคนในชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้สมบัติสาธารณะ 2) การใช้สมบัติสาธารณะที่เป็นนามธรรม และการปรับตัวของคนในชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้สมบัติสาธารณะ

บทสรุปได้พบว่าทั้งสมบัติสาธารณะรูปธรรมและนามธรรม ล้วนมีสาเหตุการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมเป็นหลัก แต่ผู้คนในชุมชนนั้นยังคงสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัวได้

5.การสังเคราะห์เนื้อหาประเด็นสมบัติสาธารณะ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ โดย อ.โฆษิต ไชยประสิทธิ์

การสังเคราะห์นี้ได้วิเคราะห์ถึงความเปลี่ยนแปลงและการใช้สมบัติสาธารณะของชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม โดยแบ่งการอธิบายออกเป็น 3 ยุค คือ ยุคที่ 1: การก่อตั้งชุมชน พ.ศ.2440-2500, ยุคที่ 2: การเปลี่ยนแปลงสมบัติสาธารณะ พ.ศ.2500-2530 และยุคที่ 3 : ยุคการปรับตัว พ.ศ.2530- ปัจจุบัน

6. การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ : กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ภาคเหนือตอนบน และภาคเหนือตอนล่าง โดย สิริพร เดชผดุง

การสังเคราะห์งานประเด็นการปรับตัวกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือ โดยแบ่งออก 2 ส่วน คือ เขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบน และภาคเหนือตอนล่าง โดยมุ่งอธิบายเงื่อนไขของการปรับตัว เพราะกลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มในชีวิตปรกติยังจำเป็นต้องปรับตัว บางช่วงมีการปรับตัวในเชิงรุก การปรับตัวเพื่อเรียกร้องสิทธิบางอย่าง การปรับเพื่อความกลมกลืนผสมผสาน อาจปรับเพื่อใช้ทรัพยากรในพื้นที่เดียวกัน หรือการสร้างวัฒนธรรมบางอย่างร่วมกัน ซึ่งแบ่งการสังเคราะห์ออกเป็น 3 ยุค คือ ยุคที่ 1 การตั้งถิ่นฐาน ยุคที่ 2 ยุคของการเปลี่ยนแปลง

และยุคที่ ๓ ยุคปัจจุบัน ทั้งนี้การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ นั้น ล้วนตั้งอยู่บนเงื่อนไขและเหตุผลว่า “ทำไมจึงต้องปรับตัว”

7. วิถีชีวิตการปรับตัวของผู้คนในภาคเกษตรกรรม พื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2447 – 2552 บทสังเคราะห์งานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ โดย อนุชน หวลทรง

การสังเคราะห์นี้ได้เสนอภาพของการเปลี่ยนแปลงในด้านวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ ภาคเกษตรกรรมของชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ ที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขต่าง ๆ จากพลังทั้งภายในและภายนอกอย่างสลับซับซ้อน ที่เข้ามากระทบกับชีวิตของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นในแต่ละยุคสมัย อันส่งผลต่อการปรับสร้างตัวเองเสียใหม่ของชาวบ้านในท้องถิ่นที่หลากหลาย ทั้งการปรับรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับอำนาจรัฐ อย่างมากมาย เพื่อตอบสนองต่อความอยู่รอดในสังคมที่เปลี่ยนผ่านไป ใน 3 ยุค คือ ยุคแรกเป็นการปรับตัวในยุคบุกเบิกพื้นที่สู่การเกษตรพอเลี้ยงชีวิต ยุคที่สอง เป็นการปรับตัวเพื่อตอบสนองกับการก่อตัวเข้าสู่ยุคเกษตรพาณิชย์ และยุคที่สาม ยุคธุรกิจการเกษตร

8. การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย :กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพเกษตรกรรม โดย อ.กฤษณธรรม ถาพันธ์

ผลการสังเคราะห์งานการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคน กับวิถีชีวิตการประกอบอาชีพภาคเกษตรในท้องถิ่น จ.สุโขทัย ได้นำเสนอเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 ยุคเกษตรธรรมชาติ (ก่อน พ.ศ. 2504) ตอนที่ 2 ยุคเกษตรผสมผสาน (พ.ศ. 2504-2539) และตอนที่ 3 ยุคเกษตรเพื่อการค้า (พ.ศ. 2540-2552)

9. การปรับตัวกรณีการย้ายถิ่นของกลุ่มคน พื้นที่ภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่างประเทศไทย โดย อ.จารุณี ปัญญาคณิษ

งานสังเคราะห์ฉบับนี้ ได้นำเสนอประวัติศาสตร์ท้องถิ่นผ่านการสะท้อนการเคลื่อนไหวทางความคิด และการแลกเปลี่ยนที่ผสมผสานอยู่ผ่านบริบทต่าง ๆ ภายในประเด็นทั้งห้า ซึ่งประกอบด้วย การย้ายถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ การย้ายถิ่นของกลุ่มอีสาน การย้ายถิ่นพื้นบริเวณเหนือเขื่อน การย้ายถิ่นจากพื้นที่ใกล้เคียง และการย้ายถิ่นของกลุ่มชาวจีน การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแง่การปรับตัวของชุมชนผ่านการย้ายถิ่นฐาน จึงเป็นศาสตร์ที่มุ่งศึกษา

วิถีของคนในชุมชน โดยมองผ่านการปรับตัวของชุมชนพื้นที่ใหม่ในมิติของความสัมพันธ์ทางอาชีพ เศรษฐกิจ การเมือง ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผ่าน สามช่วงเวลา

10. การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น จังหวัดสุโขทัย : กรณีศึกษา การเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีที่นำไปสู่การท่องเที่ยว โดย ดร.ลาวัลย์ ฤทธิพันธุ์

งานสังเคราะห์นี้อธิบายถึงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น จ.สุโขทัย ระหว่างช่วงประมาณปี พ.ศ. 2480 - พ.ศ. 2552 โดยเชื่อมโยงกับประเพณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น จะพบว่าเมื่อความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น มีการเปลี่ยนแปลง ทำให้ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปด้วย การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ต่างส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นทำให้คนในท้องถิ่น ต้องมีการปรับตัวในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของประเพณีในท้องถิ่น เพื่อให้สามารถปรับตัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขตามอัตภาพของตนเอง

11. ประเพณี/พิธีกรรม ที่เกี่ยวกับการตอบสนองของชุมชน วัด และกระบวนการผลิต : บทสรุปจากประเด็นสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดพิษณุโลก โดย ดร.นิคม นาคอ้าย

งานยววิจัยประวัติศาสตร์จังหวัดพิษณุโลก แสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงจะเป็นเหตุให้ชุมชนกลายเป็นสังคมการจัดการแบบสมัยใหม่ทดแทนสังคมจารีตประเพณีที่เอื้ออาทรหรือไม่ อย่างไรนั้น คงต้องเริ่มต้นจากแนวคิดที่ว่า การตอบสนองของบุคคล ชุมชน มีผลมาจากความผูกพัน ซึ่งสามารถสร้างให้เกิดขึ้นได้ จากกฎ กติการ่วมกันของชุมชน จากความศรัทธาหรือจากกิจกรรมที่สร้างความสมดุลแก่ทุกฝ่าย ประเด็นคำถามสำคัญคือ แกนร่วมทางวัฒนธรรมของชุมชนเกิดจากการผสมผสานหลักการการตอบสนองร่วมกันของสมาชิกในสังคม ซึ่งเป็นการขับเคลื่อนของปฏิทินประวัติศาสตร์มาน้อยเพียงใด หากการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ชุมชนตนเองมีความต่อเนื่องจากวัยเยาว์ เมื่อผ่านช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงตามปฏิทินประวัติศาสตร์ของชุมชน จนกระทั่งเกิดการตกผลึกทางวัฒนธรรม สังคมการจัดการสมัยใหม่ก็ยากที่จะรุกคืบเกาะกินสังคมจารีตประเพณีที่เอื้ออาทรได้

12.การสังเคราะห์งานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือจังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี โดย ผศ.ดร.ไชยรัตน์ ปราณี

ผลการสังเคราะห์งานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือในจังหวัดนครสวรรค์ และอุทัยธานี ได้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ยุค คือ ยุคที่ 1 ยุคการเตรียมพร้อมสู่ความทันสมัย

(พ.ศ.2504 –พ.ศ.2520) ยุคที่ 2 ยุคแห่งโลกาภิวัตน์ (พ.ศ.2520 – พ.ศ.2540) เป็นยุคของชุมชน 2 แบบ คือ ชุมชนชนบทและชุมชนเมือง ยุคที่ ๓ ยุคไร้พรมแดนระหว่างชนบทและเมือง (พ.ศ.2541 – ปัจจุบัน) ซึ่งแต่ละยุคได้เชื่อมโยงข้อมูลท้องถิ่นกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฯ แต่ละฉบับ

13.) การสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดย คุณวิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์

ผลการสังเคราะห์ พบว่า นับตั้งแต่แรกชุมชนตั้งอยู่แบบ “พออยู่พอกิน” ต่อมาเกิดปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในแม่ฮ่องสอน ได้แก่ การให้สัมปทานป่า สงครามโลก ครั้งที่สอง การสร้างถนนและโครงการพัฒนาต่าง ๆ และโลกาภิวัตน์ตามลำดับ โดยแต่ละพื้นที่มีความเข้มข้นของเงื่อนไขเหล่านี้แตกต่างกัน ล้วนทำให้ชาวบ้านตกอยู่ในสภาพการเป็นคนชายขอบในด้านต่างๆ อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากกรณีศึกษา ได้สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของคนหลากหลายกลุ่มหลายระดับทั้งที่อยู่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน และต่างถิ่นที่มาสัมพันธ์กันในช่วงเวลาต่างๆ โดยแบ่งรูปแบบการปรับตัวจำแนกกว้างๆได้สี่ลักษณะคือ หนักไปทางต่อต้าน , หนักไปทางตอบรับ, หนักไปทางนิ่งเฉย , และหนักไปทางประนีประนอม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับความรุนแรงของปัญหาอำนาจของผู้เข้ามามีอำนาจ , และความเข้มแข็งของต้นทุนทางสังคมวัฒนธรรมชุมชน

บทที่ 4

สังเคราะห์และยกระดับความรู้

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนี้จะเน้นถึงความจำเป็นและความสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แต่ต้องกล่าวก่อนว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของสังคมวิชาการไทยก้าวหน้ากว่าเดิมมากทีเดียว ทั้งทางด้านมุมมองและวิธีการศึกษา และมีผู้ที่ศึกษารวบรวมความก้าวหน้าไว้อย่างดีแล้ว¹ ดังนั้นผู้เขียนจึงจะขอทบทวนความรู้หรือกรอบการอธิบายประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับในส่วนของ การสังเคราะห์และยกระดับความรู้ในโครงการฯ

ความก้าวหน้าที่สำคัญที่สุดในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้แก่การก้าวพ้นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในกรอบมโนทัศน์ "ชาติไทย" ซึ่งก็คือ การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและประวัติศาสตร์ชุมชนในกรอบ "วัฒนธรรมชุมชน"

จากเดิมที่การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของไทยตกอยู่ในกรอบมโนทัศน์ "ชาติไทย" อันเนื่องมาจากความจำเป็นทางประวัติศาสตร์ที่ชนชั้นนำไทยต้องสร้างจินตนาการของประวัติศาสตร์ชาติไทย เพื่อที่จะรักษาราชอาณาจักรเอาไว้ให้ได้ในการเผชิญหน้ากับมหาอำนาจตะวันตก การศึกษาท้องถิ่นในมโนทัศน์ "ชาติไทย" ก็ดำเนินมาโดยตลอดแม้ว่าหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ก็ตาม ปัญญาชนท้องถิ่นภาคเหนือจำนวนไม่น้อยก็พยายามศึกษาประวัติศาสตร์ของตน เช่น สงวน โชติสุขรัตน์ เขียนเรื่อง วีรกรรมเจ้ากาวิละ ทั้งหมดก็ยังคงอธิบายล้านนาหรือภาคเหนือของไทยที่เชื่อมโยงขึ้นต่อรัฐส่วนกลางและเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติ

ความเปลี่ยนแปลงของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในทศวรรษ 2510 ได้แก่ การขยายการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเข้าสู่แวดวงวิชาการมากขึ้น รวมทั้งปัญหาความขัดแย้งทางความคิดทางการเมืองในปลายทศวรรษ 2510 ได้ทำให้รัฐสนับสนุนให้เกิดการสร้างความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง จึงทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคึกคักเป็นพิเศษ

¹ การศึกษาที่สำรวจและสรุปความก้าวหน้าของการศึกษาประวัติศาสตร์ได้ครบถ้วนและมีคุณภาพมากที่สุด ได้แก่ การศึกษาของ ชงยุทธ ชูแว่น, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย : ไปด้วยความเป็นมา สถานภาพ แนวคิด วิธีการศึกษา และบทบาทในสังคมปัจจุบัน, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2551.

การสัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกิดขึ้นทุกพื้นที่ที่มีสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ศึกษานี้ก็ยังคงอยู่ภายใต้กรอบมโนทัศน์ “ชาติไทย”²

การก้าวพ้นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในกรอบมโนทัศน์ “ชาติไทย” ซึ่งก็คือ การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและประวัติศาสตร์ชุมชนในกรอบ “วัฒนธรรมชุมชน” ซึ่งกล่าวได้ว่า จุดเริ่มต้นมาจากการเริ่มศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านไทยของศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ซึ่งถือได้ว่าเป็นงานที่สำคัญยิ่งและเป็นจุดเปลี่ยนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทยที่สำคัญจุดหนึ่งด้วย

แม้ว่าอาจารย์ฉัตรทิพย์จะเริ่มการศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านด้วยแนวคิดทฤษฎีวิถีการผลิตแห่งเอเชีย (Asiatic Mode of Production) ซึ่งทำให้นักประวัติศาสตร์กลุ่มชนนิยมกังวลใจในการใช้ทฤษฎีในการอธิบายประวัติศาสตร์ แต่เมื่ออาจารย์ฉัตรทิพย์ได้ร่วมกับลูกศิษย์ ซึ่งเป็นนักศึกษาปริญญาโทและอาจารย์อีกจำนวนมากลงศึกษาในพื้นที่อย่างจริงจัง อาจารย์ฉัตรทิพย์สามารถที่จะใช้ทฤษฎีอย่างกลมกลืนเข้ากับข้อมูลในพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งทำให้ในเวลาต่อมาการถกเถียงในประเด็นเรื่องควรใช้ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์มาอธิบายหรือเอามาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์หรือไม่นั้นหมดความสำคัญลงไป

การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้านของอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภาได้วางรากฐานของความคิดในเรื่องความเป็นอิสระโดยสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับรัฐหรือ “บ้านกับเมือง”³ ซึ่งเป็นมุมมองที่สำคัญที่ต่อมาได้ทำให้เกิดการพัฒนาความคิดในการอธิบายสังคมชนบทไทยด้วยแนวคิด “วัฒนธรรมชุมชน”⁴ ขึ้นมา

ความสำคัญของการศึกษาประวัติเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านและการศึกษา “วัฒนธรรมชุมชน” ได้แก่การสร้างและเปิดพื้นที่ประวัติศาสตร์ให้แก่ชุมชนชาวบ้านอย่างเป็นระบบครั้งแรก การเริ่มต้นของอาจารย์ฉัตรทิพย์ได้ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของแนวคิด “วัฒนธรรมชุมชน” ออกไปอย่างกว้างขวางทั้งในกลุ่มนักวิชาการและนักพัฒนาเอกชน ทำให้การสร้างกรอบความคิดที่ว่าชุมชนชาวบ้านไม่ใช่คนสิ้นไร้ไม้ตอก หากแต่เป็นผู้ที่ร่วมสร้างสรรค์สังคมไทยอย่างต่อเนื่องตลอดมา

² อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ “ปัญหาการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา : จากประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสู่ประวัติศาสตร์ชุมชน” ใน เอกสารคำสอนวิชา ปัญหาในการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา. เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.

³ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. บ้านกับเมือง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2525.

⁴ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน” ใน ชาคริต ชุมวัฒนะ และอุกฤษฏ์ ปัทมานันท์ (บก.) สายธารแห่งความคิด. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดการกิจกรรมวิชาการฉลองครบรอบ 60 ปี อาจารย์คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2532.

การเปิดพื้นที่ประวัติศาสตร์ของชุมชนชาวบ้านและ “วัฒนธรรมชุมชน” ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนความหมายของ “วัฒนธรรม” ที่เดิมจำกัดตัวอยู่เพียง “ สิ่งที่ดีงาม” ของชนชั้นสูงให้กลับมาสู่วัฒนธรรมที่เป็นสมบัติของชาวบ้านขึ้นมา⁵ ซึ่งส่งผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในความรู้อย่างมากมาย ภายหลังจากที่อาจารย์ฉัตรทิพย์ได้สร้างชุดการศึกษาดังกล่าวขึ้นมาแล้ว การเคลื่อนไหวทางสังคมโดยกลุ่มนักวิชาการและนักพัฒนาเอกชนได้นำความคิดของท่านไปสร้างสรรค์ความรู้เกี่ยวกับ “วัฒนธรรมชุมชน” ในหลายมิติทีเดียว เช่น ทางด้านความรู้ได้ทำให้เกิดความรู้ท้องถิ่นขึ้นมาและความรู้ท้องถิ่นได้รับการยอมรับอย่างสูงจากสังคมไทย ดังจะพบคำว่า “ ภูมิปัญญาท้องถิ่น” “ ปราชญ์ชาวบ้าน” ได้แพร่หลายไปอย่างรวดเร็วในช่วงทศวรรษเดียวหลังผลงานของท่าน⁶

กล่าวได้ว่า การริเริ่มสร้างสรรค์การศึกษาของอาจารย์ฉัตรทิพย์จะส่งผลทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในวงวิชาการแล้ว ยังได้ส่งผลต่อการสร้างปฏิบัติการทางสังคมของคนอีกหลายกลุ่มในสังคมไทยด้วย การพิจารณาตัดสินความสำเร็จของการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยและการศึกษา “ วัฒนธรรมชุมชน” จึงต้องพิจารณาอย่างเป็นประวัติศาสตร์ คือ การวางชุดความคิดนี้อยู่ในบริบทของสังคมวิทยาความรู้ด้วย มิเช่นนั้นก็จะมองไม่เห็นความสำคัญของชุดความคิดหนึ่งไปอย่างน่าเสียดาย

การค้นพบที่สำคัญในโครงการวิจัยเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย ซึ่งอาจารย์ฉัตรทิพย์นาถสุภาเป็นหัวหน้าโครงการ เป็นการศึกษาด้วยวิธีการวิจัยแบบเศรษฐศาสตร์ มานุษยวิทยา และประวัติศาสตร์ โดยใช้สถิติทั้งของรัฐบาล และสถิติที่ชุดโครงการสำรวจเองโดยใช้แบบสอบถามในภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ ส่วนภาคเหนือให้นักวิจัยผู้ช่วยฝังตัวและเก็บข้อมูลแบบมานุษยวิทยาในหมู่บ้าน สัมภาษณ์แบบวิธีการประวัติศาสตร์บอกเล่าในทุกภาค และใช้ข้อมูลทุติยภูมิทั้งของรัฐบาล นักวิชาการ และนักพัฒนาเอกชน นอกจากนี้ยังศึกษาทฤษฎีและประวัติศาสตร์ชนบทของต่างประเทศ การวิจัยได้ข้อค้นพบสำคัญ ได้แก่⁷

⁵ ความเปลี่ยนแปลงของความหมายคำว่า “ วัฒนธรรม” ในสังคมตะวันตก ซึ่งกระบวนการเปลี่ยนแปลงนั้นดำเนินมาในลักษณะเดียวกัน คือ จากชนชั้นสูงมาสู่สังคม ใน Raymond William. **Keywords**. London: Collins, 1976.

⁶ โปรดดูประเด็นการเปลี่ยนองค์ประธานของความรู้ชาวบ้านใน อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. **นิเวศประวัติศาสตร์ : พรมแดนความรู้**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คบไฟ, 2547.

⁷ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, “คำแถลงของชุดโครงการวิจัยเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย” ใน **พลวัตเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ตอนบนฝั่งตะวันออก** กรุงเทพฯ: สถาบันวิจิตรศิลป์, 2546. หน้า 12-14.

1. เศรษฐกิจไทยประกอบด้วยเศรษฐกิจสองระบบ คือระบบเศรษฐกิจชุมชน และระบบเศรษฐกิจทุน การดำรงอยู่ของระบบเศรษฐกิจทุนเราทราบกันอยู่แล้ว งานวิจัยชุดนี้ให้ความรู้เพิ่มว่าระบบเศรษฐกิจชุมชนดำรงอยู่ เป็นชีวิตการทำมาหากินของชาวไทยจำนวนมากที่สุด คิดในแง่ของจำนวนชีวิตผู้คนชาวไทยใหญ่กว่าระบบทุน ดำรงอยู่ในทุกภาคของประเทศไทย โดยเฉพาะในชนบท

2. การแปรรูป (Transformation) ของเศรษฐกิจไทย จากระบบเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชน เป็นกระบวนการที่มีความหนักหน่วงมาก คือ เป็นไปทีละเล็กละน้อย ใช้เวลานานมากและยังเกิดขึ้นจำกัด ซึ่งการที่เกิดขึ้นได้ช้านั้น เกิดขึ้นจากลักษณะของชุมชนหมู่บ้านที่ให้ความมั่นคง ซึ่งทำให้การศึกษาชุมชนหมู่บ้านต้องอธิบายการดำรงอยู่ของระบบชุมชนหมู่บ้านด้วยลักษณะพิเศษของหมู่บ้านไทย

3. เส้นทางของชาติที่สอดคล้องกับความเป็นจริงและความมุ่งหวังของชาวไทย ควรเป็นเส้นทางที่ชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนมีบทบาทนำ เพราะชุมชนเป็นแกนของสังคมและวัฒนธรรมไทย

การค้นพบลักษณะทั้งลักษณะเฉพาะและลักษณะร่วมของชุมชนในแต่ละภาคของอาจารย์ฉัตรทิพย์ได้ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นต้องระมัดระวังในการศึกษาที่จะไม่เน้นเพียงความแตกต่างหรือเน้นเพียงลักษณะร่วมเพียงด้านเดียว

ขณะเดียวกัน การศึกษาที่เน้นว่าชาวบ้านในชนบทมีรากฐานทางวัฒนธรรมแบบชุมชน ซึ่งแม้ว่าการขยายตัวของรัฐและทุนนิยมจะมีผลกระทบต่อ “วัฒนธรรมชุมชน” มาก แต่วัฒนธรรมชุมชนก็ยังมิได้สูญสิ้นไปอย่างสิ้นเชิง ชาวบ้านยังคงอาศัยพลังของวัฒนธรรมชุมชนเป็นรากฐานในการปรับตัวและการเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งการคิดว่าพลังของวัฒนธรรมชุมชนเป็นความมุ่งหวังของสังคมไทยที่จะเอื้ออำนวยให้คนในชุมชนสามารถอยู่รอดและเป็นพลังนำได้ ก็เป็นแนวการวิเคราะห์ที่สำคัญที่ได้รับการยอมรับจากนักประวัติศาสตร์และนักมานุษยวิทยาจำนวนมากและได้นำไปพัฒนาต่อ

การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้านซึ่งต่อมาได้เชื่อมเข้ากับแนวความคิดวัฒนธรรมชุมชนของอาจารย์ฉัตรทิพย์ได้ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก้าวหน้าอย่างมาก จนกล่าวได้ว่าภายหลังจากงานอาจารย์ฉัตรทิพย์ได้แพร่หลายขึ้นก็ไม่มีทางที่ใครจะศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในกรอบมโนทัศน์ “ชาติไทย” ได้อีกต่อไป และที่สำคัญ การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือท้องถิ่นศึกษารูปแบบใดก็ตามก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องทำความเข้าใจในประเด็นของระบบเศรษฐกิจหมู่บ้านและวัฒนธรรมชุมชน แม้ว่าจะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยก็ตาม ไม่มีใครที่ศึกษา

ท้องถิ่นแล้วจะปฏิเสธ/ไม่ศึกษาหรือไม่รับรู้ในสองประเด็นนี้ได้อีกต่อไป การวางหลักการรากฐานที่จำเป็นของการศึกษาท้องถิ่นเช่นนี้ของอาจารย์ฉัตรทิพย์ถือว่าเป็นหลักหมายที่สำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยทีเดียว

การก้าวพ้นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในกรอบมโนทัศน์ "ชาติไทย" ที่ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไม่มีวันหวนคืนกลับไปศึกษาลักษณะเดิมได้อีกต่อไปนั้น ยังมีการศึกษาที่สำคัญของกลุ่มนักวิชาการท่านอื่นๆอีก ที่สำคัญ ได้แก่ ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ และศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์

อาจารย์อานันท์มีบทบาทในการวางกรอบความคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมโดยเน้นศึกษาการเคลื่อนไหวทางความคิดที่มนุษย์ได้สร้างความหมายเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งมีผลให้เกิดทั้งการครอบงำของอุดมการณ์หลัก และการต่อต้านการครอบงำดังกล่าว โดยอาจารย์อานันท์ได้สรุปไว้ว่า

“กล่าวอีกนัยหนึ่ง การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในมิติวัฒนธรรม หมายถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ทางความคิดเกี่ยวกับอำนาจในสังคม ซึ่งสามารถมองได้โดยผ่านวาทกรรมหรือการแสดงออกทางสัญลักษณ์ได้สัญลักษณ์หนึ่ง แต่สื่อความหมายที่มีนัยแตกต่างกัน เช่น ชาติพันธุ์ ชนชั้น และเพศ...”⁸

อาจารย์อานันท์จะวิเคราะห์และวิจารณ์พัฒนาการของแนวคิดหรือทฤษฎีในการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมของชาวนารวมทั้งในการศึกษาเกี่ยวกับคนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ด้วย จึงช่วยให้เข้าใจสถานการณ์ขององค์ความรู้ การที่อาจารย์อานันท์วิเคราะห์และวิจารณ์แนวคิดในการศึกษาสังคมชาวนาโดยมีการยกปรากฏการณ์ทางสังคมและอุดมการณ์ในสังคมชาวนามาเป็นตัวอย่างเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการทำความเข้าใจสังคมชาวนา โดยเฉพาะ การพัฒนาความคิดในการอธิบาย “ระบบกรรมสิทธิ์” ในสังคมชาวนาที่มีลักษณะเป็น “สิทธิเชิงซ้อน”⁹ ซึ่งท่านได้ทำให้การศึกษาเรื่อง “ชุมชน” นั้นมาเน้นให้ค้ำถึงพลวัตของชุมชน รวมถึงเรื่องความสัมพันธ์

⁸ อานันท์ กาญจนพันธุ์. “แนวความคิดและวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในมิติวัฒนธรรม” เอกสารการประชุมวิชาการประจำปีของสมาคมประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538. หน้า 12-12.

⁹ อานันท์ กาญจนพันธุ์ วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน : พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ:สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.

เชิงอำนาจที่แฝงอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรมซึ่งมีผลต่อการเข้าถึงและการจัดการทรัพยากรของชาวบ้าน¹⁰ เป็นต้น

กล่าวได้ว่างานเขียนของอาจารย์อนันท์ ในฐานะนักมานุษยวิทยา ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของสังคมชาวนาและชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ เพื่อเข้าใจวัฒนธรรมในมิติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยอาศัยการวิจัยภาคสนามอย่างเข้มข้น เป็นประโยชน์อย่างมากต่อการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของ “สังคมชาวนา” ได้เป็นอย่างดี

การศึกษาของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองที่เน้น “วัฒนธรรมชุมชน” ที่เกิดขึ้นในระยะหลังคือในช่วงทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา ล้วนยอมรับว่ามีความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในชนบทมาก แต่จะพยายามค้นหามรดกทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้าน เพื่อยืนยันและแสวงหาคักยภาพในการปรับตัวของชาวบ้านโดยอาศัยวัฒนธรรมชุมชน พร้อมกับพยายามยืนยันการคงอยู่ของระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชน เพื่อที่จะมองหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาของชนบท ขณะที่สำนักมานุษยวิทยาเชียงใหม่ นำโดยอาจารย์อนันท์ ได้เสนอแนวคิดที่สำคัญในการมองสังคมชาวนาให้แตกต่างออกไป โดยเน้นให้เห็นถึง “สิทธิซ้อน” ในระบบทรัพย์สินของสังคมท้องถิ่น ซึ่งล้วนแล้วแต่มีคุณค่าสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นในเวลาต่อมา

แต่มีข้อเสนอฟื้นเติมที่แตกต่างออกไปจากงานวิจัยของนักประวัติศาสตร์ที่เน้นการปรับตัวของชาวบ้านในชนบทเช่นกัน แต่เน้นไปที่ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมมากกว่าจะเน้นความคงอยู่ของระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น งานศึกษาที่น่าสนใจโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์ เรื่อง **บนหนทางสู่อนาคต**

งานวิจัยเรื่อง **บนหนทางสู่อนาคต** นิธิแสดงให้เห็นว่า เกษตรกรรมกำลังเปลี่ยนไปสู่การใช้ “ทุนเข้มข้น” มากขึ้น ชาวนาที่สามารถปรับตัวได้จะต้องมีทุนและเส้นสายอย่างกว้างขวาง มีความสัมพันธ์และมีเครือข่ายกับกลุ่มคนภายนอกหมู่บ้าน ในขณะที่ชาวนาเล็กและชาวนาไร้ที่ดินซึ่งมีขีดความสามารถในการปรับตัวได้น้อยกว่า และถูกดึงดูดเข้าสู่เมืองเพิ่มขึ้น โครงสร้างทางสังคมของชนบทไทยเกิดช่องว่างระหว่างคนต่างฐานะ ทำให้วัฒนธรรมที่เคยประสานกันในชุมชนกำลังสลายไป แต่เกษตรกรรมส่วนใหญ่ที่ยังคงอยู่ในชนบทนั้นก็ได้พยายามปรับตัวด้วยการสร้างความหลากหลายในทุกทาง เช่น แบ่งที่ดินและแรงงานส่วนหนึ่งในครอบครัวสำหรับการปลูกข้าว

¹⁰ อนันท์ กาญจนพันธุ์. มิติชุมชน : วิถีคิดท้องถิ่นด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.

ไว้กินอีกส่วนหนึ่งสำหรับปลูกข้าวไว้ขาย หรือแบ่งแรงงานส่วนหนึ่งไว้ในภาคเกษตรแต่อีกส่วนหนึ่งออกไปขายแรงงานในเมือง เป็นต้น¹¹

ความก้าวหน้าในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ก้าวพ้นจากกรอบมโนทัศน์ “ชาติไทย” ดังกล่าวมาแล้ว ได้มีอิทธิพลอย่างมากต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน “เพื่อชุมชน” ที่เน้นการสร้างความรู้จำเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงในการจัดการทรัพยากรร่วมกันของชาวบ้าน ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยชุมชนและสังคม ซึ่งพบว่า “การรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่น นับเป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่งในการสร้างสำนึกที่จะทำให้ชาวบ้านเข้ามารวมกลุ่มและร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติกิจกรรมใดๆก็ตามให้สำเร็จผล อันเป็นพื้นฐานในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน”¹²

ความก้าวหน้าของการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นในรอบสองทศวรรษนั้นมีลักษณะที่กว้างขวาง และส่งผลต่อเนื่องมาสู่ความต้องการที่จะขยายความคิดในการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นให้ลงสู่บุคลากรการศึกษาในระดับต่างๆ จึงได้ทำให้เกิดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ขึ้นมานั่นเอง

งานวิจัยฉบับนี้เป็นส่วนที่ผู้เขียนได้สังเคราะห์และยกระดับการอธิบายประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือในโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ซึ่ง ผ.ศ. เรณู อรรถฐาเมศร์ เป็นหัวหน้าโครงการ โดยผู้เขียนได้รับโอกาสให้เป็นที่ปรึกษาและผู้ทำงานสังเคราะห์และยกระดับการอธิบายจากงานวิจัยทั้งหมดของโครงการฯ

การทำงานวิจัยในโครงการวิจัยนี้มีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากงานวิจัยลักษณะอื่นๆ โดยทั่วไป แม้ว่าอาจจะเรียกได้ว่าเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ แต่ก็ไม่ใช่วิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยทั่วไป เพราะการออกแบบงานวิจัยที่มีเป้าหมายการสร้างงานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มีผู้เข้ามาร่วม “ศึกษา” หลายกลุ่ม และแต่ละกลุ่มก็จะมีปฏิบัติการวิจัยที่แตกต่างกันไปในหลายระดับ (ดังจะกล่าวในบทที่ 2)

การออกแบบโครงการวิจัยเช่นนี้ แม้ว่าทำความยากลำบากให้แก่ผู้เข้าร่วมโครงการ แต่ผลสรุปสุดท้ายที่ออกมากลับเป็นจุดหมายที่สำคัญของการพัฒนาวิถีคิดเกี่ยวกับ

¹¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, **บนหนทางสู่อนาคต** รายงานการประชุมทางวิชาการเรื่องปัญหาที่ทำลายสังคมไทย : ใครจะทำอะไร อย่างไร, กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันการวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย, 2536.

¹² ขงยุทธ์ ชูแว่น.อ้างแล้ว.หน้า 181.

ประวัติศาสตร์และที่สำคัญการก่อเกิดสำนึกประวัติศาสตร์ชุดใหม่ที่มีส่วนเชื่อมต่อระหว่างชีวิตผู้คนกับชีวิตของชุมชนและสังคมภาคเหนือโดยรวม

หากการพัฒนาวิธีคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นนี้จะสามารถมีโอกาสดำเนินการปฏิรูปการศึกษาที่กำลังดำเนินอยู่ ก็จะเป็นประโยชน์อย่างสูงต่อสังคมไทย หากไม่สามารถเบียดกระแสการปฏิรูปแบบเดิม ๆ ได้ ผลของการทำงานก็น่าจะยังคงทำให้ผู้ร่วมโครงการฯ ทั้งหมดสามารถดำเนินการวิจัยแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเอง

การสังเคราะห์และยกระดับงานวิจัยในที่นี่ จึงมุ่งเน้นที่จะทำอะไรให้ผู้อ่านทั่วไปสามารถที่จะเข้าใจกระบวนการทำงานวิจัยในโครงการนี้ได้ลึกซึ้งมากที่สุด และขณะเดียวกันก็จะเสนอภาพของความเปลี่ยนแปลงชุมชนท้องถิ่นภาคเหนืออย่างเป็นประวัติศาสตร์ โดยเน้นให้เห็นกระบวนการการปรับเปลี่ยนชีวิตทางเศรษฐกิจของคนในภาคเหนือ โดยเฉพาะคนในชนบทซึ่งอาจจะเทียบเคียงได้กับแนวความคิด “การปรับโครงสร้างสังคมชนบท (Rural Restructuring Process)”¹³ ที่ได้เสนอแนวคิดหรือกรอบคิดในการทบทวนสถานะปัจจุบันของสังคมชนบท

การนำเสนอบทสังเคราะห์และยกระดับการอธิบายในที่นี่ พยายามที่จะทำให้ผู้อ่านสามารถที่เข้าใจประเด็นและเรื่องราวทั้งหมดได้โดยไม่จำเป็นต้องอ่านงานวิจัยต้นของโครงการฯ แต่แน่นอนว่าย่อมไม่สามารถสรุปทุกประเด็นที่งานวิจัยทุกเล่มที่กล่าวไว้ ดังนั้นหากผู้อ่านสนใจที่จะติดตามการวิจัยในเรื่องและประเด็นรายละเอียดอื่นๆ ย่อมสามารถที่จะติดตามได้ในเว็บไซต์ของโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ภาคเหนือ

เพื่อให้การนำเสนอสามารถที่จะสรุปแก่นแกนการทำงานของโครงการฯ ได้มากและชัดเจนที่สุด จึงจะขอแบ่งการศึกษาในที่นี่ออกเป็นห้าบท

บทนำ: บทนำโครงการและบทนำส่วนสังเคราะห์และยกระดับความรู้

บทที่ 1 “ระหว่างความทรงจำกับประวัติศาสตร์” จะอธิบายให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ที่แนบแน่นระหว่างสิ่งที่เรามักเรียกกันว่า “ความทรงจำ” กับสิ่งที่เราเข้าใจกันว่าเป็น “ประวัติศาสตร์” จากนั้นจึงจะเชื่อมต่อให้เห็นการวิจัยที่มีหลายฝ่ายเป็นผู้ร่วมวิจัยว่าได้ทำให้เกิดการเลือนไหลของความทรงจำกับประวัติศาสตร์ได้อย่างไร

บทที่ 2 ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ จะอธิบายความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ภาคเหนือ โดยเฉพาะภาคชนบท เพื่อที่จะให้เห็นว่าการปรับโครงสร้างการผลิตนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร ใคร/คนกลุ่มใดเป็น “ผู้กระทำ” การทางประวัติศาสตร์ของความเปลี่ยนแปลงใน

¹³ โปรดดู Keith Hoggart and Angel Paniagua “What Rural Restructuring?” *Journal of Rural Studies* 17:41-62.

ชุมชน และการปรับเปลี่ยนนั้นมีผลกระทบอย่างต่อเนื่องเป็นกระบวนการทางสังคมเศรษฐกิจอย่างไร

บทที่ 3 บทสรุป

ส่วนสุดท้ายเป็นภาคผนวกซึ่งแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกเป็นการนำตัวอย่างการขยายตัวของรัฐด้านต่าง ๆ ที่ดึงดูดชุมชนท้องถิ่น เพื่อที่การศึกษาในอนาคตนั้นจะต้องคำนึงถึงพลังของรัฐที่ขยายตัวไปอย่างกว้างขวางและมีผลอย่างลึกซึ้งต่อชุมชนท้องถิ่น

ภาคผนวกส่วนที่สองเป็นผลที่ได้จากการเข้าร่วมการวิจัยยุทธวิธีประวัติศาสตร์มาตั้งแต่ต้น ผู้เขียนได้จัดทำเอกสารประกอบการสัมมนาอยู่ในแต่ละครั้งมาทำเป็นบทความเพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณะชน และบางบทความเป็นผลมาจากการได้ลงพื้นที่และรับรู้ถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใน “ชนบท” จึงได้นำมาเขียนเป็นบทความในสื่อมวลชนโดยหวังว่าจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจและมองเห็นความเปลี่ยนแปลงได้กว้างขวางมากขึ้น

โครงการนี้อาจจะไม่ใช่โครงการที่นำเสนอแนวทางใหม่ในการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นได้ดีที่สุด แต่ถือได้ว่าการทำงานวิจัยในโครงการนี้ได้แผ้วถางให้แก่การสร้างแนวทางที่เหมาะสมให้เกิดได้ง่ายมากขึ้นในอนาคต

ระหว่างประวัติศาสตร์กับความทรงจำ Between History and Memory.

การดำเนินชีวิตของเราแต่ละคนในปัจจุบันถูก “นำทาง” โดยความทรงจำของเราตลอดมา เราเผชิญหน้ากับปัญหาในชีวิตปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่ ขึ้นอยู่กับ “อดีต” ที่ฝังไว้ในระบบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ความทรงจำนี้จะบอกกับเราเสมอว่าเราเป็นใคร มาจากไหน และสิ่งที่กำลังกระทำอยู่นั้นทำไปเพื่ออะไร ตัวอย่างเช่น เรามาจากครอบครัวยากจนที่เป็นชาวนา เครือญาติที่ยากจนคั่นแค้นเช่นกัน เราเดินทางจากหมู่บ้านแห่งหนึ่งของภาคอีสานที่หาโอกาสทำงานไม่ได้เข้าสู่กรุงเทพฯ และเรากำลังทำอะไรอยู่ในกรุงเทพฯ ก็เพราะต้องการแก้ไขปัญหของครอบครัวเรานั้นเอง

บางคนอาจจะเรียกความทรงจำต่ออดีตเช่นนี้ว่า “ประสบการณ์ชีวิต” แต่ต้องตระหนักว่าประสบการณ์ชีวิตของแต่ละคนไม่ใช่เพียงแค่ประสบการณ์ส่วนตัวเท่านั้น หากแต่เป็นประสบการณ์ของชีวิตตนเองที่ผสมเข้ากับประสบการณ์ชีวิตของครอบครัว ที่สำคัญประสบการณ์ชีวิต ยังประกอบด้วยพลังที่สำคัญของความเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยเฉพาะส่วนที่ตนเองและครอบครัวสัมพันธ์อยู่ร่วม ซึ่งได้เชื่อมและกำหนดชีวิตส่วนตัวและชีวิตครอบครัวให้มีความหมายรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งขึ้นมา

ความทรงจำของแต่ละคนจึงไม่ใช่ความทรงจำส่วนตัวแท้ ๆ หากแต่มีส่วนเชื่อมโยงและถูกกำหนดโดยชุมชนและสังคมอยู่เสมอ หากความทรงจำเช่นนี้นั้นจะดำรงอยู่ในสถานะเป็นความทรงจำส่วนตัว ก็เพราะเราจะไม่สร้างความหมายของชีวิตของเราไปมากไปกว่าชีวิตส่วนตัวของเราคนหนึ่งเท่านั้น

ความเข้าใจในเรื่องความทรงจำเป็นส่วนที่สัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับสังคม ความทรงจำนี้ถูกทำให้เป็นเรื่องส่วนตัวเพราะความเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองที่สำคัญที่เกิดขึ้น

ความทรงจำของเราก็จะถูกคลุมไว้ด้วยความทรงจำอีกลักษณะหนึ่ง อันเป็นความทรงจำของสังคมที่ใหญ่กว่าและจะแปรเปลี่ยนความหมายความทรงจำของชีวิตเราก็คือการเกิดขึ้นของประวัติศาสตร์ชาติ

การเกิดประวัติศาสตร์ชาติเป็นความจำเป็นทางประวัติศาสตร์ของชาติที่จะต้องสร้างให้คนในสังคมตระหนักรู้และซึมซับให้ได้ว่าทุกคนในพื้นที่นี้ต้องอยู่ร่วมกันเป็น “ชาติ” ไม่ได้แยกออกเป็นชุมชนย่อย ๆ ที่เป็นอิสระต่อกันอย่างเดิมอีกต่อไป

ประวัติศาสตร์ชาติและอำนาจรัฐสมัยใหม่จึงได้แปรเปลี่ยนความทรงจำส่วนตัวของเราส่วนหนึ่งให้มีความหมายแบบใหม่และยึดโยงกับสังคมกว้างขวางเกิดขึ้น โดยทำให้อดีตของเรานั้นมีสถานะเป็นนามธรรมและเป็นภาพรวมของพลเมืองที่อยู่ในรัฐชาติ และจะต้องกระทำการทุกอย่างตามที่ชาติต้องการเพื่อจรรโลงเป้าหมายของชาติเอาไว้ให้ได้

ความทรงจำของเราก็จะถูกทำให้มีสองระดับซ้อนทับกันอยู่ ระดับแรก ได้แก่ ความทรงจำในระดับอดีตของชีวิตประจำวันที่มีความสัมพันธ์อย่างเป็นจริงในช่วงชีวิตที่ผ่านมา เช่น ความทรงจำของเราต่อดีตของหมู่บ้านหนองช้างคืน หรือความทรงจำของลูกอีสาน ดังกล่าวข้างต้น

ในอีกระดับหนึ่ง ได้แก่ ความทรงจำที่ให้ความหมาย “เรา” ในสถานะนามธรรมที่สัมพันธ์กับรัฐแบบใหม่ เช่น เราเป็นพลเมืองไทยในรัฐไทยสมัยใหม่ที่มีรากฐานความเป็นมาที่ยาวนาน

เราเรียกความทรงจำสองระดับนี้แตกต่างกัน ในระดับแรก เรียกกันโดยทั่วไปว่าความทรงจำส่วนในระดับที่สอง ถูกเรียกว่าประวัติศาสตร์ การถ่ายทอดความทรงจำทั้งสองระดับก็แตกต่างกัน ความทรงจำถูกถ่ายทอดทางเชิงมุขปาฐะ ส่วนประวัติศาสตร์ได้รับอำนาจให้ถ่ายทอดทางสัญญาลักษณ์ทุกประเภท เช่น ตำรา อนุสาวรีย์ พิพิธภัณฑ

ในยามที่รัฐและสังคมปรกติ ความทรงจำในระดับอดีตของชีวิตประจำวันที่มีความสัมพันธ์อย่างเป็นจริงในช่วงชีวิตที่ผ่านมาจะถูกทำให้เป็นเรื่องส่วนตัวของเรา เพราะไม่ได้นำไปยึดโยงกับความทรงจำแบบประวัติศาสตร์ชาติหรือหากจะยึดโยงก็เพียงแค่การเป็นพลเมืองธรรมดาที่ไม่ค่อยมีความหมายใดต่อรัฐ

ทฤษฎีองค์การที่ใช้อธิบายรัฐและสังคมไทยที่ผ่านมาก็จะให้ความหมายประชาชนหรือพลเมืองเป็นแค่ “เส้นผมหรือเส้นขน” ที่หลุดร่วงไปก็ไม่เป็นไร ยกเว้นอย่าหลุดร่วงมากจนผิดปกติ ดังปรากฏในการเปรียบเทียบทฤษฎีองค์การในพระบรมราชปรารภของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส¹⁴ ที่ทรงเปรียบเทียบไว้ว่า

“...ผม,ขน เปรียบด้วยราษฎร เมื่อขาดไปสักเส้นหนึ่งก็ไม่รู้กระไรนักแต่เมื่อขาดไปหลาย ๆ เส้น ก็ดูโหรง แม้ถึงพวกราษฎรก็เหมือนกันถ้าตายไปคนหนึ่งก็ไม่รู้สึกกระไรนัก แต่ถ้าตายไปมาก บ้านเมืองก็จะเจียนเหิง..”¹⁵

แต่เพราะว่าประวัติศาสตร์เป็นเสมือนซีเมนต์ที่ใช้ยึดโยงหน่วยต่าง ๆ ของสังคมที่แตกต่างกัน ให้มีความสัมพันธ์กันลักษณะหนึ่ง อันนำไปสู่การประกอบสร้างกันเป็นโครงสร้างของสังคมขึ้นมา ในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ประกอบสร้างขึ้นมาในเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์จึงต้องสร้างประวัติศาสตร์ที่ ปวงราษฎรไม่จำเป็นและไม่ต้องมีบทบาทที่สำคัญในประวัติศาสตร์แต่อย่างใด

แต่ประวัติศาสตร์สัมพันธ์อยู่กับสังคมอย่างแยกกันไม่ออก ช่วงใดที่เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคมหรือเกิดการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนในสังคม ทำให้เกิดคนกลุ่มใหม่ ๆ ขึ้นมาและอยู่นอกกระบวนการความสัมพันธ์ทางสังคมและอำนาจลักษณะเดิม หรือกล่าวได้ว่าเกิดความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของสังคม ก็จะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างความทรงจำกับประวัติศาสตร์

จังหวะของประวัติศาสตร์ที่มีความเปลี่ยนแปลงที่ลึกซึ้งเกิดขึ้น ก็จะทำให้เกิดการเลื่อนไหลระหว่าง “ความทรงจำ” กับ “ประวัติศาสตร์” การเลื่อนไหล/แทรกตัว/ประกอบรวม/แทนที่ ของความทรงจำเข้าไปในประวัติศาสตร์เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากความเข้มข้นของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองและเศรษฐกิจ

ความแตกต่างระหว่างความทรงจำกับประวัติศาสตร์จึงมีน้อยกว่าที่เคยเข้าใจกันมา

การแทรกตัวของความทรงจำในประวัติศาสตร์ไทย เกิดขึ้นมาเป็นระยะ ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 กลุ่มข้าราชการสามัญชนที่เติบโตมากขึ้นกลายเป็นคนกลุ่มใหม่ใน

¹⁴ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสถือว่าผู้หนึ่งเป็นผู้ที่ทรงสร้างความเป็นไทยและความทรงจำร่วมกันของชนคมการเมืองไทย โปรดดู สายชล สัตยานุรักษ์ ประวัติศาสตร์วิธีคิดเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทยของปัญญาชน พ.ศ. 2435 ถึง พ.ศ.2535รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย พ.ศ. 2550.

¹⁵ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส,ระยะทางสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เสด็จตรวจการณ์คณะสงฆ์มณฑลฝ่ายเหนือ พ.ศ.2457 ,กรุงเทพมหานคร: กรุณา 2504 หน้า 76.

สังคมไทย คนกลุ่มนี้เริ่มสำนึกในพลังของสามัญชนและเริ่มทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบอารมณื ความรู้สึกนึกคิด

ข้าราชการสามัญชนกลุ่มนี้ได้เริ่มทำให้ “ความทรงจำส่วนตัว” เช่น สายตระกูลสามัญชนของตน มีความหมายใหม่ ไม่ใช่เพียงแค่คนธรรมดาที่ทำมาหากินไปวัน ๆ หากแต่เป็นโคตรตระกูลสามัญชนที่มีส่วนเข้าไปผลักดันให้ชาติบ้านเมืองก้าวหน้า การเปลี่ยนให้ “ความทรงจำส่วนตัว” ให้เข้าไปมีบทบาทในความก้าวหน้าของรัฐทำให้เกิดการขยายตัวของเขียนประวัติศาสตร์ของสามัญชน เช่น งานเขียนเรื่อง ตำนานเสนาบดีกรุงรัตนโกสินทร์ ของ ขุนวรภิกษิตา และ การเขียนนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ที่เน้นบทบาทของสามัญชน เช่น เรื่อง “ดาบต่อดาบ” ของ บุญยืน โกมลบุตร (นามแฝงของสันต์ โกมลบุตร) ซึ่งได้เริ่มทำให้ “ความทรงจำ” ของคนกลุ่มนี้แทรกเข้าไปในประวัติศาสตร์ซึ่งรวมทั้งบทบาทของสามัญชนก็กลายเป็นวีรกรรม เช่น บทบาทของ ย่าโม ชาวบ้านบ้านบางระจัน เป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงนี้เช่นเดียวกัน ความทรงจำส่วนตัวของกลุ่มสามัญชนก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก่อรูปขึ้นมาจากความทรงจำส่วนตัวที่เชื่อมต่อกับความก้าวหน้าของประวัติศาสตร์ชาติ¹⁶

การเลื่อนไหล/เชื่อมต่อระหว่างความทรงจำกับประวัติศาสตร์ในช่วงเวลานั้นได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 การเลื่อนไหล/เชื่อมต่อระหว่างความทรงจำกับประวัติศาสตร์ปรากฏอย่างชัดเจนในการสร้าง “วีรบุรุษและวีรสตรี” สามัญชนขึ้นมาจากความทรงจำของผู้คนเฉพาะถิ่น ที่เด่นชัดได้แก่ ท่านไผ่ (หรือท้าวสุรนารีในปัจจุบัน)¹⁷ ซึ่งไม่เคยมีบทบาทสำคัญอะไรในประวัติศาสตร์ แต่ได้รับการยกย่องอย่างสูงส่งหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เพราะความทรงจำของชาวบ้านเกี่ยวกับวีรกรรมอันหาญหาญของ “ท่านไผ่” ได้กลายมาเป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ของสังคมไทย¹⁸

กลุ่มคนจีนที่ตัดสินใจจะตั้งรกรากในสังคมไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เพราะไม่สามารถที่จะเดินทางกลับไปสู่มาตุภูมิดั้งเดิมของตนได้อีกแล้ว จึงตัดสินใจที่จะประกอบอาชีพค้าขาย

¹⁶ โปรดอ่าน อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ “ประวัติศาสตร์สามัญชน ก่อน พ.ศ. 2475 ” ใน ชาคริต ชุ่มวัฒนะ และ อุทกฤษฏ์ ปัทมานนท์, *สายธารแห่งความคิด* , คณะกรรมการจัดกิจกรรมวิชาการฉลองครบ 60 ปี อาจารย์คุณวรมณูพา สนทวงศ์ ณ.อยุธยา กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.2532.

¹⁷ โปรดดูข้อก้งขาในเรื่องไผ่ใน สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาฯ และสมเด็จพระราชินีนาถราชานาภาพ ,*สาส์นสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาฯ* ,เล่ม 4 กรุงเทพมหานคร : รุสสภา 2515 หน้า 276

¹⁸ ประเด็นการเลื่อนไหลของ “ท่านไผ่” นั้นน่าสนใจยิ่ง เพราะว่ามี การเลื่อนจากความทรงจำมาสู่ประวัติศาสตร์และเคลื่อนมาอีกหน้าที่หนึ่ง เป็นความทรงจำร่วมชุดใหม่เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์และนำมาสู่การเปลี่ยนชื่อเรียกมาสู่ “ ย่าโม ”

อย่างจริงจังและได้เริ่มลงทุนในการค้าขายมากขึ้น¹⁹ ก็ได้สร้างความทรงจำชุดหนึ่งเพื่อที่จะยืนยันความมีตัวตนใหม่ของพวกเขา ความทรงจำที่ถูกสร้างขึ้นของกลุ่มคนจีนได้เชื่อมเอาชีวิตส่วนตัวเข้ากับประวัติศาสตร์ได้อย่างแนบแน่นในกรอบความคิด “เสือผืนหมอนใบ เดินทางมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร” ซึ่งความทรงจำร่วมชุดใหม่ที่สร้างขึ้นมานี้ได้ทำให้เกิดกระบวนการกลืนกลายคนจีนเป็นไทยในคนจีนหลายกลุ่ม

วิกฤตการณ์ทางการเมืองของการแบ่งแยกเป็นซ้าย-ขวาปลายทศวรรษ 2510 ได้ทำให้เกิดการเพิ่มบทบาทของท้องถิ่นในประวัติศาสตร์ชาติในต้นทศวรรษ 2520 แต่ส่วนใหญ่ของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยทั่วไปมักจะศึกษาท้องถิ่นในฐานะส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติ แม้การศึกษาในแนวนี้อาจจะทำให้ย้อนกลับไปทบทวนข้อสรุปบางประการที่แพร่หลายในประวัติศาสตร์ชาติได้ก็ตาม²⁰

แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาท้องถิ่นในฐานะส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติก็ไม่ได้ก่อให้เกิดความทรงจำร่วมอย่างแท้จริง เพราะท้องถิ่นจะถูกกำหนดมาจากส่วนกลางเสมอ แม้ว่าจะมีผู้ที่ถือว่านี่ก็เป็นความทรงจำร่วมเช่นเดียวกัน แต่ก็เป็นความทรงจำร่วมที่มองว่าท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของชาติ ถูกกำหนดโดยผู้นำของชาติ

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจำเป็นที่จะต้องศึกษาให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเป็นอิสระโดยสัมพัทธ์จากรัฐ กล่าวคือ หากพยายามพิจารณาชุมชนท้องถิ่นให้เป็นหน่วยศึกษาที่ค่อนข้างอิสระ ก็จะทำให้ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นได้แสดงตัวคนที่มิบทบาทในการสร้างชุมชนท้องถิ่นอีกมาก คนเหล่านี้เมื่อมองจากประวัติศาสตร์ชาติแล้ว ก็ไม่มีความหมายอะไรเลย นอกจากเป็นผู้รับการกระทำจากภายนอก แต่เมื่อมองลงไปในระดับชุมชนท้องถิ่นแล้ว คนเหล่านี้ล้วนมีบทบาทและความหมายที่สำคัญยิ่งต่อชุมชนท้องถิ่น ที่สำคัญไม่ได้ยอมเป็นผู้รับผลความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นรอบตัวอย่างไม่ตอบโต้ ตรงกันข้ามกลับพยายามแสวงหาทางเลือกในการเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง ที่สำคัญ เป็นทางเลือกระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว-เครือญาติและระดับชุมชน

¹⁹ ไพรอดู ญัฐพงษ์ สกุดเลี้ยว, *ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมกับการเมืองไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงการรัฐประหาร พ.ศ.2500*, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2552.

²⁰ อรรถจักร สัตยานุรักษ์ “*รัฐกับประวัติศาสตร์*” บทความวิชาการในการประชุมวิชาการ “*ชาตินิยมกับพหุวัฒนธรรม*” ศูนย์ประชุมนานาชาติ โรงแรมดิเอ็มเพรส เชียงใหม่ 22-23 ธันวาคม 2551.

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าความแตกต่างระหว่างความทรงจำกับประวัติศาสตร์ไม่ได้มากหรือแยกกันอย่างเด็ดขาด การเลื่อนไหลของความทรงจำเข้าแทนที่/ประกอบรวม/กับประวัติศาสตร์ จึงไม่ใช่เรื่องคอขาดบาดตายหรือเรื่องเหลวไหลไร้สาระ หากแต่เป็นกระบวนการความเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด (Mentality) ของสังคมที่จะสร้างความหมายใหม่ให้แก่กลุ่มคนที่ปรับเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ของตนเองในสังคม ทั้งนี้ก็เป็นไปเพื่อการสร้างสังคมที่งดงามขึ้น

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไม่ใช่โครงการที่เกิดมาอย่างไร้รากฐาน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายชุมชน ได้สนับสนุนโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสี่ภาคมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2540 ซึ่งถือได้ว่าเป็นการวางรากฐานการศึกษาและสร้างความทรงจำร่วมของชุมชนที่มีความแตกต่างไปจากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแบบเดิม การเน้นการศึกษาประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าแบบรวมหมู่ (Collective Oral history) เพราะไม่ได้ดึงข้อมูลมาเฉพาะผู้รู้คนเดียว (Key Person) หากแต่กระบวนการวิจัยทำให้เกิดการรวมหมู่ถกเถียงถึงช่วงเวลาของความเปลี่ยนแปลงในชุมชน-ท้องถิ่น ซึ่งที่จริงแล้วกระบวนการเช่นนี้ เป็นตัวอย่างที่ดีที่แสดงว่าการเลื่อนไหลความทรงจำส่วนบุคคลให้กลายเป็นความทรงจำร่วมกันหรือประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่น

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ต่อยอดการรื้อฟื้นและการสร้างความทรงจำร่วมไปจากเดิมในสองมิติด้วยกัน การต่อยอดรากฐานเดิมของโครงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สำคัญ มิติแรก ได้แก่ การคำนึงถึง “ ความต่อเนื่อง” ของการรื้อฟื้นและการสร้างเรื่องเล่าความทรงจำร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งโครงการยววิจัยได้มุ่งทำในสองด้านด้วยกัน ด้านแรกได้แก่การสร้างศักยภาพของครูจากโรงเรียนในชุมชนต่าง ๆ ให้สามารถที่จะสร้างกระบวนการดังกล่าวนี้และบรรจุเป็นความรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นให้แก่โรงเรียน และสามารถที่จะ “ฝัง” (embed) ชุดความทรงจำร่วมลงใน อีกด้านหนึ่ง ได้แก่ การสร้างความกระตือรือร้นให้แก่คนในชุมชนมามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยซึ่งส่งผลทำให้เกิดความปรารถนาที่จะสืบทอดความทรงจำชุดใหม่นี้ต่อไป เพราะการออกแบบการวิจัยให้ให้นักเรียนลูกหลานของคนในชุมชนเป็นผู้ร่วมวิจัยทำให้เกิดพลังของคนเฒ่าคนแก่/คนวัยกลางอย่างมากทีเดียว ซึ่งโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเดิมนั้นแม้ว่ามีความต้องการที่จะให้เกิดความ “ ต่อเนื่อง” ของการถ่ายทอดเรื่องเล่าความทรงจำร่วมเช่นกัน แต่การออกแบบโครงการไม่ได้เปิดช่องให้เกิดผู้มีส่วนร่วม (Stake holder) ที่จะทำงานต่อไปได้ การสร้างศักยภาพของครูและการสร้างความกระตือรือร้นของคนในชุมชนจะสัมพันธ์อยู่กับการต่อยอดรากฐานเดิมในมิติที่สอง

กระบวนการการทำงานวิจัยประวัติศาสตร์โดยผู้วิจัยและครูในโรงเรียนจะทำให้คนเฒ่าคนแก่หรือพื้น “ ความทรงจำ ” ที่ในอดีตเคยเป็นเสมือนสายใยยึดเหนี่ยวชุมชนเอาไว้ แต่เมื่อราวสี่สิบปีที่ผ่านมาถูกทำให้กลายเป็นเพียง “ ความทรงจำส่วนตัว ” ได้กลับมารวมถักสานกันระหว่างคนในชุมชนอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งจะเรียกว่าการสร้าง ความทรงจำร่วมชุดใหม่หรือการร้อยพันความทรงจำร่วมชุดเดิมก็ย่อมได้

อีกมิติหนึ่งของการต่อยอดโครงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเดิม ได้แก่ การทำให้ครูและสถาบันการศึกษาที่เข้าร่วมโครงการวิจัยสามารถเข้าใจ “ ธรรมชาติ ” ของความรู้, ความหมายของประวัติศาสตร์ และ การวิจัย/การวิจัยประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องยากเย็นไม่น้อยสำหรับครูที่เชื่อในกรอบการวิจัยเชิงพฤติกรรมศาสตร์แบบคับแคบ เช่น งานวิจัยต้องมีแบบสอบถามและต้องมีหำบท

การเข้าใจ “ ธรรมชาติ ” ของความรู้ชุดนี้ ได้แก่ การทำให้ครูเข้าใจได้ว่าความรู้ทุกชุดในโลกนี้ เหมือนกันตรงที่เป็น “ การสร้างสายสัมพันธ์ของข้อมูลปลีกๆ เพื่อให้เกิดความหมายใหม่ ” ความสามารถของนักวิจัยในการทำวิจัยได้แก่การมองเห็น/สร้างสายสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลที่หลากหลายที่ไม่ใช่แค่การหยิบเอาทฤษฎีหนึ่งใดมาใช้ โดยการหาข้อมูลก็ทำเพียงแค่ออกแบบสอบถามแล้วนำมา “ ยัด ” ในกรอบทฤษฎี (แน่นอนว่าการมองเห็นความสัมพันธ์ของข้อมูลไม่ใช่การนั่งเทียนคิดเอาเอง หากแต่จำเป็นต้องรู้ทฤษฎีแต่จะใช้ทฤษฎีเป็นเพียงแว่นตาใช้พิจารณาข้อมูลเท่านั้น [Theory without empirics is empty. Empirics without theory is blind: Immanuel Kant 1724-1804]) การมองเห็นสายสัมพันธ์ของข้อมูลหมายถึงการสร้างมโนทัศน์ในการอธิบาย จนกลายเป็นความรู้ที่มีความหมายขึ้นมา

การที่ครูทำวิจัยในลักษณะ “ การถ่ายทอดเรื่องเล่าความทรงจำร่วมกันของคนในชุมชน ” ทำให้ครูได้เรียนรู้กระบวนการวิจัยจนสามารถ “ สร้างสายสัมพันธ์ของข้อมูลปลีก ๆ เพื่อให้เกิดความหมายใหม่ ” เพราะครูจะต้องพยายามอธิบายปรากฏการณ์หนึ่งๆ/ข้อมูลปลีกๆขึ้นหนึ่งให้เชื่อมต่อเชื่อมโยงกับบริบทรอบปรากฏการณ์นั้นๆ แม้ว่าในบางกรณีการผู้เฒ่าผู้แก่ (ที่มาร่วมหมั่นกัน) อาจจะอธิบายจากแง่มุมของท่านเพียงด้านเดียว ครูมีหน้าที่ที่จะต้องอธิบายเพิ่มเติมให้แก่ทั้งผู้เฒ่าผู้แก่ คนในชุมชน และในงานวิจัย เช่น ผู้เฒ่าผู้แก่มักจะอธิบายว่าประเพณีล้มสลายเพราะคนรุ่นใหม่ไม่สนใจเพียงประการเดียว ซึ่งก็จะจบลงด้วยการเน้นให้คนรุ่นใหม่เข้าใจและรักประเพณี แต่ครูจะต้องอธิบายถึงความเปลี่ยนแปลงชีวิตทางเศรษฐกิจของชุมชนที่ทำให้คนรุ่นใหม่ต้อง

ออกไปนอกชุมชน อนาคตของพวกเขาอยู่นอกชุมชน ความผูกพันกับประเพณีแบบเดิมจึงลดลง การที่จะทำให้ประเพณีมีความหมายแต่คนรุ่นใหม่ก็ต้องคิดกันต่อว่าจะปรับเปลี่ยนแปลงทำให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงชีวิตชุมชนอย่างไรและเพียงใดที่จะไม่สูญเสียความหมายที่สำคัญต่อชุมชน

การทำให้ครูเข้าใจ “ธรรมชาติ” ของความรู้นี้จะช่วยผลักดันให้ครูมีความมั่นใจที่จะสร้างสรรค์ความรู้ได้ด้วยตนเองมากขึ้น เพราะครูจะเป็นผู้ที่สามารถสร้างความรู้จากข้อมูลท้องถิ่นที่ตนเองคุ้นเคยได้ ซึ่งโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเดิมนั้นไม่ได้ใช้ความพยายามไปในเรื่องนี้เท่าใดนัก แต่ในโครงการ ยุทธศาสตร์ประวัติศาสตร์ให้ความสำคัญในกระบวนการเปลี่ยนแปลงในความรู้ชุดนี้อย่างยิ่ง เพราะกระบวนการเรียนรู้ของครูจนมีความสามารถและมีความมั่นใจในการสร้างความรู้ด้วยตัวเอง จนครูจำนวนหนึ่งตั้งความหวังไว้ว่าตนจะสามารถนำไปใช้เป็นตัวแบบในการทำงานลักษณะเดียวกันต่อไป ดังปรากฏในบทสัมภาษณ์ประเด็นกระบวนการที่พิมพ์ร่วมกันอยู่ในเอกสารการประชุมสัมมนายุทธศาสตร์ประวัติศาสตร์ภาคเหนือ

การทำให้ครูมีความรู้และความเข้าใจในความหมายของประวัติศาสตร์เป็นเรื่องที่สำคัญมากที่นักวิจัยในโครงการได้ทุ่มเทเวลาอย่างมากในการพูดคุย การวิพากษ์วิจารณ์ และการเสนอแนะวิธีคิดและวิธีทำความเข้าใจในความหมายของประวัติศาสตร์ เพราะครูทั้งหมดถูกทำให้เข้าใจ/รับรู้ว่าการประวัติศาสตร์คือเรื่องราวในอดีตของส่วนที่สัมพันธ์อยู่กับรัฐหรือส่วนที่เป็นหลักของชาติ เช่น ศาสนา

ความสับสนอันเกิดจากความไม่เข้าใจความหมายของประวัติศาสตร์ปรากฏชัดเจนในช่วงแรกของการเริ่มโครงการ ดังที่มีการกล่าวถึงเป้าหมายบางอย่างที่เป็นการมุ่งหวังผลเฉพาะหน้าหรือมุ่งให้เด็กรู้ “อดีต” แบบตื้นเขิน เช่น ความต้องการ (เพียงแค่ว่า) จะให้เด็กนักเรียนที่เข้ามาร่วมทำวิจัยสามารถเป็นนาไกด์นำเที่ยว หรือ มองว่าประวัติศาสตร์คือการรู้ว่าเจดีย์เก่า วัดเก่าเรื่องเล่าในชุมชนมีความเป็นมาอย่างไรเท่านั้น หรือหากสนใจจะศึกษาประเพณี ก็จะได้เพียงแค่ว่าคนหารายละเอียดว่าประเพณีเคยทำมาอย่างไร และจะจบลงด้วยการ “รำพึงรำพัน” ทำนองว่าปัจจุบันประเพณีเสื่อมถอยน้อยลงเพราะคนรุ่นใหม่รับวัฒนธรรมหรือมีค่านิยมเป็นตะวันตก

ดังนั้นจะต้องรณรงค์ให้หันมามหาฟื้นฟูประเพณีที่มีค่าของชุมชน²¹ ประวัติศาสตร์ลักษณะนี้ (ซึ่งถือได้ว่าเป็นการศึกษาอย่างไม่เป็นประวัติศาสตร์เสียด้วยซ้ำ) ไม่ได้ก่อให้เกิดผลทางปัญญาแต่ประการใด²²

ความพยายามจะทำให้เกิดความเข้าใจในวิธีคิดแบบประวัติศาสตร์ที่มีหลักการอยู่ที่ว่า 1) ทุกสรรพสิ่งมีความเปลี่ยนแปลง 2) ความเปลี่ยนแปลงทุกอย่างต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบริบทเพื่อที่จะให้ครูลุดพ้นจากการคิดแบบไม่เป็นประวัติศาสตร์ ที่มองไม่เห็นความเปลี่ยนแปลง หรือมองเห็นความเปลี่ยนแปลงแบบมั่งง่าย (เช่น ความล่มสลายของประเพณี ก็จะลงความเห็นไปในทันทีว่าคนรุ่นใหม่รับวัฒนธรรมตะวันตก โดยไม่มีความคิดที่จะทำความเข้าใจบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปของชุมชนเลย) ซึ่งเป็นเรื่องที่ใช้เวลามากพอสมควรทีเดียว

นอกจากการทำให้ครูลุดพ้นจากวิธีคิดที่ไม่เป็นประวัติศาสตร์แล้ว ยังต้องทำให้เข้าใจถึงการเลื่อนไหลและปรับเปลี่ยนความทรงจำมาสู่ประวัติศาสตร์ เพราะครูเกือบทั้งหมดไม่สามารถเข้าใจได้ว่าความเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ดำเนินมานั้นเป็นประวัติศาสตร์ได้อย่างไร เพราะเป็นเรื่องการทำมาหากินของชาวบ้าน (ย่อมไม่ใช่ประวัติศาสตร์) และที่สำคัญความทรงจำส่วนตัวของผู้เฒ่าผู้แก่แต่ละท่านเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของชุมชนตนเองจะเป็นประวัติศาสตร์ได้อย่างไร ในเมื่อไม่ใช่เรื่องของรัฐหรือศาสนาพุทธ

แต่ภายหลังจากการถกเถียงทำความเข้าใจกันก็สามารถปรับความคิดของครูให้เข้าใจถึงวิธีการของการเปลี่ยนแปลง “ความทรงจำ” สู่ประวัติศาสตร์ชุมชนได้ โดยที่คณะผู้วิจัยพยายามที่จะทำให้ครูเข้าใจว่าประวัติศาสตร์ของชุมชนมีแกนที่สำคัญ ได้แก่ การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของ

²¹ ความตื่นตัวของครูรับรู้ประวัติศาสตร์เช่นนี้ไม่ใช่ความคิดปรกคิของครูจากโรงเรียนต่างๆ เพราะในความเป็นจริงแล้ว ผู้มีอำนาจในสังคมไทยและที่อยู่ในกระทรวงศึกษาก็คิดได้ในระดับนี้เหมือนกัน จนกล่าวได้ว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่ไม่มีวิถีคิดเชิงประวัติศาสตร์

²² หลักสูตรท้องถิ่นศึกษาของโรงเรียนต่างๆจะถูกสร้างอย่างไม่เป็นประวัติศาสตร์ ซึ่งทำให้การเรียนรู้ท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องกระด้าง ไร้ความหมายแก่ค่อปัจจุบัน

ความสัมพันธ์ของคนทุกกลุ่มในชุมชน ซึ่งความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างคนในชุมชนกับสภาวะภายนอกชุมชน และระหว่างคนภายในชุมชนด้วยกันเอง²³

ความทรงจำที่ครูได้มาจากกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่จะทำให้ครูมองเห็นหรืออย่างน้อยก็พยายามจะมองว่าความเปลี่ยนแปลงทั้งหลายที่เกิดขึ้นนั้นไม่ได้เกิดขึ้นเองหากแต่มีบริบทและเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดขึ้นมา

ความพยายามที่จะทำให้ครูกิดถึงความเปลี่ยนแปลงและบริบทของความเปลี่ยนแปลงที่ต้องมีความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนอยู่ด้วยทำโดยผ่านประเด็นปัญหาที่ครูและนักเรียนช่วยกันสร้างขึ้น มา เช่น ประเพณี ก็จะเน้นให้เริ่มมองที่ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ เช่น คนเข้าร่วมน้อยลง อุปกรณ์ในประเพณีเดิมเคยช่วยกันทำปัจจุบันซื้อมาใช้ทุกอย่าง จากนั้นจึงให้ครูและนักเรียนลองไปตั้งคำถามแก่ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนว่าเกิดความเปลี่ยนแปลงเช่นที่ว่านั้นเมื่อใดและทำไมจึงเกิดขึ้น คำตอบที่ได้ทำให้ครูและนักเรียนเริ่มมองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่ลึกซึ้งมากขึ้นและเริ่มเข้าใจบริบทที่กำหนดความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

แม้ว่าประวัติศาสตร์ความทรงจำร่วมของชุมชนเช่นนี้จะศึกษาได้ในระยะเวลาไม่ยาวไกลไปในอดีตเกินร้อยยี่สิบปี แต่นั่นไม่ใช่ประเด็นปัญหา เพราะการก่อตั้งชุมชนหรือการเคลื่อนย้ายชุมชนเกือบทั้งหมดในสังคมไทยร่วมสมัยล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นภายในสองช่วงเวลาอันได้แก่ช่วงรัชกาลที่ห้า กับหลังทศวรรษ 2500 ซึ่งก็อยู่ในร้อยยี่สิบปีนี้ทั้งสิ้น²⁴

การทำความเข้าใจในเรื่อง “ การวิจัย/การวิจัยประวัติศาสตร์ ” เป็นปัญหาดังแต่ช่วงแรกของการทำงานโครงการฯ กล่าวคือ ครูเกือบทั้งหมดถูกทำให้รู้สึกว่าการงานวิจัยเป็นเรื่องยากสำหรับครูในโรงเรียน ดังนั้น การถูกขอให้ทำวิจัยจึงไม่ใช่เรื่องที่คุณครูอยากจะทำ ประกอบกับการทำงานวิจัยในโครงการนี้จะต้องทำเป็นงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และจะต้องทำงานร่วมกับนักเรียน ยิ่งทำให้ครูส่วนใหญ่วิตกกังวล ครูจำนวนไม่น้อยก็ถอนตัวไปหลังจากการประชุมครั้งแรก

²³ โปรดดู ภาคผนวก 2 ซึ่งเป็นเอกสารที่ผู้เขียนใช้ในการพูดคุยกับครูและนักวิจัยในโครงการฯ

²⁴ การเพิ่มขึ้นของประชากรที่ทำให้เกิดชุมชนไทยก็เกิดขึ้นในระหว่างร้อยยี่สิบปีนี้ ก่อนหน้านั้นประชากรของสังคมไทยมีเบาบางมาก ดังนั้นความพยายามที่จะโยงชุมชนที่เพิ่มเกิดในร้อยปีกับเจดีย์เก่าอายุเกินสองร้อยปีจึงไม่ได้เกิดการเชื่อมต่อทางประวัติศาสตร์ต่อชุมชนแต่อย่างใด

คณะผู้วิจัยได้จัดตั้งกลุ่มผู้วิจัยในพื้นที่อีกกลุ่มหนึ่ง ได้แก่ อาจารย์ในมหาวิทยาลัยราชภัฏ และอาจารย์ที่มีความรู้ทางด้านการวิจัยในการทำงานกับครู โดยคณะผู้วิจัยส่วนกลางได้เดินทางไปพบปะพูดคุยทั้งกับผู้วิจัยในพื้นที่และครูผู้วิจัยการทำความเข้าใจ “การวิจัย/การวิจัยประวัติศาสตร์” เป็นการเริ่มต้นไปพร้อมๆกับการทำความเข้าใจเรื่อง “ธรรมชาติของความรู้” “ความหมายของประวัติศาสตร์” จึงทำให้ครูจำนวนหนึ่งสามารถที่จะกลั่นเอาการแสวงหาความรู้ด้วยการวิจัยทางประวัติศาสตร์เข้ามาไว้ภายในตัวเองได้

ผลลัพธ์ของโครงการวิจัยยุววิจัยประวัติศาสตร์ภาคเหนือจึงไม่ใช่การวัดที่การทำงานลักษณะเชิงปริมาณ เช่น จัดประชุมกี่ครั้ง /มีรายการโทรทัศน์จำนวนเท่าไร ฯลฯ หากแต่ผลจะเกิดขึ้นในส่วนที่สำคัญกว่านั้น ได้แก่ การทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงความคิดในเรื่องการแสวงหาความรู้และความสามารถของครูในการทำงานวิจัยประวัติศาสตร์ที่ผูก/เชื่อมชีวิตส่วนตัวของคนในชุมชนเข้าไว้กับชีวิตส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งก็คือ การสร้างความทรงจำร่วมกันของคนในชุมชน (ดังจะกล่าวในส่วนต่อไป) กระบวนการของการทำงานนี้จะเห็นได้ชัดเจนจากบทสังเคราะห์งานโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ประเด็นกระบวนการ ซึ่งเป็นบทสังเคราะห์ที่ทำให้เห็นได้ถึงความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงระบบคิดในการแสวงหาความรู้ที่ซับซ้อนอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ตาม ความพยายามที่จะสร้างความทรงจำร่วมกันของชุมชนย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องมีการสร้าง “ เรื่องเล่า-เรื่องอธิบาย” ของความเปลี่ยนแปลงของชุมชน ด้วยเหตุที่โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือทำงานครอบคลุมพื้นที่ที่กว้างขวางทั้งภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง ประกอบกับงบประมาณที่จัดสรรให้แก่ครูและโรงเรียนนั้นน้อยมาก จึงทำให้ประเด็นการสร้าง “ เรื่องเล่า-เรื่องอธิบาย” ของครูและนักเรียนนั้นอาจจะยังไม่ลึกซึ้งสักเท่าใดนัก ซึ่งเมื่อนักวิจัยจะต้องสังเคราะห์ในประเด็นต่าง ๆ ก็จะต้องรู้ข้อมูลจากงานวิจัยของครูนั้นไม่เพียงพอแต่อย่างไรก็ตาม คณะผู้วิจัยก็ได้สร้างการรับรู้ร่วมกันว่าประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นที่สร้างขึ้นมานั้นยังคงเป็น “ ประวัติศาสตร์ปลายเปิด” ที่รอให้ครูและชุมชนช่วยกันเชื่อมต่อข้อมูลใหม่ ๆ ต่อเนื่องไป เพื่อที่จะทำให้ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นมีพลวัตในการให้ “ความหมาย” แก่ชุมชนท้องถิ่นนั้นๆภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลงที่เชี่ยวกราก

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือจากงานวิจัยวิทยุวิจัย

การสังเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือจากงานวิจัยวิทยุวิจัยแบ่งออกเป็นสองประเด็น ได้แก่ ภาพรวมของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ และความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

ภาพรวมของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในโครงการวิทยุวิจัยประวัติศาสตร์ได้เปิด “พื้นที่” ของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สำคัญยิ่งหลายประการด้วยกัน

1. การศึกษาโครงการวิทยุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือได้ทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่สลับซับซ้อนของชุมชนที่มีปฏิสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนนั้นไม่ได้เป็นไปในลักษณะเดียวกัน และไม่ได้เกิดในช่วงเวลาเดียวกัน เมื่อมองภาพรวมประวัติศาสตร์ชุมชนที่ได้จากงานวิจัยจะพบว่าประวัติศาสตร์ความเปลี่ยนแปลงของแต่ละชุมชนมีความแตกต่าง ประวัติศาสตร์จึงเป็นภาพของความ “ไม่สม่ำเสมอ” และ “ไม่ราบเรียบ” มีความขัดแย้ง และมีการแก้ไขความขัดแย้งในชุมชนตลอดเวลา แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าแต่ละหนึ่งชุมชนแตกต่างกันจนไม่สามารถจัดกลุ่มได้ ความแตกต่างที่เกิดขึ้น (เพราะมีลักษณะร่วมบางประการ) พอที่จะจัดกลุ่มได้และสามารถที่จะมองเห็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความแตกต่างของแต่ละกลุ่มได้

ความเข้าใจประวัติศาสตร์ที่ “ไม่สม่ำเสมอ” และ “ไม่ราบเรียบ” นี้จะทำให้เราหลีกเลี่ยงการมองภาพชนบทไทยที่มีลักษณะเป็นหนึ่งเดียวเหมือนกันไปหมด อันจะทำให้สามารถเข้าใจถึงความแตกต่างของชุมชนในแต่ละกลุ่มได้ชัดเจนขึ้น

2. ด้วยความแตกต่างของกลุ่มชุมชนจึงทำให้การแบ่งเวลาของความเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นเป็น “เวลา” ของชุมชนท้องถิ่น เนื่องจากงานศึกษาในโครงการนี้ ไม่ได้มีความพยายามจะเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับประวัติศาสตร์ชาติ ดังนั้นการกำหนดยุคสมัยแห่งความเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่น จึงไม่ได้อิงกับยุคสมัยแห่งความเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ชาติ²⁵

²⁵ โปรดดูในเอกสารภาคผนวก 2 เรื่อง “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น-ชุมชน2” ซึ่งผู้เขียนใช้ในการถ่ายทอดให้แก่ครูและนักเรียนในโครงการวิจัย ซึ่งภายหลังมาเมื่อได้อ่านงานวิจัยที่ครูและนักเรียนจัดส่งมาพบว่าครูและนักเรียนที่ทำวิจัยนั้นสามารถที่จะจัด “เวลา” ของชุมชนได้เป็นอย่างดี ดังที่ผู้เขียนสรุปไว้ในภาคผนวก 2 เรื่อง “ประวัติศาสตร์สู่อนาคต : วิทยุวิจัยประวัติศาสตร์”

การศึกษาประวัติศาสตร์ในโครงการนี้ได้ทำให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ดำเนินผ่านแต่ละช่วงเวลามานั้น ไม่ได้เกิดขึ้นจากการบีบบังคับให้เปลี่ยนจากอำนาจ/ความต้องการจากภายนอกเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นพลังของกลุ่มคนในชุมชนท้องถิ่นที่จะต้อง “ต่อสู้” เพื่อให้ตน ครอบครัวของตน ชุมชนของตนรอดพ้นจากปัญหาหรือวิกฤติที่กำลังเผชิญอยู่ และปรับตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด ตัวละครอีกมากในประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นล้วนแล้วแต่มีบทบาทสำคัญในการ “ต่อสู้” และ “ปรับตัว” เสมอ และไม่ยอมเป็นเพียงผู้รับผลความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นรอบตัวอย่างเฉยๆ พวกเขาพยายามที่จะสร้างทางเลือกที่จะเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นการย้ายถิ่น การปรับตัวรับกับการผลิตเชิงพาณิชย์ ฯลฯ ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนจึงเกิดจากการปรับตัวของคนในชุมชนเพื่อตอบสนองความเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอกอย่างเต็มที่ตามแต่เงื่อนไขของตนเอง ชุมชน จะเอื้ออำนวยให้

3. การศึกษาในโครงการวิจัยนี้ ได้ทำให้เห็นถึงพลังของชุมชนและคนในชุมชนที่ได้สร้างทางเลือกในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาว่าขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางสังคมเศรษฐกิจอันสลับซับซ้อน ที่เห็นเด่นชัด ได้แก่ **ลักษณะของการย้ายถิ่น** **รากฐานเดิมหรือคุณลักษณะของกลุ่มคน/กลุ่มชาติพันธุ์** **ลักษณะภูมิประเทศ/ระบบนิเวศวิทยาของพื้นที่ย้าย** **โอกาสในการปรับตัวทางอาชีพทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร** และ **ความเปลี่ยนแปลงของระบบทรัพย์สินของชุมชน** ฯลฯ

งานศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นในโครงการนี้ เลือกที่จะใช้กรอบคิดประเด็นความเปลี่ยนแปลงของ “สมบัติชุมชน” ในแต่ละท้องถิ่นเป็นแกนกลางสำหรับการศึกษา แต่ก็ได้ลดทอนให้เหลือเพียงแค่ “สมบัติชุมชน” ในเชิงกายภาพเท่านั้น แต่จะใช้ “สมบัติชุมชน” เป็นกรอบความคิดร่วม เพราะนอกจากจะทำให้งานศึกษาทั้งหมดมีแกนกลางร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การแลกเปลี่ยนความคิด ความรู้ ระหว่างนักวิจัยอันมีส่วนเกี่ยวข้องกันในแต่ละกลุ่มของนักวิจัย และเป็นประเด็นสำคัญที่จะทำให้เกิดคำถามการวิจัยที่ชัดเจน

งานศึกษาประวัติศาสตร์ที่ใช้ “สมบัติชุมชน” เป็นแกนกลางหรือกรอบความคิดหลักนี้ ก็ได้ขยายขอบเขตความหมายของ “สมบัติชุมชน” ออกไปกว้างขวางมากขึ้น โดยไม่จำกัดเฉพาะสมบัติหรือทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร หากแต่หมายรวมไปถึงส่วนที่เป็นทรัพยากรหรือสมบัติชุมชนทางสังคมด้วย เช่น .ความรู้ หรือประเพณีที่สัมพันธ์อยู่กับความสัมพันธ์ในชุมชน ซึ่งส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรด้านการเกษตร การผลิต และวิถีชีวิตของประชาชนทั้งสิ้น เพื่อที่จะ

แสวงหาแนวทางอธิบายให้มีพลังที่สุดว่าเหตุใดคนกลุ่มนี้จึงเลือกเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงแบบนี้ ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งเลือกอีกอย่างหนึ่ง รวมทั้งการสืบทอดอำนาจของบุคคลหรือกลุ่มตระกูลในชุมชนก็มีส่วนหนึ่งมาจากความเปลี่ยนแปลงในการจัดการทรัพยากรใหม่ๆ เหล่านี้

5. การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นโดยยูวีจีนี้ ได้สร้างความหมายของการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นว่าเป็น “ การศึกษาความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนอันเป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่หลากหลาย ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน คนในชุมชนกับพลังจากภายนอก และคนกับ “ธรรมชาติ” รอบตัว/ชุมชน” อันส่งผลให้ชุมชนดำรงอยู่อย่างที่เป็นจริงในขณะนี้

การสร้าง ความหมายของการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นเช่นนี้ถือได้ว่าเป็นการสร้างชุดความรู้ใหม่ที่จำเป็นต่อสังคมไทยในปัจจุบัน เพราะหากเราต้องการสร้างความเป็น “ชุมชน” เราไม่สามารถสร้างความเป็นชุมชนได้หากเราไม่สามารถเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงของ “สมบัติชุมชน” หรือระบบความสัมพันธ์ที่เป็นสายโยงใยยึดคนให้มีความรู้สึกผูกพันกันเป็นสำนึกของกลุ่มได้ หากเราต้องการเข้าใจการล่มสลายของชุมชน ก็ยิ่งจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจความสูญเสียหรือเปลี่ยนรูปลักษณะของ “สมบัติชุมชน”

6. หากพิจารณาผลการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นนี้เชื่อมต่อการศึกษากการพัฒนาทางเศรษฐกิจของรัฐในช่วงเวลาสี่สิบปีที่ผ่านมา ก็จะทำให้เรามองเห็นและเข้าใจถึงกระบวนการพัฒนาที่มีผลแตกต่างกันในหลายระดับ (Development Processes on Different Levels) มีทั้งผลต่อระดับตัวบุคคล ระดับกลุ่มย่อยในชุมชน และระดับชุมชนโดยรวม ซึ่งจะแตกต่างไปจากการศึกษาผลของกระบวนการพัฒนาแนวทางอื่น ๆ ที่มักจะเหมารวมเอาความเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะเดียว

การพิจารณาอย่างจำแนกถึงผลของการพัฒนาว่ามีต่อชุมชนระดับต่าง ๆ อย่างไร จะช่วยให้เรามองเห็นได้ว่าหากต้องการสร้างการพัฒนาที่ส่งผลดีต่อคนจำนวนมากในชุมชนจะต้องทำอย่างไร

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเช่นนี้มีประโยชน์อันใด

1. การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มอำนาจประชาชน คือ ชุมชนได้มือดีที่เขา"สร้าง"ขึ้นเอง ความรู้ในเรื่องประวัติศาสตร์ที่ถูกสร้างขึ้นจาก "ความทรงจำ" ปลีก ๆ จนมีความหมายและสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงจินตนาการของคนในชุมชน จากเดิมที่สำนักเพียงว่าตนเองเป็นคนตัวเล็กตัวน้อยไม่มีความหมายอะไรในประวัติศาสตร์ เปลี่ยนแปลงมาสู่ความสำนึกใหม่ที่ดีตระหนักว่าตัวเขา บรรพบุรุษของเขาได้มีส่วนร่วมในการสร้างชุมชนอย่างต่อเนื่องมา

ความทรงจำของชาวบ้านเกี่ยวกับชีวิตของชุมชนตนเองก่อนที่ครุฑนักวิจัยในโครงการจะมา "วิจัย" ตกอยู่ในลักษณะของความทรงจำส่วนตัวเท่านั้น และไม่ได้เกี่ยวอะไรกับประวัติศาสตร์ที่เป็นเรื่องที่เกี่ยวพันกับรัฐที่เน้นกันเสมอมา ครุฑนักวิจัยได้มาสร้างความทรงจำใหม่ที่แตกต่างจากเดิมด้วยการทำให้ความทรงจำส่วนตัวนั้นได้เชื่อมต่อกันจนเป็นความทรงจำร่วมและเปลี่ยนความคิดว่าประวัติศาสตร์เป็นเรื่องความเปลี่ยนแปลงของชีวิตทางสังคมของชุมชนนั่นเอง จึงทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าคุณมีความหมายมากขึ้น

2. ความสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นจะทำให้เกิดการเชื่อมต่อ "ชีวิตส่วนตัว" เข้ากับ "ชีวิตสาธารณะ/ชีวิตชุมชน" เพราะในปัจจุบัน ความทรงจำส่วนตัวไม่ได้เชื่อมต่อกับประวัติศาสตร์ชุมชน การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนก็ไม่สามารถมีจินตนาการข้ามพ้นชีวิตส่วนตัวได้ แต่สำนึกประวัติศาสตร์เช่นนี้จะทำให้คนในชุมชนจินตนาการถึงความผูกพันระหว่างตัวเขากับชุมชนได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ การคืน "อัตลักษณ์ชุมชน" ให้แก่ชาวบ้านที่กำลังตกอยู่ภายใต้ "อัตลักษณ์ส่วนตัว" นั่นเอง ซึ่งน่าจะช่วยให้เห็นทางการแก้ไขปัญหาทางสังคมอีกมากมาย²⁶

3. การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเช่นนี้ มีผลต่อสังคมโดยรวมด้วย เพราะการศึกษาเช่นนี้เป็นการทำให้เกิด "เสียงของผู้ที่ไม่เคยมีเสียง" (Voices of the voiceless) ในยามที่สังคมกำลังประสบปัญหาความขัดแย้งทางความคิดลึกซึ้ง การมีเสียงของผู้ที่ไม่เคยมีเสียงก็จะช่วยให้เกิดต่อรองในความสัมพันธ์เชิงอำนาจให้เกิดความสมดุลมากขึ้น

²⁶ ปัจจุบันนี้ ชุมชนไทยกำลังตกอยู่ภายใต้เงื้อมมือของ "ชุมชนที่ไม่มีชุมชน" พฤติกรรมข้างก้นหินใส่รถยนต์ไม่ใช่ว่าปรากฏการธรรมดาของวัยรุ่นสักคนอง หากแต่เป็นอารมณ์ความรู้สึกทางสังคมของผู้ที่สูญเสียความหมายของตัวตนและสังคม โปรดอ่าน อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ "ปาหิ่นใส่สังคม" คลอแก้วใต้กระแสด นนทบุรีพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ 7 สิงหาคม 2552.

4. การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเช่นนี้ ได้ช่วยทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใน “ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์”(Landscape of History)²⁷ ไม่น้อย ไม่ว่าจะเป็น “พื้นที่” และ “เวลา” ในประวัติศาสตร์ หรือ ผู้กระทำการในประวัติศาสตร์ชุมชน ซึ่งน่าจะส่งผลทำให้เกิดการสร้าง “ความรู้ประวัติศาสตร์” ชุดใหม่อื่น ๆ ที่หลากหลายมากขึ้น

ความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

การศึกษาประวัติศาสตร์(ท้องถิ่นหรือใหญ่กว่านั้นก็ตาม) คือการทำให้เกิดการ “สร้าง” อดีตขึ้นมาหลายสำนวนโดยคนที่ต่างสถานะกัน เพื่อประโยชน์ที่เขาใช้นิยามตัวตนของเขาในปัจจุบันอย่างมีความหมายต่อชีวิตของเขาเท่าประวัติศาสตร์ต้องมีหลายสำนวนก็เพื่อป้องกันมิให้สำนวนใดสำนวนหนึ่งมีอำนาจครอบงำและการไม่ถูกครอบงำคือการปลดปล่อยอย่างหนึ่ง

นิธิ เอียวศรีวงศ์

“ก่อนอำลา”

เอกสารปิดการสัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 2547

คณะผู้วิจัยในโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ได้แบ่งประเด็นการศึกษาสังเคราะห์ประวัติศาสตร์ทางด้านเนื้อหาจากผลงานยุววิจัยออกเป็น 5 ประเด็น ได้แก่ 1. ภูมินามภูมินิเวศน์วัฒนธรรม 2. ประเพณี/พิธีกรรม 3. การทำมาหากิน 4. สมบัติสาธารณะ 5. การปรับตัวของชุมชน เพื่อที่จะทำให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือได้ชัดเจนขึ้น

แม้ว่าการเลือกประเด็นสังเคราะห์ห้าประเด็นจะทำให้ดูเหมือนว่าแต่ละเรื่องแต่ละประเด็นแยกออกจากกัน แต่ในความเป็นจริงแล้ว แต่ละประเด็นในการสังเคราะห์นั้นล้วนแล้วแต่สัมพันธ์เชื่อมต่อกัน การสังเคราะห์ประเด็นเนื้อหาในที่นี้จึงจะเน้นให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ที่เป็นภาพรวมอันเกิดจากการเชื่อมต่อการสังเคราะห์ห้าประเด็นข้างต้น²⁸

²⁷ โปรดอ่าน John Lewis Gaddis, *The Landscape of History : How Historian Map The Past*, Oxford University Press, 2002. หนังสือเล่มนี้ มีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการศึกษาวิถิตทางประวัติศาสตร์.

²⁸ การสังเคราะห์ในที่นี้มาจากการศึกษาสังเคราะห์ห้าประเด็นที่พิมพ์รวมอยู่ในเอกสารเล่มนี้ การอ้างอิงจึงจะใช้การอ้างอิงจากเอกสารนี้ ผู้ที่สนใจสามารถจะติดตามอ่านข้อมูลได้จาก

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ (จากการสังเคราะห์ภาพรวมจากห้าประเด็น) แบ่งออกได้เป็นสามช่วงเวลา ช่วงแรกได้แก่ การย้ายถิ่น/ก่อร่างสร้างชุมชน ช่วงที่สอง การปรับตัว/เปลี่ยนอาชีพ/ทำให้เป็นสังคมชานาแบบใหม่ ช่วงที่สาม การเปลี่ยนแปลงการผลิตจาก “สังคมชานา” สู่สังคมพหุลักษณะ

ช่วงแรก การย้ายถิ่น/ก่อร่างสร้างชุมชน : อดีต-ก่อนทศวรรษ 2500

การย้ายถิ่นฐานเป็นเรื่องราวหลักเบื้องต้นของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและชุมชน เพราะการย้ายถิ่นเป็นจุดกำเนิดชุมชนทั้งหมดในภาคเหนือตอนบน การย้ายถิ่นในท้องถิ่นภาคเหนืออาจพิจารณาโดยแบ่งเป็นสองช่วงเวลา ได้แก่ ก่อนทศวรรษ 2500 และหลังทศวรรษ 2500 ซึ่งการย้ายถิ่นในสองช่วงเวลานี้มีความแตกต่างกันไม่น้อยดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

การย้ายถิ่นก่อนทศวรรษ 2500 ส่วนใหญ่เป็นการย้ายถิ่นไปในพื้นที่ที่เป็นป่าเขา กล่าวได้ว่าในดินแดนที่เป็นชุมชนปัจจุบันเดิมคือป่าที่ไม่มีใครต้องการเข้าไปทำนากอาศัย แต่เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงจากจำนวนคนในชุมชนที่เพิ่มมากขึ้นจนที่ดินดีในการทำเกษตรของชุมชนเดิมไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพจึงทำให้เกิดแรงผลักดันให้คนบางกลุ่มต้องอพยพไปหาที่อยู่ที่ทำกินแหล่งใหม่

แม้ว่าเราไม่แน่ชัดว่ากลุ่มคนที่อพยพแสวงหาที่ทำกินใหม่นั้นมีสถานะอย่างไรในชุมชนเดิม แต่จากข้อมูลของการวิจัยพื้นที่พบว่าสาเหตุการอพยพหลักที่ผู้เฒ่าผู้แก่เล่ากันได้แก่การย้ายถิ่น “เพื่อหลีกเลี่ยงจากสภาพปัญหาของที่อยู่เดิม เพื่อแสวงหาถิ่นที่อยู่ใหม่ที่อุดมสมบูรณ์และปลอดภัยกว่า”²⁹ ซึ่งส่วนมากจะเล่าคล้ายคลึงกันทำนองว่า “ที่บ้านเดิมนั้นการทำมาหากินลำบาก ไม่มีที่ทำกิน” ซึ่งก็อาจจะคาดเดาได้ว่ากลุ่มที่อพยพเป็นกลุ่มคนที่ไม่มีโอกาสครอบครองที่ดินในชุมชนเก่าได้มากพอในการเลี้ยงชีพ อาจจะเป็นเนื่องจากการสืบทอดมรดกที่ทำให้ลูกสาวคนสุดท้ายต้องเป็นผู้รับสืบทอดที่ดินจึงทำให้ครอบครัวของพี่ชายหรือพี่สาวต้องมองหาพื้นที่ใหม่ หรือ อาจจะต้องเผชิญหน้ากับปัญหาขัดแย้งจนอยู่ไม่ได้ เช่น คำบอกเล่าที่ว่ากล่าวว่ นอกจากภัยธรรมชาติแห้งแล้งแล้ว ยังเกิดโจรปล้นสะดม...ทำให้นายน้อย ประดับบุตรและครอบครัว นาย ยม นางพุด

²⁹ อนุชน หวลทรง “วิถีชีวิตการปรับตัวของผู้คนในภาคเกษตรกรรมพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2447-2552: บทสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ” หน้า 5, สงกรานต์ ฤกษ์แก้ว “สมบัติสาธารณะ บทสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดอุดรธานี” หน้า 4.

บุญเต็ม อพยพหนีภัยโจรปล้น..”³⁰ ซึ่งการอพยพเช่นนี้เป็นการอพยพของคนกลุ่มเล็กมาก ไม่ใช่ทั้งชุมชน จึงไม่น่ามาจากปัญหาภัยร่วมของชุมชน แต่น่าจะเป็นปัญหาของกลุ่มผู้อพยพเองเท่านั้น

แม้ว่าจะยังไม่มีข้อมูลและการศึกษาที่แน่ชัดว่าทำไมจึงเกิดการย้ายถิ่นมากในภาคเหนือในช่วงเวลานี้ แต่ก็น่าจะพอคาดได้ว่าต้องมีความสัมพันธ์กับการผ่อนคลายลงของระบบการควบคุมกำลังคนในรัฐแบบจารีต เนื่องจากในช่วงนี้เองรัฐจารีตทั้งในภาคเหนือตอนบนและส่วนที่สัมพันธ์อยู่กับกรุงเทพฯ โอกาสของคนอพยพเพื่อไปหาชีวิตที่ดีกว่าเกิดได้ง่ายขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงของเงื่อนไขการเมือง ซึ่งน่าจะเปรียบได้กับการอพยพของคนจากภาคอีสานและภาคกลางเข้าสู่การทำนาเพื่อขายในที่ราบรังสิตที่ได้ชุดคลองเพื่อเปิดพื้นที่เพาะปลูกได้อย่างกว้างขวาง

ไม่ว่าสาเหตุจริงๆของการอพยพจะเป็นอะไร³¹ การอพยพตั้งถิ่นฐานใหม่เป็นเรื่องลำบากยากเย็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการบุกเบิกเข้าไปในเขตป่าเขา และเป็นการอพยพที่ไกลไปจากถิ่นที่อยู่เดิมมาก การครอบครองที่ดินทำกินขึ้นอยู่กับว่าครอบครองได้มากเพียงใด คำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะระบุตรงกันว่าชีวิตของผู้อพยพนั้นยากลำบากมาก ความยากลำบากมีมากกว่าหรือไม่ค่อยไปกว่าการอยู่ที่เดิม³² หากแต่การอพยพในที่ใหม่เป็นโอกาสในการที่จะได้ทรัพย์สินเป็นของตัวเอง

การอพยพย้ายถิ่นเป็นลักษณะของการบุกเบิกเข้าไปในพื้นที่ที่เปิดกว้างให้แก่ทุกคน (Open access) ใครทำมากก็ได้มาก ไม่มีขีดจำกัด ขณะเดียวกันความพอเพียงของพื้นที่ในการรองรับคนจึงทำให้ระบอบทรัพย์สินแบบเปิดเสรีจึงเป็นฐานที่สำคัญ ชาวบ้านในจังหวัดสุโขทัยเล่าว่า

³⁰ อ้างแล้ว หน้า 5-6.

³¹ การศึกษาแบบแผนการย้ายถิ่นของผู้คนในภาคเหนือช่วงแรกนี้จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก เพราะในเวลาเดียวกันการย้ายถิ่นที่เกิดขึ้นมากเช่นกันในเขตภาคกลางเกิดขึ้นเนื่องจากต้องการที่นาผืนใหม่เพื่อปลูกข้าวเพื่อขายรับกับการขยายตัวของการค้าข้าว ดู เดวิด บรูซ จอนห์สัน . สังคมชนบทและภาคเศรษฐกิจข้าวในประเทศไทย พ.ศ.2423-2473.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2530.

³² ผู้เฒ่าผู้แก่ไม่ว่าในชุมชนภาคเหนือตอนบนหรือตอนล่างต่างเล่าถึงความยากลำบากของการบุกเบิกทั้งสิ้น กรณีภาคเหนือตอนล่างโปรดดู กฤษณธรรม ถาพันธุ์ “ การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย: กรณีการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพเกษตรกรรม” หน้า 2.

“ที่ดินทำกินไปบุกเบิกจับจองเอา...ไม่มีการซื้อขายที่ดิน ใครอยากได้ก็ไปจับจองบุกป่าเอาเอง แบ่งให้กันฟรีๆ ก็จะได้มีเพื่อนมาอยู่ใกล้ๆ”³³ ซึ่งไม่แตกต่างไปจากกรณีของภาคเหนือตอนบน

แต่เนื่องจากการอพยพเป็นการเข้าไปสู่ระบบทรัพย์สินแบบเปิดจึงทำให้ในบางกรณี เกิดการแย่งชิงและขับไล่ผู้ที่ครอบครองมาก่อนอย่างตรงไปตรงมา ดังปรากฏในกรณีจังหวัดสุโขทัย ที่ชาวบ้านเล่าว่า

“แต่เดิม หมู่บ้านนี้ พวกคนลาวมาอยู่ มาปลูกยาสูบปลูกอะไรกิน มีไม่กี่หลัง แต่ที่นี่ พวกปู่ย่าตายายของตามาจากบ้านด่านลานหอย เขาว่าเขาเป็นไทยนี่นะ เห็นที่ดินที่ขึ้นดีปลูกอะไรก็ขึ้น ก็เลยแกล้งพวกลาว ปลอ่ยว่วปลอ่ยควายเข้าไปกิน ของเขา เขาว่าอะไรนิดหน่อย กลับเอาปืนไปยิง ชำมหัวเขา ไม่ได้ยิงจริงๆนะ ที่นี้ พวกลาวมันกลัว ไม่อยากมีเรื่องก็เลยอพยพไป...บรรพบุรุษตา ร้ายนะ ลาวนี่ไม่ใช่ลาวนี่นะ มาจากอำเภอเงิน จังหวัดลำปาง”³⁴

กรณีภาคเหนือตอนบนก็เช่นเดียวกัน ผู้มีอิทธิพลทางการเมือง เช่น เจ้าทางเหนือ ก็จะแย่งชิงที่ดินของชาวบ้านตามอำเภอใจ ชาวบ้านด่าบดขยี้ว่า “เจ้าเป็นเข้าม่ายเอาที่ดินไปประมาณ 500 ไร่ ...ที่จริงเป็นจะเอาหมด แต่ติดต๋านาพญาคำ เลยเหลือไว้แต่ต๋ามีในป่าเตี้ยนี่...”³⁵

ระบบทรัพย์สิน (Regime of Property)³⁶ ในช่วงเวลาของการอพยพย้ายถิ่น/ก่อร่างสร้างถิ่นฐานนี้จึงเป็นระบบทรัพย์สินแบบเปิด แต่ขณะเดียวกันเมื่อมีการจับจองจึงได้เกิดระบบทรัพย์สินแบบกึ่งสมบัติส่วนตัวขึ้นมา (Semi Private Property Regime) เพราะไม่มีอำนาจมายืนยันหรือค้าประกันสิทธิบนทรัพย์สินนั้นอย่างเป็นจริง ซึ่งเมื่อตั้งถิ่นฐานได้มั่นคงพอสมควรแล้วจึงจะเกิดการพัฒนาระบบทรัพย์สินและสร้างประเพณีขึ้นมาค้าประกันระบบทรัพย์สินขึ้นมาอีกรูปลักษณะหนึ่ง ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

³³ อ้างแล้ว หน้า 3

³⁴ อนุชน อ้างแล้ว หน้า 8-9

³⁵ อ้างแล้ว หน้า 10.

³⁶ โปรตุเกส โฆเซ โมริส ไชยประสิทธิ์ การสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : สมบัติสาธารณะ หน้า 1-3.

การตั้งถิ่นฐานเป็นการหนีความ “ยากแค้นรอบด้าน”³⁷ เพื่อหาชีวิตใหม่ที่น่าจะดีขึ้นกว่าเดิม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าชีวิตที่สะดวกสบาย เพียงแต่การหาอาหารการกินง่ายและมีเพียงพอเท่านั้น เช่น เสื้อผ้ามีน้อยมาก ดังคำบอกเล่าจากความทรงจำที่ว่า “เสื้อผ้ามีไม่มาก..ต้องปลุกฝ้ายและทอเอง...ย้อมผ้าด้วยผลมะเกลือ...”³⁸ คำกล่าวของผู้เฒ่าทั้งหมดระบุตรงกันว่าอพยพเพราะ “อดยากอดกิน” แม่อุ้ยหลี่ บ้านแม่หวาง อธิบายการอพยพของต้นตระกูลตนเองว่า

“...พ่อเป็นคนเมื่องน่านเป็นเจ้าของร้านเจ้าสารน้อย ได้อพยพมาที่บ้านหวางเพราะตอนนั้นที่เมื่องน่านอดหยากขัดสนมาก ที่อพยพมาบ้านหวางก็เพราะว่ามีแหล่งทรัพยากรและแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ จากนั้นคนเมื่องน่านก็อพยพมาเรื่อยๆ...”³⁹

แม้ว่าความ “ยากแค้นรอบด้าน” หรือปัญหาในเรื่องพื้นที่ทำกินจะลดน้อยลงเมื่ออพยพมาสู่ที่ใหม่ แต่ก็ยังเป็นชีวิตไม่หลุดออกจากกรอบของความยากลำบาก จึงทำให้การ “กระโดด” เข้าสู่การผลิตเพื่อขายเกิดขึ้นได้ง่ายมากในช่วงหลังต่อมา ดังจะกล่าวในส่วนของความเปลี่ยนแปลงของชุมชนในช่วงที่สอง

การอพยพตั้งถิ่นฐานเพื่อหาชีวิตใหม่ที่ดีขึ้นกว่าเดิมนี้จำเป็นที่จะต้องใช้ฐานของครอบครัวและกลุ่มที่อพยพด้วยกันเป็นหลักซึ่งมักจะถือเป็น “เสมือนเครือญาติ” (Fictional Kinship) ครอบครัวเป็นฐานแรงงานที่สำคัญที่สุด จากนั้นจึงเป็นการพึ่งพิงกันกับกลุ่มเสมือนเครือญาติ การมีชีวิตรอด

³⁷ ไพร่อด่าน ทรงศักดิ์ ปัญญา การยึดที่ดินเอกชนโดยชาวบ้านในเขตจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่ พ.ศ. 2533-2543 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2551. (รางวัลวิทยานิพนธ์ดีเด่น รางวัลนิดา ดันตติวิทยาพิทักษ์)

³⁸ กฤษณธรรม, อ้างแล้ว หน้า 5

³⁹ อนุรักษ์ จาตยางโทน “การสังเคราะห์งานอุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ประเด็นภูมินามภูมิวัฒนธรรม ภาคเหนือตอนบน” หน้า 30

ในหนึ่งรอบปีจึงต้องพึ่งสองฐานนี้อย่างสำคัญ กระบวนการการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตจึงอยู่บนความสัมพันธ์ของคนในสองฐานนี้⁴⁰

กระบวนการตั้งถิ่นฐานที่ค่อย ๆ เติบโตขึ้นมาจากการขยายตัวของครอบครัวที่อพยพมารุ่นแรกกับการอพยพที่ดำเนินต่อมา ประกอบกับการค้าขาย/การพบปะกันระหว่างชุมชนที่แม้ว่าคงจะมีไม่มากและไม่บ่อยนัก แต่ก็มีคามหมายต่อชาวบ้าน เช่น การอพยพของชาวบ้านบางกลุ่มก็เป็นเพราะได้รับข้อมูลข่าวสารจากพ่อค้าข้ามท้องถิ่น เช่น “เมื่อปี พ.ศ.2482 ได้มีชาวอำเภอหนองบัวลำภูเดินทางมาค้าขายที่บ้านม่วงหอม และเห็นทำเลที่ตั้งอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การทำนา...จึงอพยพมาอยู่รวมกันมากขึ้นจนกลายเป็นชุมชน”⁴¹

การก่อร่างสร้างชุมชนบนพื้นฐานของระบอบทรัพย์สินที่ยังไม่มั่นคงเพียงพอ เพราะยังมีลักษณะของระบอบทรัพย์สินกึ่งสมบัติส่วนตัว ประกอบกับการมีชีวิตรอดในเงื่อนไขความยากลำบากรอบด้านที่ทำให้ต้องพึ่งพิง “เครือญาติเสมือน” ในชุมชน จึงได้ทำให้คนในชุมชนได้ร่วมกันสร้างประเพณีขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องค้ำประกันระบอบทรัพย์สินที่ตนครอบครองอยู่พร้อมทั้งทำให้เกิดระบอบทรัพย์สินของชุมชนขึ้น

ความจำเป็นที่ทำให้เกิดระบอบทรัพย์สินชุมชนหรือสมบัติชุมชนก็เพราะจะทำให้ชาวบ้านสามารถรับรู้ว่ามีสมบัติส่วนตัวกับสมบัติชุมชนนั้นแยกออกจากกัน เพื่อป้องกันการละเมิดสมบัติส่วนตัวตามอำเภอใจ ขณะเดียวกันก็สามารถระดมคนในชุมชนดูแลสมบัติชุมชนด้วย ประเพณีทั้งหมดที่เกิดขึ้นมาในชุมชนจึงมีลักษณะร่วมกัน อย่างน้อยสามประการด้วยกัน ได้แก่ ประเพณี

⁴⁰ อังแล้ว และลาวัณย์ ถาพันธ์ การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น จังหวัดสุโขทัย : กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีที่นำไปสู่การท่องเที่ยว. ประเด็นที่น่าสนใจในเรื่องความสำคัญของครอบครัวและเสมือนเครือญาติที่มีในช่วงของการก่อร่างสร้างชุมชน แต่การศึกษาต่อไปสู่การปรับตัวและการสร้างเป็นทุนทางสังคมในช่วงเวลาต่อมานั้นยังไม่มีใครศึกษาในสังคมวิชาการไทย ซึ่งหากเราพิจารณาในแง่ครอบครัวกับประวัติศาสตร์ชีวิตสาธารณะ ก็น่าจะได้นิยามมองประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่ง (The family and the History of Public life)

⁴¹ โรงเรียนสตรีเฉลิมขวัญ จังหวัดพิษณุโลก “ผ้าทอบ้านม่วงหอม อำเภอวังทองกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชุมชน “อ้างใน อนุชน หวลทรง หน้า 8.

เพื่อให้ความเจริญงอกงาม ประเพณีเพื่อปกป้องรักษา “ชีวิต” ของชุมชน และประเพณีที่เป็นส่วนในการดูแลรักษาทรัพยากรร่วมกัน⁴²

ประเพณีที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาของการก่อร่างสร้างชุมชนนี้เป็นประเพณีที่เกี่ยวพันกับชีวิตของคนทุกคนในชุมชนและในชุมชนใกล้เคียงที่มีความสัมพันธ์กันในระดับใดระดับหนึ่ง ดังนั้นจึงมีคนมาช่วย “จัดทำ” ประเพณีทุกครัวเรือน (ไม่ใช่แค่มาร่วม)

การดำรงอยู่ของชุมชนที่เริ่มก่อร่างสร้างตัวตนขึ้นมาไม่ได้อยู่โดดเดี่ยวอย่างแท้จริง ยังคงมีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่ไม่สามารถผลิตได้เองในชุมชนและสินค้าที่ชุมชนมีผลผลิตมากเกินไป เหลือกิน ดังคำบอกเล่าที่ว่า “ ในเวลาที่คอยผลผลิตจากการเกษตร ผู้ชายก็จะเข้าไปเก็บหาของป่า ล่าสัตว์ หาปลา หรือไปค้าวัวค้าควายต่างบ้าน ต่างเมือง”⁴³ หรือ การเอาข้าวไปแลกเืองมังกร นำถั่วงาข้าวโพดไปแลกกับปลา⁴⁴

การดำรงอยู่ของชุมชนภายใต้เงื่อนไขความขาดแคลนทำให้เกิดความสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ อยู่ไม่ว่าจะเป็นการค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนใกล้เคียง หรือ หรือในบางท้องถิ่นที่มีการผลิตสินค้าบางอย่างเป็นที่ต้องการของคนจากที่อื่นและมีทางคมนาคมที่สะดวกกว่าการเดินทาง เช่น เขตสุโขทัยที่มีแม่น้ำยมเป็นเส้นทางคมนาคม ก็จะมี “ พ่อค้าล่องเรือมาจากทางใต้ (อำเภอศรีสำโรง) เอาหม้อข้าว หม้อแกง หม้อดิน มาขาย” ในบางกรณี ก็เป็น “ คนจีนจากสวรรคโลกปั่นจักรยานไปรับซื้อใบตองแห้งถึงบ้าน”⁴⁵

การก่อร่างสร้างชุมชนที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนเกิดขึ้นมา จึงทำให้ต้องทำให้เกิดการหมายรู้ได้ว่าท้องถิ่นใดมีลักษณะอย่างไร มีสินค้าอะไรบ้าง การตั้งชื่อชุมชนหรือบ้านล้วนแล้วแต่เป็นการสร้างความหมายให้แก่การรับรู้ของทั้งภายในชุมชนเองและระหว่างชุมชน หากไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนเกิดขึ้นก็ย่อมไม่มีความสำคัญและไม่มีความจำเป็นในการสร้าง “อัตลักษณ์” ของชุมชนตนเอง เพราะการสร้างอัตลักษณ์ช่วยจัดความสัมพันธ์ภายในชุมชนด้วย

⁴² ดัดแปลงจาก ลาวัลย์ ถาพันธ์ อ่างแก้ว และ นิคม นาคอ้าย “การสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : ประเพณี/พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการตอบสนองชุมชน วัด และกระบวนการผลิต จังหวัดพิษณุโลก”

⁴³ โรงเรียนสามเงาวิทยาคม อ่างโน อนุชน หวลทรง หน้า 12.

⁴⁴ กฤษณธรรม ถาพันธ์ อ่างแก้ว หน้า 5.

⁴⁵ อ่างแก้ว หน้า 5.

คือช่วยให้รู้ว่าเราคือใคร เราจะอยู่กันอย่างไรจึงจะบรรลุเป้าหมายที่เรามีร่วมกันในความสัมพันธ์ทางสังคมที่กว้างขวางมากขึ้นกว่าชุมชนตนเอง

ภูมินามของชุมชนท้องถิ่นจึงสะท้อนถึงความต้องการที่จะให้เกิดการหมายรู้ได้ว่าชุมชนของตนเองนั้นอยู่ในตำแหน่งแห่งที่อย่างไร โดยใช้สภาพทางนิเวศวิทยาเป็นหลักการเบื้องต้นในการตั้งชื่อชุมชน เช่น บ้านร่องลึก เพราะอยู่ติดแม่น้ำที่มีร่องน้ำลึก⁴⁶ หากชุมชนนั้นมีชื่อเสียงทางด้านการผลิตสินค้าบางอย่างก็จะสร้างความเด่นชัดด้วยชื่อที่เกี่ยวข้องกับสินค้านั้นๆ ในหลายชุมชนที่เป็นการอพยพย้ายถิ่นจากคนต่างชาติพันธุ์ ก็มักจะใช้ชื่อตามชาติพันธุ์ของตน การเชื่อมโยงภูมินามกับการตั้งชุมชนจึงเป็นเรื่องที่มีความหมายระหว่างชุมชนกับชุมชนอย่างสำคัญทีเดียว⁴⁷

ในกรณีการใช้ชื่อชาติพันธุ์แทนในภูมินามชุมชนก็มีความหมายที่บ่งบอกให้แก่คนในสายสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชุมชนรับรู้ถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรม ซึ่งก็มีผลต่อการจัดความสัมพันธ์กันให้เหมาะสมนั่นเอง⁴⁸

นอกจากการอพยพย้ายถิ่นของชาวบ้านในภาคชนบทแล้ว การค้าขายที่คึกคักมากขึ้นตามเวลานั้น ได้ทำให้เกิดการอพยพของอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาสู่การค้าเต็มตัว ได้แก่ การอพยพของกลุ่มคนจีน ซึ่งจะเป็นการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาพำนักอยู่ในพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการค้าขาย เช่นที่ปากน้ำโพ (นครสวรรค์)⁴⁹ หรือที่ทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างพ่อค้าคนจีนและพ่อค้าคนท้องถิ่นเอง เช่น ที่ท่าเสา เพราะพื้นที่ท่าเสาเป็นจุดเชื่อมต่อการค้าทางน้ำที่เหมาะสม พ่อค้าจำนวนมากจากหลายทิศจะเดินทางทางเรือมาค้าขายจนกลายเป็นท่าเรือและเมืองขนาดเล็กขึ้นมา การตั้งรกรากก็ได้ทำให้เกิดการผสมผสานกันในหลายกลุ่มทั้งพ่อค้าด้วยกันและระหว่างพ่อค้ากับลูกหลานชาวนาในบริเวณนั้น⁵⁰

⁴⁶ ธีรพร จาตยางโทน อ้างแล้ว หน้า 13

⁴⁷ โปรดดูรายละเอียดประเด็นนี้ได้ใน ธีรพร จาตยางโทน “ การสังเคราะห์ยววิชัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ประเด็นภูมินามภูมิโนทัศน์วัฒนธรรม ภาคเหนือตอนบน “ และ นัยนา ครุฑเมือง “ การสังเคราะห์ยววิชัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ประเด็นภูมินามภูมิโนทัศน์วัฒนธรรม ภาคเหนือตอนล่าง “

⁴⁸ สงกรานต์ ดุงแก้ว “ การสังเคราะห์งานยววิชัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ “ สมบัติศาสธารณะ” จังหวัดอุดรดิตถ์

⁴⁹ ไชยรัตน์ ปรานี อ้างแล้ว

⁵⁰ สงกรานต์ ดุงแก้ว อ้างแล้ว

การอพยพเพื่อตั้งรกรากใหม่ยังเกิดขึ้นอีกในช่วงหลังจากทศวรรษ 2500 หากแต่เป็นการอพยพย้ายถิ่นในเงื่อนไขบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ที่เด่นชัดมีสองลักษณะ คือ การอพยพของชาวบ้านอีสานเพื่อเข้ามาทำการเกษตรทั้งในภาคเหนือ (ตอนล่างและตอนบน) และการต้องอพยพเพราะรัฐบีบบังคับซึ่งปรากฏในสองลักษณะ ได้แก่ การไล่ที่เพราะโครงการขนาดใหญ่ และการไล่ที่เพราะนโยบายเรื่องป่าของรัฐ การอพยพกลุ่มหลังนี้แตกต่างไปจากกลุ่มที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จึงจะขอก้าวในส่วนต่อไป

ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือในช่วงแรก อันถือได้ว่าเป็น *การย้ายถิ่น/ก่อร่างสร้างชุมชน* : ซึ่งเป็นช่วงเวลาจากอดีตไกลที่สุดประมาณรัชกาลที่ 5 จนถึงก่อนทศวรรษ 2500 เป็นช่วงเวลาที่สำคัญเพราะเป็นช่วงของการวางรากฐานให้แก่สังคมไทย กลุ่มคนต่างอพยพออกไป “บุกเบิก” พื้นที่ห่างไกลไปจากเดิมหลังจากการถูกปลดปล่อยให้เป็น “เสรีชน” ไม่ต้องสังกัดอยู่กับมูลนาย การแสวงหาทางในการมีชีวิตที่ดีกว่าจึงได้เกิดขึ้น กลุ่มคนที่เดินทางไปสู่พื้นที่ห่างไกลได้ก่อร่างสร้างชุมชนขึ้นมาอย่างกว้างขวางและกลายเป็นฐานที่รองรับกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจในเวลาต่อมา

การก่อร่างสร้างชุมชนของกลุ่มคนที่อพยพนี้ไม่ใช่เพียงแค่การอพยพไปทำมาหากินเท่านั้น หากแต่เงื่อนไขบริบททางสังคมที่ในขณะนั้นอำนาจรัฐยังไม่ขยายออกไปอย่างครอบคลุม ชุมชนต่าง ๆ สามารถอยู่รอดมาได้ด้วยการร่วมใจสร้างสรรค์ “วัฒนธรรม” หรือระบบความหมาย (Web of Meaning) ที่ช่วยค้ำยันชุมชนใหม่ให้อยู่รอดมาได้ ที่สำคัญ ได้แก่ การสร้างประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวพันทั้งการทำมาหากิน การดูแลสมบัติสาธารณะ และดูแลให้ความมั่นคงทางจิตวิญญาณแก่ชุมชน ตัวอย่างเช่น พิธีกรรม/ประเพณีรับขวัญข้าว ทำขวัญแม่โพสพ ของหมู่บ้านทางไหล พรหมพิราม พิษณุโลก ซึ่งเน้นการร่วมมือกันชุมชมและการบูชาความอุดมสมบูรณ์หรือประเพณีกินดอง บ้านกฎญาติ หนองบัว นครสวรรค์ ที่สร้างประเพณีขึ้นเพื่อผูกพัน “เครือญาติเสมือน” ให้มีความสัมพันธ์กันแน่นเหนียวมากขึ้น

การสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เรียกกันสมัยหลังว่า “วัฒนธรรมไทย” หรือ “ความเป็นไทย” นั้น นอกจากส่วนที่ถูกสร้างจากวัฒนธรรมชนชั้นนำในสังคมไทยแล้ว ส่วนประกอบของ “ความเป็นไทย” ที่สำคัญก็ได้มาจากการร่วมสร้างสรรค์ของกลุ่มคนที่อพยพย้ายถิ่นชุดแรกนี้ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์เคารพผู้เฒ่าผู้แก่ การเคารพธรรมชาติในฐานะพลังทางการผลิต การถือกำเนิดของเพลงพื้นบ้าน หากเราไม่วิตกในแง่ที่ว่า “วัฒนธรรมไทย”

ไม่เก่าแก่แล้วจะไม่น่าภาคภูมิใจแล้ว การศึกษาพลังทางปัญญาของปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ก่อร่างสร้างชุมชนกับเงื่อนไขบริบทรอบตัวนี้ก็น่าจะเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมหนึ่งของ “ความเป็นไทย”

อย่างไรก็ตาม กระบวนการตั้งหลักปักฐานของกลุ่มคนที่อพยพนี้ก็ได้เริ่มทำให้เกิดความแตกต่างทางสถานะและการครอบครองทรัพย์สิน โดยเฉพาะที่ดินบ้างแล้ว กล่าวคือ ผู้ที่อพยพเข้ามาในพื้นที่ก่อนก็มักจะสามารครอบครองพื้นที่ที่เหมาะสมที่สุดในการทำเกษตร และขณะเดียวกันเวลาในการขยายพื้นที่ทำกินก็มีมาก่อนผู้ที่อพยพมาทีหลัง ดังนั้น กลุ่มที่อพยพเข้ามาก่อนก็มักจะเป็นผู้นำในชุมชนทั้งทางด้านการครอบครองที่ดิน และสถานะทางสังคม ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นฐานในการปรับตัวในช่วงต่อไป

การปรับตัว/เปลี่ยนอาชีพ/ทำให้เกิดสังคมชาวนาแบบใหม่ หลังทศวรรษ 2500 – ทศวรรษ 2530

ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นในภาคเหนือหลังทศวรรษ 2500 ถึงทศวรรษ 2530 เป็นช่วงเวลาที่เราเริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลงที่ออกนอกกรอบสังคมชาวนาที่ได้สร้างกันขึ้นมาในช่วงก่อนหน้านี้ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่พร้อมกันทุกพื้นที่ การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากยุววิจัยประวัติศาสตร์ความเปลี่ยนแปลงของจังหวัดอุทัยธานีและนครสวรรค์ของไชยรัตน์ ปรานี พบว่าเวลาของความเปลี่ยนแปลงอยู่ประมาณ พ.ศ. 2504-2520 โดยที่ไชยรัตน์เรียกยุคสมัยนี้ว่ายุคการเตรียมความพร้อมสู่ความทันสมัย และได้แบ่งช่วงเวลาจาก พ.ศ.2520-2540 เป็นยุค แห่งโลกาภิวัตน์ เป็นยุคของชุมชนสองแบบ คือ ชุมชนชนบทและชุมชนเมือง⁵¹ ส่วนการศึกษาวิถีชีวิตการปรับตัวของผู้คนในภาคเกษตรกรรมของอนุชน หวลทรง ได้แบ่งเวลาเป็นช่วงเดียวจาก พ.ศ.2500 - 2540 แม้ว่าอนุชนเองก็เห็นว่ามีจุดเปลี่ยนในภาคเกษตรกรรมอยู่ที่ พ.ศ. 2520 โดยชี้ให้เห็นว่าในหลายพื้นที่นั้น “เกษตรกรได้เริ่มใช้เครื่องจักรเข้ามาเป็นเครื่องทุ่นแรงในกระบวนการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว”⁵² แต่อนุชนเห็นว่าเป็นกระบวนการความเปลี่ยนแปลงชุดเดียวกัน

⁵¹ ไชยรัตน์ ปรานี อ้างแล้ว

⁵² อนุชน หวลทรง อ้างแล้ว หน้า17

ซึ่งสอดคล้องไปกับการศึกษาการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ ของ สิริพร เดชผดุง ที่ได้แบ่งเวลาในช่วงนี้ประมาณ พ.ศ. 2504 ถึง พ.ศ. 2540⁵³

การศึกษาทางด้านประเพณีที่นำไปสู่การท่องเที่ยว จังหวัดสุโขทัยของ ลาวัลย์ ถาพันธ์ และการศึกษาความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย : กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพเกษตรกรรม ของ กฤษณธรรม ถาพันธ์ ใช้กรอบเวลาแบ่งยุคที่คล้ายคลึงกับของอนุชน โดยลาวัลย์เรียกยุคที่สองนี้ว่ายุคประเพณีร่วมใจ ส่วนกฤษณธรรม เรียกยุคสมัยนี้ว่ายุคเกษตรผสมผสาน โดยเวลาของยุคอยู่ในช่วง พ.ศ. 2504- 2539

แม้ว่าการแบ่งช่วงเวลาความเปลี่ยนแปลงของการสังเคราะห์งานวิจัยในพื้นที่จะเหลื่อมกันบ้าง แต่งานทั้งหมดก็ชี้ให้เห็นว่าเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างไรไปตามแต่ละพื้นที่ ซึ่งในการศึกษาแต่ละพื้นที่จะชี้ให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้นแม้ว่าจะเกิดจากเหตุปัจจัยชุดเดียวกัน แต่การตอบสนองหรือการปรับตัวของคน/ชุมชนที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชนนั้นไม่เหมือนกัน ซึ่งเป็นประเด็นการศึกษาที่ควรจะต้องศึกษาต่อไปอย่างละเอียดมากกว่า การศึกษาของครูและนักเรียนในโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์นี้ เพื่อที่จะทำให้สังคมและตัวชุมชนเองได้ตระหนักถึงพลังของความสัมพันธ์ทั้งในชุมชนและระหว่างชุมชนที่ได้ร่วมกันประคับประคองชุมชนให้อยู่รอดมาจนถึงวันนี้ได้ และพลังนี้เองที่เป็นปัจจัยกำหนดความแตกต่างที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนอันเป็นผลกระทบมาจากการพัฒนาที่กำหนดโดยรัฐ

สาเหตุร่วมที่เป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชุมชน ได้แก่ การขยายตัวของรัฐและการขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์

การขยายตัวของรัฐสัมพันธ์กับการขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์อย่างแนบแน่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า ประปา ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทุกมิติของคนในชุมชน ดังผลการวิจัยของครูและนักเรียนโรงเรียนนครบางยาง จังหวัดพิษณุโลก และโรงเรียนวังตะเคียนประชานุสรณ์ จังหวัดกำแพงเพชร ความว่า

*การเปลี่ยนแปลงสำคัญครั้งหนึ่งของตำบลบ้านแยง คือการที่รัฐบาลตัด
ถนนลาดยางผ่านจากตำบลบ้านแยงไปอำเภอนครไทย เริ่มต้นขึ้น ช่วงปี พ.ศ.*

⁵³ สิริพร เดชผดุง “การสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือประเด็นการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์” หน้า 2

2516-2517 และทำถนนลาดยาง ช่วงปี พ.ศ. 2519-2520 (เอกสารอัดสำเนา สำนักงานทางหลวงที่ 4 พิษณุโลก) รวมถึงการที่รัฐบาลขณะนั้นให้สัมปทานการทำไม้ คือการอนุญาตให้มีการตัดต้นไม้ขนาดใหญ่ออกจากพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเขากระยาง ช่วงปี พ.ศ.2517 -2524 ทำให้มีเส้นทางชักลากไม้ของบริษัททำไม้ มีรถบรรทุกเข้าไปขนย้ายไม้ท่อนออกจากพื้นที่ป่า ชาวบ้านตำบลบ้านแยงได้โอกาสใช้เป็นเส้นทางลำเลียงพืชผลทางการเกษตร และการเดินทางติดต่อกันระหว่างหมู่บ้านต่าง ๆ มากขึ้น เริ่มเกิดสภาพสังคมขึ้นมา มีการแลกเปลี่ยนประสพการณ์การทำเกษตรกรรม เกิดความรู้ และเทคนิควิธีการผลิตในรูปแบบที่เน้นการเพิ่มปริมาณผลผลิต และได้ราคาที่สูงขึ้น⁵⁴

ประมาณปี 2534-2535 ทาง ร.พ.ช.ได้งบประมาณก่อสร้างถนนด้วยอิฐตัวไก่อ แต่จะสร้างเฉพาะเขตหมู่บ้านเท่านั้น ในปี 2537-2538 กรมทางหลวงได้จัดสรรงบก่อสร้างถนนลาดยางจากในตัวเมือง จากท่าเสาถึงวังตะเคียน ทำให้การคมนาคมสะดวกขึ้น มีตลาดขายอาหาร อุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ เกี่ยวกับการเกษตรขาย⁵⁵

หลักฐานจากชุมชนท้องถิ่นที่อ้างข้างต้นได้อธิบายความเปลี่ยนแปลงได้อย่างครอบคลุม กล่าวคือ การขยายถนนได้นำมาซึ่งการขยายตัวของอำนาจรัฐในการจัดการทรัพยากรในนามของ “ระบอบทรัพย์สินของรัฐ” ได้แก่ การให้สัมปทาน และถนนยังได้เปิดช่องให้ชาวบ้านในชุมชนเปลี่ยนแปลงการผลิตเพื่อต้องการราคาพืชผลที่ดีขึ้นเพราะได้เข้าไปใกล้กับตลาดมากขึ้น ขณะเดียวกันความเปลี่ยนแปลงนี้ก็ทำให้เกิดอาชีพแบบใหม่ที่สอดคล้องไปกับการเปลี่ยนแปลงการผลิตการเกษตร

ปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นในทุกพื้นที่ภาคเหนือทั้งตอนบนและตอนล่าง เพียงแต่ว่าความเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความใกล้หรือไกลของพื้นที่ และกลุ่มคนที่อยู่ในชุมชนว่าได้ปรับตัวสอดคล้องไปกับความต้องการของตลาดหรือไม่

⁵⁴ โรงเรียนนครบางยางพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก. ใน อนุชน หวลทรง อ่างแล้ว หน้า 17

⁵⁵ โรงเรียนวังตะเคียนประชานุสรณ์ จังหวัดกำแพงเพชร. *โครงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในชุมชนบ้านวังตะเคียน*. โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),2552. ใน อนุชน หวลทรง หน้า 17

การขยายตัวของรัฐโดยผ่านระบบราชการ เป็นการขยายตัวและเปลี่ยนแปลงบทบาทของรัฐให้ทำหน้าที่บริการและควบคุมประชาชนทั่วประเทศเข้มข้นยิ่งขึ้น หน่วยราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาคได้รับการจัดตั้งขึ้นเพื่อดูแลการบริหารและควบคุมพลเมืองในชุมชนท้องถิ่นในทุก ๆ มิติของชีวิต เช่น การปกครอง การศึกษา การสาธารณสุข การดูแลความปลอดภัยในชีวิต ฯลฯ แม้ว่าการขยายตัวด้านบริการและควบคุมจะมีประสิทธิภาพและคุณภาพไม่เท่าเทียมกันในพื้นที่ต่าง ๆ หรือในหัวเมืองใหญ่น้อย แต่ก็ถือได้ว่าอำนาจรัฐส่วนกลางได้ขยายออกไปครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศอย่างทั่วถึง⁵⁶

ท่ามกลางการขยายตัวของรัฐและการผลิตเชิงพาณิชย์ที่กระเพื่อมออกไปเรื่อยๆ เจกเช่น ละลอกคลื่นได้ทำให้เกิดการปรับตัวของชาวบ้านในทุกชุมชน การปรับตัวในช่วงแรกของยุคสมัยนี้เป็นการปรับตัวบนพื้นฐานความชำนาญเดิมของตน ได้แก่ การเกษตรกรรม โดยเริ่มทุ่มเทลงไปสู่การผลิตพืชผลทางการเกษตรเพื่อขายในตลาดมากขึ้น

การที่ชาวบ้านในแต่ละชุมชนทุ่มเทการผลิตเพื่อขายเพราะชาวบ้านเห็นว่าเป็นโอกาสของการที่จะหลุดพ้นจากความ “ยากแค้นรอบด้าน” จึงไม่น่าแปลกใจที่ภาพความทันสมัย ความสะดวก ความสบายที่ได้รับเพิ่มมากขึ้นในช่วงต้นของการพัฒนานั้นยังคงฝังอยู่ในความทรงจำของชาวบ้าน ตัวอย่างชาวบ้านมองยุคพัฒนาเป็นยุคที่ดี และมีความทรงจำที่ดีเกี่ยวกับยุคพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการผลิตที่สะดวกมากขึ้น หรือชีวิตที่ดีมากขึ้นกว่าเดิม ปรากฏในคำสัมภาษณ์เกือบทุกพื้นที่ เช่น

“ช่วงนี้มีเครื่องจักรกลมาช่วย มีไฟฟ้าใช้...มีเครื่อง
ทุนแรง เครื่องจืดน้ำก็เบาแรง ทำงานได้มากขึ้น
....เริ่มมีเครื่องสูบน้ำ ทำให้ให้น้ำต้นกล้วยได้บ่อย
ขึ้น”⁵⁷

คำกล่าวของชาวบ้านในแต่ละพื้นที่จะสอดคล้องกันในประเด็นที่ชีวิตดีขึ้น เช่น

⁵⁶ โปรดดูในภาคผนวก 1

⁵⁷ กฤษฎกรรม ถาพันธุ์ อ่างแก้ว หน้า 11,12

“สมัยก่อนการเดินทางไม่มีถนน จึงอาศัย
เรือพาย เรือยนต์รับจ้าง...ต่อมามีถนนสายหลัก
ทำให้ขนส่งสินค้าสะดวกมากขึ้น มีรายได้
พอมีพอกินขึ้น⁵⁸

ความพยายามจะโยนหายุคทองในช่วงเวลาการผลิตพลีเลี้ยงตนเองของชนชั้นกลางที่มีต่อชาวบ้านจึงผิดฝาผิดตัวกับความทรงจำร่วมกันของชาวบ้าน อาจจะสามารถกล่าวได้ว่าความพยายามจะแข่งแซ่งการผลิตชาวบ้านให้ย้อนไปสู่แนวทางการผลิตในยุคของ “ความยากแค้นรอบด้าน” จึงเป็นเพียงมายาหรือลูกดอกทางศีลธรรมของชนชั้นกลางไว้คอยปาสให้ชาวบ้านที่กระโดดเข้าสู่การผลิตเพื่อขายเท่านั้นเอง⁵⁹

การขยายตัวของรัฐทางด้านการศึกษาก็ดึงเอาแรงงานจำนวนหนึ่งออกจากครอบครัว ขณะที่การขยายตัวของการผลิตเพื่อขายต้องการให้ชาวบ้านใช้แรงงานเข้มข้นมากขึ้นในการผลิตภาวะการขาดแคลนแรงงานจึงเริ่มเกิดขึ้นและรุนแรงมากขึ้น ประกอบกับในช่วงปลายทศวรรษ 2510 ต่อถึงต้นทศวรรษ 2520 ชาวบ้านในเขตพื้นที่ชุมชนภาคเหนือตอนบนและตอนล่างเดินทางไปทำงานต่างประเทศเป็นจำนวนมาก โดยหวังที่จะนำเงินกลับมาสู่การลงทุนต่อไป

สภาวะที่เกิดขึ้นนี้ยิ่งทำให้เกิดการขาดแคลนแรงงานสูงขึ้นไปอีก การปรับตัวของชาวบ้านในกรณีการขาดแคลนแรงงานในขณะที่ต้องการแรงงานนี้ ได้แก่ การใช้เครื่องจักรกลมากขึ้น⁶⁰ งานวิจัยในชุดนี้เกือบทุกฉบับจะสะท้อนภาพความเปลี่ยนแปลงของการผลิตในประเด็นการใช้เครื่องจักรการเกษตร ซึ่งปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นทุกชุมชน เพียงแต่จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์กับตลาดว่าใกล้หรือไกล

⁵⁸ โครงการบูรณวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง “ การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาวมอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครสวรรค์ อ่างในไชยรัตน์ ปราณี อ่างแล้ว

⁵⁹ กระแสความคิดเรื่องนี้มีผลเชิงปฏิบัติการผ่านนักพัฒนาเอกชนในชนบททุกภาค ซึ่งหากจะไม่กล่าวหากันว่าพวกเขาคิดกันไม่เป็นแล้ว ก็ต้องยอมรับว่าการเกิดกระแสความคิดนี้เป็นจังหวะของประวัติศาสตร์ที่ทำให้ชาวบ้านได้ “ พัก ” และมี “ พื้เลี้ยง ” ดูแลในช่วงเวลาหนึ่ง เพื่อที่จะก้าวไปสู่การผลิตเพื่อขายอีกครั้งหนึ่งพร้อมกับสัจ “ พื้เลี้ยง ” ให้หลุดออกจากวิถีประวัติศาสตร์โปรดดู วิจิต ทีวีกุล . การเมืองภาคประชาชน: การเคลื่อนไหวของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ. พ.ศ. 2537-2548. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548.

⁶⁰ การศึกษาสังเคราะห์เกือบทุกฉบับจะสะท้อนภาพความเปลี่ยนแปลงของการผลิตในประเด็นการใช้เครื่องจักรการเกษตร

การทุ่มเทลงไปในการผลิตเพื่อขายต้องการความรู้ชุดใหม่ในการปรับตัว ประกอบกับลูกใน
ฐานะแรงงานในครอบครัวก็ถูกดึงเข้าสู่ระบบการศึกษา ครอบครัวจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงบทบาทและ
หน้าที่ จากเดิมที่ครอบครัวทำหน้าที่เป็นหน่วยการผลิตร่วมกัน แต่ในช่วงเวลานี้ครอบครัวได้เริ่ม
เปลี่ยนมาสู่หน่วยการบริโภคมากขึ้น โดยที่สมาชิกบางส่วนทำการผลิตเพื่อเลี้ยงครอบครัวทั้งหมด
การสืบทอดความรู้ทางการเกษตรชุดเดิมเริ่มหมดไปจากครอบครัว⁶¹

การขยายตัวของการผลิตเพื่อขายได้ผลักดันให้ชาวบ้านต้องเผชิญหน้ากับความผันผวนของราคา
สินค้าการเกษตรตามลำพัง จากเดิมที่ปัญหาหลักในการดำรงชีวิตมีเพียงสภาพภูมิอากาศซึ่ง
ชาวบ้านสามารถใช้ฐานครอบครัวและชุมชนในการแก้ไขปัญหา เช่น การรวมหมู่กันแก้ไขปัญหา
น้ำท่วมหรือฝนแล้ง แต่เมื่อเข้าสู่การผลิตเพื่อขาย ชาวบ้านไม่สามารถจะพึ่งพาพลังเดิมได้อีกต่อไป
ดังนั้น การเผชิญหน้ากับความผันผวนของราคาสินค้าการเกษตรกับรายจ่ายที่เพิ่มมากขึ้น
โดยเฉพาะการศึกษาของบุตร-ธิดา⁶² จึงทำให้สมาชิกบางส่วนของครอบครัวต้องออกไปทำงาน
นอกภาคเกษตรกรรม

เงื่อนไขอันเกิดเนื่องจากการปรับตัวรับกับการขยายตัวของการผลิตเพื่อขายและการขยายตัว
ของรัฐด้วยการทุ่มเททุกอย่างลงไปสู่การผลิตสินค้าการเกษตรเพื่อตลาด ได้เริ่มบีบบังคับคนใน
ชุมชนต้องมองหาทางเลือกให้แก่ตนเองมากขึ้น การปลูกพืชเพื่อขายหลากหลายชนิดเพื่อลดความ
เสี่ยงในการผลิตก็เพิ่มมากขึ้น และต้องหางานรับจ้างทำทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรมการศึกษา
สังเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างของกฤษฎกรมกล่าวถึงประเด็นนี้ไว้ว่า

“ความเจริญและติดต่อกับชุมชนภายนอกเริ่มมากขึ้น...เริ่มมีการปลูกข้าวโพด
แทนข้าวไร่ เพราะขายได้ราคาดี...”

“ การเก็บเกี่ยวผลผลิตขึ้นอยู่กับชนิดของพืชที่ปลูก บางบ้านเก็บเกี่ยวมากกว่า
ปีละ 1 ครั้ง เพราะปลูกพืชหลายชนิด...(รายจ่ายที่เพิ่มมากขึ้น :

⁶¹ กฤษฎกรม อ่างแก้ว

⁶² ในสมัยที่เจ้าหน้าที่ธนาคารการเกษตรและสหกรณ์มีชุดทำงานสีแดงและออกไปตามชุมชนเพื่อทวงถามหนี้สิน แม้ว่าชาวบ้าน
จะรู้สึกว่ากลุ่มคนเสื้อสีแดงจะเข้ามาล้วงเอาเงินจากกระเป๋าไป แต่ก็มีคำกล่าวว่า “เสื้อขาวน่ากลัวกว่าเสื้อแดง” เสื้อขาวนี้หมายถึง
ถึงลูกหลานที่เรียกโรงเรียนที่จะใช้ในการเรียนมากกว่าเสื้อแดง และมีการศึกษาวิจัยในช่วงนี้พบว่าชาวบ้านทั่วไปใช้เงินไปกับ
การศึกษาของลูกหลานสูงมากกว่าการใช้ในส่วนอื่นๆ

ผู้เขียน) ทำให้มี การทำงานเพื่อหารายได้เพิ่มขึ้น เช่น รับจ้างขายหญ้าในสวน ทำทุกอย่างที่มีการจ้างงาน..”⁶³

การแก้ไขปัญหาด้วยการสร้างความหลากหลายของการเพาะปลูกและการทำงานรับจ้าง ทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรมเริ่มปรากฏชัดเจนในช่วงที่สองนี้

ความต้องการผลิตเพื่อขายได้ทำให้ชาวบ้านในชุมชนขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปอย่างมาก ผู้ที่สามารถจะจ้างเครื่องจักรกลก็จะขายได้มาก ภาคเหนือทั้งตอนบนและตอนล่างเกิดการขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปอย่างกว้างขวาง กรณีภาคเหนือตอนล่างนั้น ไชยรัตน์ ปราณี ได้สรุปจากงานศึกษาของยุววิจัยประวัติศาสตร์ ความว่า

“คนไทยในภูมิภาค...โดยเฉพาะอีสาน...ในช่วงปี 2516-2520 อพยพเข้ามาสู่พื้นที่ภาคเหนือตอนล่างกันมากขึ้นๆ โดยเข้ามาจับจองที่ดิน หักล้างถางพงในเขตป่าสงวน เรียกกันว่า “ป่าแตก” ซึ่งขายแลกเปลี่ยนกรรมสิทธิ์การครอบครองที่ดิน”.⁶⁴

การอพยพของชาวบ้านจากภาคอีสานเข้ามาในภาคเหนือตอนล่างและตอนบนอย่างมากมาย ซึ่งการอพยพนี้เป็นการเข้ามาทดแทนแรงงานที่ขาดแคลนในการผลิตภาคเกษตรของพื้นที่ทั้งภาคเหนือตอนล่างและตอนบน

การบุกเบิก/การอพยพในช่วงหลังนี้แตกต่างไปจากเดิม เพราะเป็นการอพยพเพื่อหาที่ปลูกพืชและผลผลิตเกษตรกรรมเพื่อขาย ไม่ใช่การบุกเบิกเพื่อปลูกข้าวในระบบพอเลี้ยงตนเองแบบเดิม และเป็นการอพยพมากันเป็นจำนวนมากพอที่จะตั้งชุมชนได้ จึงทำให้เกิดชุมชนใหม่ที่เป็นหมู่บ้านหรือชุมชนชาวอีสานกระจัดกระจายทั่วไป ซึ่งชุมชนชาวอีสานอพยพใหม่เหล่านี้ ก็จะมีฐานความสัมพันธ์ระหว่างอีสานด้วยกันเหนียวแน่น ประกอบการผลิตเพื่อขายโดยใช้เครื่องจักรกลนั้น ทำให้ไม่ต้องพะวงเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างคนต่างภูมิภาคที่อยู่ในชุมชนใกล้เคียงกัน เพราะระบบการผลิตสมัยใหม่ไม่จำเป็นที่จะต้องพึ่งพากันในระดับต้องสร้าง “เครือญาติเสมือน”อีกต่อไป แต่สำหรับกลุ่มชุมชนอีสานที่ยังคงผูกความสัมพันธ์ระหว่างกันไว้ได้เพราะ

⁶³ กฤษณธรรม อ้างแล้วหน้า 12

⁶⁴ ไชยรัตน์. อ้างแล้ว

มักจะทำงานร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสามารถใช้เป็นฐานในการรวมกลุ่มทำงานเป็นแรงงานรับจ้างในระดับต่าง ๆ ในภาคเกษตรกรรม ชุมชนอีสานจึงสามารถรักษาและดำรงความเป็นอีสานต่อมาได้ โดยผ่านประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ⁶⁵

การขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปอย่างกว้างขวางนี้ได้ส่งผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบอรรถประโยชน์อย่างมากทีเดียว⁶⁶ กล่าวคือ ช่วงก่อนหน้านั้น ชาวชุมชนต่างพยายามที่จะสร้างระบบอรรถประโยชน์ชุมชนหรือสมบัติชุมชนขึ้นมา เพื่อที่จะทำให้เกิดความแตกต่างกับระบบอรรถประโยชน์ส่วนตัวที่ยังไม่มีอำนาจรัฐรองรับ แต่เมื่ออำนาจรัฐขยายตัวเข้ามาในพื้นที่ชุมชนมากขึ้น ก็ได้กลายเป็นอำนาจที่รับรองสิทธิในระบบอรรถประโยชน์ส่วนบุคคล จึงทำให้ความมั่นคงในอรรถประโยชน์ส่วนบุคคลมีหนักแน่นขึ้น ขณะเดียวกัน อำนาจรัฐไม่ได้รับรองระบบอรรถประโยชน์ชุมชน (Common property Regime) จึงทำให้เปิดโอกาสให้คนบางกลุ่มในชุมชนโดยเฉพาะกลุ่มที่อพยพเข้ามาก่อนและปักหลักปักฐานมาก่อนเคลื่อนเข้าไปครอบครองสมบัติชุมชนและแปลงออกมาเป็นสมบัติส่วนตัว

กล่าวได้ว่า สมบัติชุมชนโดยเฉพาะที่ดินได้ถูกทำให้กลายเป็นสมบัติส่วนตัวโดยการใช้อำนาจเป็นเครื่องมือในการออกเอกสารสิทธิให้การรับรองอรรถประโยชน์นั้น ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วไปในภาคเหนือทั้งตอนบนและล่าง

พร้อมกันนั้น อำนาจรัฐได้สถาปนาอำนาจที่เป็นจริงเหนือพื้นที่ในระบบอรรถประโยชน์ของรัฐ (State Property Regime) เช่น ป่าได้ทำให้การบุกเบิกซึ่งครั้งหนึ่งเป็นสิทธิตามธรรมชาตินั้นกลายเป็นเรื่องผิดกฎหมายไป จึงทำให้ระบบอรรถประโยชน์แบบเปิดเสรี (Open Access) เริ่มหยุดชะงักและยุติไปในราวประมาณ พ.ศ. 2530

กระบวนการความเปลี่ยนแปลงของระบบอรรถประโยชน์ในชุมชนเช่นนี้ ได้ทำให้ “ ที่ดิน ” ที่เป็นของเอกชนหรือสมบัติส่วนตัวเริ่มกลายเป็นสินค้าที่มีราคาขึ้นมา เพราะไม่สามารถที่จะบุกเบิกที่ดินได้อีกต่อไป การอพยพของคนจากภาคอีสานส่วนหนึ่งก็จะเข้ามาซื้อที่ดินต่อจากคนในชุมชนเดิม

⁶⁵ จารุณี ปัญญาธิ์ อ้างแล้ว หน้า 15 -20

⁶⁶ ความเปลี่ยนแปลงในระบบอรรถประโยชน์ได้จาก โฉมิต ไชยประสิทธิ์ อ้างแล้ว ไชยรัตน์ ปราณี อ้างแล้ว และสงกรานต์ อึ้งแก้ว อ้างแล้ว

ดังปรากฏในงานสังเคราะห์งานศึกษาวิจัยที่พบว่าการอพยพมาซื้อที่ดินเพื่อทำกินเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางทีเดียว⁶⁷

การขยายตัวของรัฐนอกจากเอื้อให้คนในชุมชนปรับตัวแล้ว ในอีกด้านหนึ่งของการขยายอำนาจสถาปนาระบบอภิปหัยสินของรัฐและการสร้างโครงการขนาดใหญ่เพื่อที่จะสนับสนุนการพัฒนา ที่สำคัญ ได้แก่ การสร้างเขื่อน ก็ได้ทำให้เกิด “ชุมชนต้องอพยพ” เพราะการบีบบังคับจากรัฐ

“ชุมชนต้องอพยพ” นอกจากมาจากโครงการขนาดใหญ่แล้ว ยังเป็นผลมาจากการสถาปนาอำนาจที่เป็นจริงเหนือทรัพย์สินของรัฐ ได้แก่ ป่า รัฐได้บีบบังคับให้ชนเผ่าจำนวนมากทั้งในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างอพยพออกจากที่ทำกินเดิมซึ่งโดยมากแล้วอยู่ในเขตป่า⁶⁸

ชุมชนที่ถูกบีบบังคับให้อพยพนั้น มักจะได้รับการชดเชยที่ดินจำนวนหนึ่ง แต่ส่วนใหญ่แล้วที่ดินที่ได้รับชดเชยมานั้นมักจะเป็นที่ที่ไม่อุดมสมบูรณ์ ปลูกพืชผลทางการเกษตรได้น้อยชนิด ดังคำบอกเล่าของชาวบ้านที่ต้องอพยพเพราะการสร้างเขื่อนยันฮี ความว่า

รัฐบาลโดยกรมชลประทาน ได้จัดสรรที่อยู่อาศัยให้
ประชาชนชาวบ้านนาทั้งหมด 12 หมู่บ้าน ให้อพยพไปอยู่
ณ หมู่บ้านจัดสรรหมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 ตำบลสามเงา อำเภอสอง
สามเงา จังหวัดตาก จัดสรรชดเชยที่ทำกินรอบ ๆ หมู่บ้าน
บางครอบครัวได้ชดเชยที่ทำกินกระจายไปไกลถึง 20
กิโลเมตร การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับชาวบ้านโดยเฉพาะ
อย่างยิ่งด้านการประกอบอาชีพ เพราะที่นาที่ไร่ที่รัฐบาล
จัดสรรที่ดินให้ยังเป็นป่าไม้ไม่สามารถทำนา
ได้ในทันที⁶⁹

⁶⁷ อนุช หวลทรง อ่างแก้ว กฤษณธรรม ถาพันธ์ อ่างแก้ว

⁶⁸ ครายละเอียดการถูก “บีบบังคับให้อพยพ” ได้จาก จารุณี ปัญควนิช การสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : การปรับตัวและการย้ายถิ่น” และ สิริพร เคษผดุง อ่างแก้ว

⁶⁹ โรงเรียนบ้านตาก ประชาวิทยาคาร จังหวัดตาก ใน อนุช หวลทรง หน้า 24

“ชุมชนต้องอพยพ” เหล่านี้จึงประสบชะตากรรมที่ยากลำบากมาก และส่วนใหญ่ต้องละทิ้งการผลิตภาคเกษตรกรรมโดยต้องกลายเป็นแรงงานรับจ้างทั้งในภาคเกษตรกรรมและในเขตเมือง เช่น ชาวอาข่า

ในระหว่างปี พ.ศ. 2547-2548 ได้มีชาวเขาเผ่าอาข่าใหม่ อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านอาข่าพัฒนาเพิ่มขึ้น โดยส่วนมากผู้ที่มาใหม่เป็นกลุ่มอาข่าที่ไม่ได้รับการจัดสรรที่ทำกิน ที่อาศัยบ้านดอยบ่อ ต.แม่ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย ห้วยแม่ซ้าย กิ่งอำเภอแม่ฟ้าหลวง และอาข่าที่บ้านห้วยฮ่อม ต.ป่าแฝก อ.แม่ใจ จ.พะเยา และมีบางกลุ่มที่ไม่ทราบแหล่งที่มาได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านดงน้ำล้อม ประมาณ 34 ครอบครัว โดยส่วนใหญ่แล้วอพยพเข้ามาอาศัยอยู่กับญาติ พวกนี้ไม่มีที่ทำกิน จึงเริ่มจากการประกอบอาชีพรับจ้าง การมีคนรับจ้างมากขึ้นทำให้อาข่าเก่าถูกกดราคาค่าจ้างลง ซึ่งส่งผลกระทบต่ออาข่าเก่าอยู่บ้าง แต่ก็อยู่ร่วมกันได้ด้วยดี เพราะเป็นเครือญาติ⁷⁰

ความเปลี่ยนแปลงอันเกิดขึ้นจากการปรับตัว/เปลี่ยนอาชีพ/ทำให้สังคมชาวนาแบบใหม่ หลังทศวรรษ 2500 –ทศวรรษ 2530 นี้ได้มีทั้งผู้ที่ปรับตัวได้อย่างประสบผลสำเร็จ และก็มีผู้ที่ปรับตัวไม่ได้ อนุชน หวลทรง ได้สรุปความแตกต่างของการปรับตัวอย่างน่าสนใจว่า⁷¹

กลุ่มชาวบ้านภาคเกษตรที่มีการปรับตัวได้ดีในยุคเกษตรพาณิชย์ จากชุดงานยูวีจียฯ นี้แสดงให้เห็นว่า เป็นกลุ่มชาวบ้านหัวก้าวหน้า คือ จะมีการสะสมที่ดินไว้จำนวนมากพอเพียงกับการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูก และจะมีหัวคิดในการวางแผน ทดลองปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ ๆ

⁷⁰ โรงเรียนปูแกง (อินทราราษฎร์อุปถัมภ์) จังหวัดเชียงราย โครงการงานโรงเรียนปูแกง (อินทราราษฎร์อุปถัมภ์) จังหวัดเชียงราย, โครงการการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพของชนเผ่าอาข่า เมื่อชนเผ่าอาข่าใหม่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านดงน้ำล้อม ตำบลแม่เย็น อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย, ใน อนุชน หวลทรง หน้า 28.

⁷¹ อนุชน หวลทรง หน้า 33.

ที่แสวงหามาจากท้องถิ่นอื่น นอกจากนั้นยังไม่ได้เน้นปลูกพืชเพียงชนิดเดียว แต่จะมีการปลูกพืชที่หลากหลายชนิด เพื่อเตรียมพร้อมไปกับภาวะการตลาดของสินค้าการเกษตร ที่ราคามักจะผันแปรอยู่ตลอดเวลา โดยพวกเขาบางคนจะมีการพัฒนาไปสู่การก่อตั้งโรงงานแปรรูปผลผลิตการเกษตรภายในหมู่บ้านควบคู่ไปด้วย เช่น โรงงานมันอัดเม็ด โรงงานไบยาสูบ โรงงานอบลำไย เป็นต้น ทำให้สามารถขยายช่องทางการจำหน่ายได้แม้ว่าราคาผลผลิตจะตกต่ำ บางคนสามารถผลักดันตนเองไปสู่การเป็นนักการเมืองท้องถิ่น (อ้างอิง)

กลุ่มที่ปรับตัวประสบความสำเร็จที่อนุชนเรียกว่า “กลุ่มชาวบ้านหัวก้าวหน้า” นั้น กล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มที่สามารถสะสมทุนมาได้ก่อนกลุ่มอื่นๆ ในชุมชน และมักจะเป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามา ก่อนเพราะสามารถที่จะจับจองที่ดินที่เหมาะสมได้มากกว่าและได้มาก่อนผู้ที่อพยพมาทีหลัง คนกลุ่มนี้จึงมีทุนมากพอที่จะลงทุนในการผลิตการเกษตรและธุรกิจที่ต่อเนื่องกับการเกษตร ตัวอย่างของตาประสาธ ภูทองคำที่ได้เปลี่ยนแปลงการผลิตของบ้านแยงมาสู่น้ำมันไผ่แดงและสับปะรดในช่วงต่อมานั้นก็แต่งงานกับลูกสาวของผู้อพยพรุ่นแรกในบ้างแยง อำเภอนครไทย ซึ่งต่อมาตาประสาธเองก็ผันตัวเข้าเล่นการเมืองและดำรงตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบล

เหตุที่คนกลุ่มนี้สามารถที่จะสะสมที่ดินไว้ได้มาก ก็ด้วยกระบวนการเปลี่ยนแปลงระบอบทรัพย์สินชุมชนให้เป็นทรัพย์สินส่วนตัวได้ง่ายโดยที่ไม่มีข้อห้ามกีดขวางจากชาวบ้านทั่วไป ด้วย เพราะเนื่องจากตระกูลของคนกลุ่มนี้เข้ามาก่อนและมีส่วนในการสร้างสมบัติชุมชนขึ้นมา

ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือ คนกลุ่มนี้จะเป็นคนที่มีฐานะดีและมีสถานะสูงในชุมชน ซึ่งจะเป็นตัวเชื่อมต่อระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในช่วงแรก ๆ ของการพัฒนา จึงทำให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐมากกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ

แต่อนุชนก็สรุปไว้ว่ากลุ่มที่ประสบความสำเร็จนั้นเป็นเพียงคนกลุ่มน้อยของชุมชนท้องถิ่น แต่คนส่วนใหญ่ก็ยังคงต้องเผชิญกับภาวะความผันผวนของการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ดึงเอาการผลิตของชาวบ้านขึ้นตรงต่อตลาดโดยตรงมากขึ้น ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องพะวงว่าจะต้องรักษาระบบการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนกับเพื่อนบ้านหรือ “เครือข่ายตีเสมียน” อีกต่อไป วงจรชีวิตของชาวบ้านไม่ได้ขึ้นกับชุมชนเหมือนเช่นเดิม เพราะอนาคตของคนในชุมชนทั้งหมดอยู่ที่ผลผลิตในตลาดและอยู่ที่สังคมภายนอกชุมชน ลูกหลานที่ได้รับการศึกษาสูงมากขึ้นก็ยิ่งมองเห็นว่าอนาคตของตนอยู่ที่ภาคการผลิตสมัยใหม่ ทั้งหมดนี้ก็ทำให้แรงเกาะแน่นของชุมชนแบบเดิมลดลงไปเรื่อย ๆ⁷² “เครือข่ายตีเสมียน” ที่ครั้งหนึ่งเคยมีบทบาทอยู่ในชุมชนก็ค่อย ๆ สลายไปในที่สุด

พร้อมกันนั้น ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการขยายตัวของรัฐก็ดึงเอาชุมชนเข้าไปสัมพันธ์กับรัฐมากขึ้น ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนที่เพิ่มมากขึ้นนี้ได้สร้าง “พื้นที่ทางสังคมแบบใหม่” ให้แก่ชาวชุมชน เช่น การเกิดกลุ่มทางสังคมเศรษฐกิจแบบใหม่ ได้แก่ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ฯลฯ หรือกลุ่มที่จัดตั้งโดยตรงจากกลไกอำนาจรัฐ ได้แก่ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) ซึ่งการเกิดกลุ่มทางสังคมเศรษฐกิจลักษณะใหม่นี้มีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในแต่ละชุมชน

การขยายตัวของรัฐที่สำคัญในช่วงนี้ได้แก่ การขยายบทบาทของรัฐต่อการพัฒนาชนบท ดังได้กล่าวแล้วว่าในช่วงนี้ได้ปรากฏความแตกต่างระหว่าง “เมือง” กับ “ชนบท” ที่แหลมคมขึ้นมา ความแตกต่างเหล่านี้ถูกมองว่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนชนบทจะเข้าไปฝักใฝ่ในลัทธิคอมมิวนิสต์ รัฐจึงได้เริ่มโครงการที่นำเงินไปจ้างงานในชนบทมากขึ้น โครงการนำเงินไปจ้างงานชนบทเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2518 เป็นครั้งแรก โดยนายบุญชู โรจนเสถียร เลขาธิการพรรคกิจสังคม ได้สร้างนโยบายเงินผันขึ้นมา ต่อมาเมื่อพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ขึ้นมามีอำนาจอย่างต่อเนื่องถึงแปดปี ก็ได้ดัดแปลงโครงการนำเงินไปจ้างงานชนบทในชื่อว่าโครงการการสร้างงานในฤดูแล้ง (กสช.) เป็นเวลา 12 ปี (พ.ศ. 2523-2534) รวมทั้งการวางแผนพัฒนาชนบทอย่างจริงจัง⁷³ จึงส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของชุมชนอย่างไพศาลทีเดียว

⁷² การสังเคราะห์ทุกชิ้นในการศึกษานี้จะสรุปถึงความสัมพันธ์ที่เห็นพ้องกันของชุมชน และมักจะมียุทธศาสตร์ของความอาลัยอาวรณ์อยู่ไม่มากนัก ซึ่งเป็นการสังเคราะห์ยังคงติดอยู่กับคอกของ “ชนบทไทย” ที่นำร่องอยู่นั่นเอง ทั้ง ๆ ที่น่าจะมองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่ขึ้นอยู่กับการบริบท และมองหาแนวทางการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมชุมชนใหม่ที่เหมาะสมกว่า

⁷³ ไชยรัตน์ ปราบัติ อ่างแก้ว

แม้ว่าจะไม่มีการศึกษาวิจัยที่ชัดเจนนักกว่าชาวบ้านได้ประโยชน์จากเงินผันและการสร้างงานในชนบทมากนักน้อยเพียงใด แต่การที่เงินไหลลงสู่ชาวบ้านโดยตรงนั้น ส่งผลกระทบต่อการจับจ่ายใช้สอยและทำให้เกิดการค้าย่อยขึ้นมาในหมู่บ้านมากขึ้น

การขยายตัวของรัฐในช่วงหลังปี พ.ศ. 2520 ที่สำคัญต่อสังคมชนบทที่ปลูกข้าว ก็คือการ “ค้าประกันราคา” ซึ่งในเวลาต่อมาจะเรียกได้ในอีกหลายชื่อ เช่น การประกันราคาข้าว การจำนำข้าว ฯลฯ แต่หลักการเป็นเรื่องเดียวกัน ก็คือ รัฐจะสร้างความต้องการเทียม (Pseudo Demand) เพื่อเก็บข้าวไว้ในยุ้งฉางไม่ให้เข้ามาขายในตลาด เพื่อที่ทำให้ข้าวที่เหลืออยู่มีราคาสูงขึ้น โดยรัฐใช้เงินงบประมาณสนับสนุนการสร้างความต้องการเทียมนี้ ซึ่งการที่รัฐทำเช่นนั้นแม้ว่าจะบรรเทาความเดือดร้อนหรือทำให้ชาวนาขายข้าวได้ในราคาที่ไม่ขาดทุน แต่ผลกระทบที่สำคัญได้แก่ การท่วมล้นสู่การปลูกข้าวเพิ่มมากขึ้นโดยชาวนาไม่จำเป็นต้องกังวลในเรื่องความเสี่ยงของราคาข้าวในตลาดโลก

กระบวนการสร้างความต้องการเทียมในกรณีข้าวนี้ได้ทำให้ชาวบ้านทั้งภาคเหนือตอนล่างและตอนบนยังคงรักษาการปลูกข้าวเอาไว้ แม้จะประสบปัญหาขาดแคลนแรงงาน ปัญหาน้ำ ปัญหาแมลง ฯลฯ เพราะชาวบ้านสามารถลดความเสี่ยงทั้งหลายไปสู่รัฐได้

การขยายตัวของรัฐและการผลิตเชิงพาณิชย์ได้รับ/ดึงเอาประเพณีต่าง ๆ ของชาวบ้านมาแต่ใจเปลี่ยนพื้นที่ของประเพณีให้เป็นสมบัติส่วนของรัฐไป เช่น อำเภอดึงเอาประเพณีของชาวบ้านมาจัดเองหรือเทศบาลสุขบเอาประเพณีบางอย่างมาทำเอง เพื่อที่จะได้รับทั้งชื่อเสียงและขณะเดียวกันก็สามารถแสวงหาค่าเช่าจากการสร้างพื้นที่จัดงานเป็นรายได้อีกด้วย กระบวนการนี้แม้ว่าจะทำให้ดูเหมือนประเพณีคึกคักมากขึ้น มีระบบแสงสีเสียงพราวตามากขึ้น แต่ก็ทำให้ประเพณีที่ครั้งหนึ่งเคยมีหน้าที่อย่างหนึ่งก็แปรเปลี่ยนไป ซึ่งก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในทุกพื้นที่

ตัวอย่างของการขยายและสร้างประเพณีขึ้นมาใหม่ของจังหวัดสุโขทัย ที่เน้นประโยชน์จากการท่องเที่ยว ก็ได้ทำให้ชาวบ้านคนละแวกนั้นสามารถปรับตัวแสวงหาประโยชน์จากการล่องกระทง แต่ขณะเดียวกันชาวบ้านก็เลียงไปล่องกระทงและเล่นพิธีกรรมของตนในพื้นที่อีกแห่งหนึ่ง⁷⁴

⁷⁴ ลาวัลย์ ธารพันธ์ อ่างแก้ว

ประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ก็ถูกนำมาตกแต่ง/สร้างขึ้นใหม่ให้หลุดพ้นจากกรอบของชาติพันธุ์ โดยรัฐและการท่องเที่ยวจัดให้เป็นส่วนหนึ่งของสมบัติแห่งชาติ ก็มีผลทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ที่เดิมเคยถูกเบียดขับไปอยู่ชายขอบสามารถที่แทรกเข้ามาสู่การรับรู้และยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นไทย พร้อมกันนั้น การตกแต่ง/สร้างของใหม่ของประเพณีโดยรัฐ ก็ได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้านในชุมชนทั่วไปด้วยทั้งนี้ไม่ใช่ในแง่ของการพิทักษ์รักษาประเพณีที่ดีงามเท่านั้น หากแต่ชาวบ้านจำนวนไม่น้อยที่ทำมาหากินในภาคการผลิตไม่เป็นทางการ เช่น หาบเร่ แผงลอย ก็จะใช้โอกาสของงานประเพณีประดิษฐ์ขึ้นขายสินค้าของตนได้มากขึ้น⁷⁵

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนานัปการ ภูมินามของชุมชนที่ครั้งหนึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่ทำให้คนในระบบความสัมพันธ์ทั้งหมดสามารถหมายรู้ได้ว่าชุมชนนั้นเป็นใคร ทำมาหากินอะไร ก็เริ่มเปลี่ยนแปลงมาเป็นเพียงแค่การรู้ว่าตนเองสังกัด “พื้นที่” ของรัฐเท่านั้น เพราะระบบการผลิตแบบเดิมสูญสลายไป และรัฐได้เข้ามามีบทบาทในการกำหนดอัตลักษณ์อย่างเต็มเปี่ยมไปแล้ว

กลุ่มคนในชุมชนตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงความหมายของภูมินามอย่างปรกติ เพราะชีวิตของพวกเขาไม่ได้ขึ้นอยู่กับเครือข่ายสายสัมพันธ์แบบเดิมอีกแล้ว ชีวิตทางสังคมเศรษฐกิจของพวกเขาอยู่ที่ความเป็นไทยมากกว่าความเป็นคนในท้องถิ่นเล็ก ๆ แบบเดิม เพราะความเปลี่ยนแปลงทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน การศึกษา หรือการทำมาหากินที่คล่องมากขึ้นได้ทำให้ชาวบ้านสามารถที่จะเชื่อมต่อกับ “ภายนอก” ได้อย่างสะดวกสบายมากขึ้น⁷⁶

ความเปลี่ยนแปลงทุกมิติที่เกิดขึ้นในสังคมชนบทเกิดขึ้นโดยมีความสัมพันธ์กับการขยายตัวของความเป็นเมืองด้วย (Urbanization) การสังเคราะห์ของไชยรัตน์ ปราณีชี้ให้เห็นว่าการไหลเข้าสู่เมืองของแรงงานจากชนบทสูงขึ้นอย่างมากมาโดยตลอด และขณะเดียวกันก็ได้เปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิตให้กลายเป็นเมืองมากขึ้น ในกรณีของพื้นที่รอยต่อการค้าทางเรือก็เปลี่ยนแปลงมาสู่การค้าทางถนนทำให้ “เมือง” เปลี่ยนแปลงไป⁷⁷

⁷⁵ นิคม นาคอ้าย อ้างแล้ว หน้า 4

⁷⁶ โปรดดูความเปลี่ยนแปลงในความสำนึกของคนไทยนี้ใน ภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์. การผลิตความหมาย “พื้นที่ประเทศไทย” ในยุคพัฒนา (พ.ศ.2500-2508) วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2551

⁷⁷ สงกรานต์ ถุงแก้ว อ้างแล้ว

อย่างไรก็ตาม งานศึกษาของยูวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือในส่วนที่สัมพันธ์กับท้องถิ่นในมิติของความเป็น “เมือง” นั้นมีไม่มากนัก ซึ่งน่าจะนำมาสู่ประเด็นการศึกษาต่อไปในอนาคต

ความเปลี่ยนแปลงช่วงนี้ถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่สำคัญอย่างมาก เพราะเป็นการเริ่มต้นเปลี่ยนแปลงลักษณะความสัมพันธ์ทุก ๆ ด้านของสังคม โดยเฉพาะความสัมพันธ์เชิงอำนาจในทุกระดับ ซึ่งความเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนทั้งในเมืองและชนบท

กล่าวได้ว่า การขยายตัวของรัฐและการผลิตเชิงพาณิชย์มีผลกระทบต่อภาคเหนือตอนล่างกับตอนบนไม่เท่า/ไม่เหมือนกัน การเคลื่อนเข้าสู่การผลิตเพื่อขายของภาคเหนือตอนล่างเป็นไปได้โดยง่ายกว่า เพราะการอพยพของคนที่สามารถเข้าไปสู่การผลิตภาคเกษตรทดแทนแรงงานที่ขาดแคลน ขณะเดียวกันก็เป็นตัวกระตุ้นการบริโภค/การค้าขายให้ทวีมากขึ้น พร้อมกันนั้นเองพื้นที่ที่ใกล้ศูนย์กลางของรัฐและการค้าขายสินค้าเกษตร ซึ่งทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่คุ้นชินกับการผลิตเพื่อขายประกอบกับภาคเหนือตอนล่างมีที่ราบที่เหมาะสมและกว้างขวางกว่าการสูญเสียที่ดินทำกินเริ่มขยายตัวในภาคเหนือตอนล่างก่อน จึงเอื้อให้เกิดการผลิตเพื่อขายใหญ่ ๆ Plantation เกิดขึ้น

ขณะเดียวกัน การศึกษาของรัฐก็ขยายเข้าไปถึงชุมชนก่อน จึงทำให้การพึ่งพิงฐานการเกษตรลดน้อยลงกว่าเดิมเพราะสามารถหางานนอกภาคเกษตรกรรมได้สะดวกกว่า การพึ่งพิงฐานการผลิตเกษตรกรรมน้อยนี้เองทำให้คนในชุมชนจำนวนมาก สามารถเปลี่ยนระบบทรัพย์สินไม่ว่าจะเป็นของรัฐหรือของชุมชนมาเป็นทรัพย์สินส่วนตัวได้โดยง่ายกว่า⁷⁸ และเกิดขึ้นมาก่อนภาคเหนือตอนบน ดังนั้นการปรับตัวของผู้คนจึงดีกว่า สัดส่วนคนยากจนจึงมีน้อยกว่าในภาคเหนือตอนบน

กรณีภาคเหนือตอนบน นั้นเนื่องจากที่ราบมีน้อยกว่าภาคเหนือตอนล่าง คนจำนวนไม่น้อยอยู่ในพื้นที่สูง ดังนั้นการถือครองที่ดินจึงมีจำกัดกว่า ที่สำคัญการขยายตัวของการผลิต

⁷⁸ ในกรณีทุ่งสาน จังหวัดพิษณุโลก ที่การทำให้พื้นที่ชุ่มน้ำ/น้ำท่วมกลายเป็นพื้นที่เพาะปลูกได้ ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงระบบทรัพย์สินที่สำคัญ

เพื่อขยายเกิดขึ้นทีหลังจึงทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงพึ่งพิงฐานการเกษตรกรรมในสัดส่วนที่สูงมากกว่า ขณะเดียวกันบางกลุ่มก็ถูกรัฐบีบบังคับให้ย้ายถิ่นจากที่สูง

ความเดือดร้อนของผู้คนในภาคเหนือตอนบนในช่วงเวลาของการขยายตัวของรัฐและการผลิตเชิงพาณิชย์นี้จึงก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่คนในชุมชนต่าง ๆ มากกว่าภาคเหนือตอนล่าง กระบวนการปรับเปลี่ยนระบบทรัพย์สินจากทรัพย์สินชุมชนมาสู่ระบบทรัพย์สินของรัฐและระบบทรัพย์สินส่วนตัวจึงมีผลกระทบต่อคนที่ยังพึ่งพิงฐานการเกษตรอยู่ ทำให้ภาคเหนือตอนบนเกิดแรงต้านทานทั้งการขยายตัวของรัฐเพื่อเปลี่ยนแปลงระบบทรัพย์สินของรัฐ และการขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์ในบางระดับด้วย

ความเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันระหว่างภาคเหนือตอนล่างกับตอนบนในช่วงเวลานี้เป็นคำตอบว่าทำไมนักพัฒนาเอกชนที่ทำงานในภาคเกษตรจึงมีมากในภาคเหนือตอนบน แต่กลับมีน้อยในภาคเหนือตอนล่าง (ยกเว้นกรณีโครงการขนาดใหญ่) เพราะนักพัฒนาเอกชนในภาคเหนือตอนบนได้ทำให้การสถาปนาสมบัติชุมชนเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาเพื่อต่อรองกับการเปลี่ยนระบบทรัพย์สินของรัฐ⁷⁹

บทบาทของนักพัฒนาภาคเหนือตอนบนร่วมกับกลุ่มนักวิชาการ โดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้สร้างกรอบความคิดใหม่ในเรื่องเกี่ยวกับระบบทรัพย์สินของชุมชนขึ้นมา ที่สำคัญยิ่งได้แก่ การเสนอความคิดเรื่อง “ ป่าชุมชน ” ซึ่งเริ่มต้นคิดและสร้างปฏิบัติการทางสังคมในช่วงต้นทศวรรษ 2530 และเคลื่อนไหวมาโดยตลอดจนกระทั่งสามารถที่จะผลักดันให้รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 ที่เปิดให้ “ ประชาชน ” และ “ ชุมชน ” เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการดูแลทรัพยากรสาธารณะและนโยบายสาธารณะในหลายมาตราทั้งในหมวดที่ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย หมวดที่ว่าด้วยหน้าที่ของชนชาวไทยและในหมวดที่ว่าด้วยแนวนโยบายพื้นฐานของรัฐ เช่น ในมาตราที่ 40 บัญญัติไว้ว่า

“ บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุง

⁷⁹ ดูบทบาทของนักพัฒนาเอกชนภาคเหนือใน อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ “ ภาพรวมงานพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ ” ใน ชัชวาล ทองดีเลิศ (บก) บันทึกลับ NGO : กำเนิดและพัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ, เชียงใหม่ : มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ 2543. หน้า 24-62 และ 265-274.

รักษาและ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
อย่างสมดุลและยั่งยืน

งานศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นที่อยู่ในโครงการทั้งหมดได้ชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนในสังคมภาคเหนือทั้งตอนบนและตอนล่างที่เกิดขึ้นจนถึงทศวรรษ 2540 ซึ่งเป็นพื้นฐานความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่จะเกิดในเวลาต่อมา

การเปลี่ยนแปลงการผลิตจาก “สังคมชาวนา” สู่สังคมพหุลักษณะ ทศวรรษ 2540 –ปัจจุบัน

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมากได้เกิดขึ้นในรอบทศวรรษหลังนี้เอง แม้ว่าจะมีความต่อเนื่องจากพื้นฐานความเปลี่ยนแปลงจากช่วงก่อนหน้านี้ แต่ภาพความเปลี่ยนแปลงจะปรากฏชัดเจนอย่างมากในช่วงเวลานี้ ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าในช่วงเวลาจากทศวรรษ 2540 ถึงปัจจุบันนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยไม่ใช่เพียงแค่ความเปลี่ยนแปลงในสังคมเท่านั้น ซึ่งทำให้ในระยะหลังจึงมีนักวิชาการเขียนและพูดถึงว่าความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยว่า “สังคมไทยไม่เหมือนเดิมอีกแล้ว”⁸⁰

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญได้แก่ การสูญสลายของ “สังคมชาวนา” อนุชนได้สรุปความเปลี่ยนแปลงการผลิตข้าวในพื้นที่สุโขทัยจากงานวิทยุวิจัย ความว่า

“ในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย ได้อธิบายถึงชาวนาในยุคนี้ว่าเป็นยุคของ “ผู้จัดการนา” ซึ่งไม่จำเป็นต้องลงแรงทำนาด้วยตัวเอง แต่ได้ปรับตัวเป็นผู้จัดการในการทำนาแทน โดยต้องใช้ทักษะความสามารถในการบริหารจัดการทำนา ตั้งแต่กระบวนการผลิต การหาเครื่องมือเครื่องจักร การจัดหาแรงงาน กระทั่งถึงการเก็บเกี่ยวขนส่ง หาดตลาดจำหน่ายผลผลิต”⁸¹

⁸⁰ โปรตุเกส อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ จะรักกันได้อย่างไร หากไม่เข้าใจกัน สำนักพิมพ์โอมาซก๊อด 2553

⁸¹ อนุชน หวลทรง อ่างแล้ว หน้า 38. และกฤษฎธรรม อ่างแล้ว หน้า16-18

อนุชน ได้อำนาจงานศึกษาของยุววิจัยไว้อย่างน่าสนใจ ซึ่งสอดคล้องไปกับการสรุปของ
กฤษฎธรรม ความว่า⁸²

ในยุคผู้จัดการนานั้น ชาวนาไม่ต้องลงมือทำเอง ตั้งแต่เริ่มไถ
นาก็จ้างรถปั้น การคราด การหว่านข้าว การพ่นสารเคมี
ฆ่าแมลง การหว่านปุ๋ย จนถึงการเก็บเกี่ยวในยุคนี้ เริ่มใช้รถ
ปั้นในการไถนา พี่โอม พี่เชน พี่จวน พี่โอ้ น้ำลาด ใช้รถไถนา
และจ้างรถปั้น ในการไถนาโดยรถไถและรถปั้น...

ส่วนใหญ่ทุกคนจะจ้างรถปั้น ในการปั้นนาและใช้รถไถนาของ
ตัวเองในการคราดนาเป็นการทำให้นาเรียบสม่ำเสมอทั้ง
แปลงนา

สำหรับการเตรียมพันธุ์ข้าว... จะใช้ข้าวพันธุ์พิษณุโลกเป็นหลัก
...แต่ถ้าอากาศหนาวก็จะเปลี่ยนใช้ข้าวสุพรรณบุรี ข้าวหอม
มะลิ โดยพันธุ์ข้าวนั้นแต่ละบ้านจะซื้อข้าวจากจังหวัด
พิษณุโลก ร้านการเกษตรหรือเอาข้าวของตนเองที่เก็บเกี่ยวได้
เมื่อปีที่แล้วมาเป็นข้าวปลูก บางทีก็จะหาซื้อข้าวตามเพื่อน
บ้านหรือญาติพี่น้อง...

ในปัจจุบันนี้มีการใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมี โดยปุ๋ยเคมีจะซื้อมา
จากร้านเหมือนการเกษตร ในราคากระสอบละ 600 - 800
บาท โดยจะเอาปุ๋ยไปใส่ในถังหว่านปุ๋ยที่ซื้อจากร้านเหมือน
การเกษตรในราคาใบละ 60 -80 บาท

ตอนที่ขายข้าว... ในสมัยปัจจุบันจะให้รถลากข้าวไปขายข้าว
ขายที่ท่าข้าวธงไชย หรือ ธ.ก.ส. (ธนาคารเพื่อการเกษตรและ
สหกรณ์)

⁸² โรงเรียนไกรในวิทยาคม รัชมังคลาภิเษก จังหวัดสุโขทัย. *โครงการการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตที่พอเพียงของชาวนาชุมชนบ้าน
หนองเสาเดียว ตำบลไกรใน อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย*. โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),2552.

ปู่ ย่า ตา ยาย ที่แบ่งนาให้ลูก ๆ ไปทำเนื่องจาก รุ่น ปู่ ย่า ตา
 ยาย เสียชีวิตไปบ้างแล้ว ลูก ๆ ก็มักจะส่งลูกตนให้เรียนสูง ๆ
 ไม่ให้ทำนาเหมือนตนอีก บ้างก็ขายที่ดินให้นายทุนที่ทำโรงสี
 และทำข้าวอยู่ในพื้นที่ของหมู่บ้านทางไกลด้วย ทำให้ชาวบ้านที่
 ทำนาได้ก็ขายผลผลิตทันทีเพราะอยู่ใกล้กับที่นาของตนและซื้อ
 ข้าวสารจากโรงสีมาบริโภคแทน⁸³

ความเปลี่ยนแปลงในช่วงนี้ ไชยรัตน์ เรียกว่าเป็นยุคไร้พรมแดนระหว่างชนบทกับเมือง
 (พ.ศ. 2541 -ปัจจุบัน) โดยไชยรัตน์ชี้ให้เห็นว่านอกจากความเปลี่ยนแปลงทางด้านการเกษตร
 ซึ่งคล้ายคลึงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในจังหวัดสุโขทัย ความเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคมทำให้
 ชนบทเป็นเมืองมากขึ้น⁸⁴

ความเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพก็เป็นปัจจัยหนึ่งทำให้เมืองกับชนบทเคลื่อนเข้าหากันมาก
 ขึ้น ดังที่พบว่ารายได้หลักของชาวบ้านที่ครั้งหนึ่งเป็นรายได้จากภาคเกษตรกรรมก็เปลี่ยนไปสู่
 “ขายที่นาเพื่อส่งลูกเรียนหนังสือในตัวเมือง เริ่มออกไปรับจ้างนายทุนในชุมชนและเมืองใหญ่และ
 ออกสู่งานตามค่านิยมในตัวเมือง...บางรายก็ไปรับจ้างทั่วไป⁸⁵” หรือ ลูกหลานชาวนาตอนนี้
 ไปเป็นกรรมกร สร้างบ้าน สร้างอาคาร เป็นพนักงานตามห้าง ตามร้านค้าต่าง ๆ เป็นลูกจ้าง ตาม
 สถานบริการ เช่น โรงแรม อาบอบนวด นานทีกลับมาบ้าน ความหวังใญ่ความผูกพันในครอบครัว
 จางหายไปจากในอดีตมาก⁸⁶

กลุ่มแม่บ้านก็เชื่อมต่อการผลิตกับระบบแยกส่วนกันผลิตจากในเมือง ที่สำคัญได้แก่
 กลุ่มทอผ้า

“อาชีพหลักทำไร่นา นาว่างก็ทอผ้า เดียวนี้ไม่ว่างแล้ว งานเข้ามา

ก็ต้องทำตลอดแล้ว คือ งานเข้ามาแล้ว งานตัวเองก็ต้องจ้างเขาไปทำ
 อย่างหักข้าวโพด ก็ต้องจ้างคนงานไปหัก ตัวเองก็ต้องทอผ้าให้เขา

⁸³ โรงเรียนวัดทางไหล จังหวัดพิษณุโลก. อ้างแล้ว ผู้เขียนพยายามตัดข้อมูลให้สั้นลง แต่หากต้องการข้อมูลที่น่าสนใจ ดูใน อนุชฌ
 อ้างแล้ว หน้า 38- 40.

⁸⁴ ไชยรัตน์ ปรานี อ้างแล้ว

⁸⁵ โรงเรียนพานพิทยพิทยา จังหวัดเชียงราย, อ้างแล้ว

⁸⁶ โรงเรียนชุมชนบ้านแม่ข้าวต้มหลวง จังหวัดเชียงราย, อ้างแล้ว

อย่างไรก็ต้องขอให้เขาให้ได้ แต่ลูกค้าเขาก็เข้ามาแต่ละคน
ก็ไม่ใช่เด็ก...เป็นระดับข้าราชการ...”⁸⁷

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลง “สังคมชาวนา” ที่ได้ก่อร่างสร้างตัวตน
มาเนิ่นนานให้กลายเป็น “สังคมที่ยังมีการผลิตภาคเกษตรกรรมอยู่ แต่ไม่ใช่สังคมชาวนาอย่างเดิม
อีกต่อไป” งานศึกษาของยูวิจัยประวัติศาสตร์ภาคเหนือสอดคล้องไปกับวิทยานิพนธ์เรื่อง
“ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของ “สังคมชาวนา”อีสานตั้งแต่ทศวรรษ 2500-2540 : ศึกษา
กรณีหมู่บ้านกู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด ”⁸⁸ ซึ่งได้สรุปไว้ความว่า

ความเปลี่ยนแปลงของ “สังคมชาวนา” ทวีความเข้มข้น
มากขึ้นช่วงปลายทศวรรษ 2520 จนถึงทศวรรษ 2540
ชาวนาได้มีโอกาสใช้ “ทุนเข้มข้น” เพื่อ “ปลูกพันธุ์ข้าว
ใหม่” ที่มุ่งเน้นผลิตเพื่อป้อนตลาดเป็นหลัก ภายใต้
กระบวนการการตลาดในเชิงธุรกิจจึงทำให้มีการนำ
เครื่องจักรขนาดใหญ่ คือ รถไถนากับรถเกี่ยวข้าวมาใช้ใน
ที่นาแทนการใช้แรงงานคน จนเกิดการทำธุรกิจใหม่
ขึ้นมาด้วยการนำเครื่องจักรออกไปรับจ้างในหมู่บ้าน
และขยายออกไปนอกเขตหมู่บ้านอย่างกว้างขวาง
ขณะเดียวกัน การแตกตัวทางชนชั้นที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้
นี้ได้ทำให้ชาวนาแต่ละชนชั้นสร้างโอกาสในการปรับตัวได้
ไม่เท่ากัน ชาวนารวยสามารถที่ปรับตัวเข้าสู่การผลิตเชิง
พาณิชย์ได้อย่างดี ขณะที่ชาวนากลางและชาวนาจน
กลับปรับตัวได้น้อยกว่า ชาวนากลางก็หันเข้าสู่การเป็น
ผู้ประกอบการทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรม ส่วน
ชาวนาจนก็เปลี่ยนตนเองมาสู่การเป็นแรงงานรับจ้างใน
ภาคการผลิตไม่เป็นทางการนอกภาคเกษตรกรรมหรือ
ผู้ประกอบการรายย่อยในหมู่บ้าน

⁸⁷ โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี จังหวัดพิษณุโลก, อังแล้ว, 2552.

⁸⁸ ธิดิญา เหล่าอิน , ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของ “สังคมชาวนา”อีสานตั้งแต่ทศวรรษ 2500-2540 : ศึกษากรณีหมู่บ้านกู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ.

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในความเชื่อและพิธีกรรมที่ครั้งหนึ่งเคยจรรโลง “สังคมชาวนา” เอาไว้ จนกระทั่งกลายเป็นพิธีกรรมของคนทำนาแต่ละคนไม่ใช่ทำหน้าที่เพื่อ “สังคมชาวนา” อีกต่อไป

การเกิดขึ้นของ “สังคมชาวนา” เป็นการสร้างสรรค์อย่างยิ่งใหญ่ของชาวนาในการสร้างสังคมเพื่อที่จะทำให้ทุกคนในชุมชนอยู่รอดได้ในช่วงเวลาช่วงหนึ่งที่เต็มไปด้วยความยากแค้นรอบด้านเท่านั้น จึงไม่สมควรยึดถือเป็นภาพแทนความเป็นจริงของสังคมไทยในอุดมคติที่หยุดนิ่ง มิฉะนั้นก็จะเป็นการมองข้ามพลังทางสังคมที่เข้มแข็งที่นำพาสังคมชาวนาให้ก้าวพ้นความยากแค้นรอบด้านนั้นมาสู่ยุคปัจจุบันได้

อาชีพนอกภาคเกษตรกรรมกลายเป็นรายได้หลักของชุมชนต่าง ๆ⁸⁹ ซึ่งทำให้คนในชุมชนต้องใช้เวลาทำงานนอกครอบครัวมากขึ้น จึงทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวที่ห่างเหินกันมากขึ้น⁹⁰

การขยายตัวของการผลิตนอกภาคเกษตรกรรมที่ชาวบ้านเข้าไปสร้างสรรค์ร่วมด้วยนั้น เป็นการผลิตภาคไม่เป็นทางการ (Informal Sector)⁹¹ ซึ่งในช่วงหลังนี้พบว่าแรงงานนอกระบบเป็นสัดส่วนต่อกำลังแรงงานของประเทศสูงมาก คือ ประมาณร้อยละ 65 ของกำลังแรงงานทั้งหมด

การเข้าสู่ภาคการผลิตไม่เป็นทางการของชาวบ้านขยายตัวมากขึ้นตามวันเวลา เพราะเป็นการผลิตที่ “คนตัวเล็กตัวน้อย” ก็สามารถเข้ามาสร้างสรรค์ได้ จึงทำให้เป็นเสมือนโอกาสของ

⁸⁹ สิริพร เดชผดุง และ จารุณี ปัญควณิช ได้สรุปประเด็นนี้ไว้ทั้งในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างไว้อย่างละเอียด อ้างแล้ว

⁹⁰ กฤษณธรรม อ้างแล้ว หน้า 20 ,สิริพร เดชผดุง อ้างแล้ว หน้า1๕.จารุณี ปัญควณิช อ้างแล้ว หน้า 1๕-20.

⁹¹ ดูตัวอย่างการศึกษาการผลิตภาคไม่เป็นทางการนี้ได้จาก Hernando De Soto **The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World.** NewYork: Harper&raw, 1989. นำประหลาดใจที่สังคมวิชาการไทยศึกษาเรื่องการผลิตไม่เป็นทางการนี้น้อยมากเท่าที่พบเห็น ได้แก่นักศึกษาในโครงการของอาจารย์ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และอีกท่านหนึ่งได้แก่นฤมล นิราทร หาบแร่ผดุงลอย อาหาร : ความสำเร็จและตัวบ่งชี้ วิทยานิพนธ์ดุขุฎิบัณฑิต (สหวิทยาการ) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2548.

ชาวบ้านที่จะหาเงินสดได้ง่ายมากขึ้นกว่าเดิมที่ต้องทนรอการขายผลผลิตการเกษตรซึ่งเป็นรายได้ต่อไป

ที่น่าสนใจสำหรับการขยายตัวของภาคการผลิตไม่เป็นทางการนั้น นอกจากสาเหตุเกิดการสร้างสรรค์ของชาวบ้านเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานในขณะที่รัฐเองไม่ได้สนใจที่จะตอบสนองแล้ว เงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่งได้แก่ภาวะเศรษฐกิจล่มสลายใน ปีพ.ศ. 2540 ซึ่งได้ทำให้คนในชุมชนที่ทำงานอยู่ในเมืองกลับมาทำงานในชุมชน⁹² และได้สร้างสรรคงานการผลิตไม่เป็นทางการขึ้นมา

ภาวะเศรษฐกิจล่มสลาย พ.ศ. 2540 นั้นนักวิชาการมักจะลงความเห็นว่าเป็นทำให้สังคมเศรษฐกิจไทยตกต่ำ⁹³ แต่ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ ได้แก่ เมื่อกลุ่มทุนธนาคารของไทยประสบปัญหาการเงิน ได้เปิดช่องให้แก่บริษัทการเงินที่ไม่ใช่ธนาคาร (Non-Bank) ได้ขยายสินเชื่อให้แก่ผู้รายย่อย โดยเฉพาะกลุ่มที่ใช้บัตรเครดิต ซึ่งได้ทำให้คนจำนวนไม่น้อยสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ง่ายเข้า คาดว่ากลุ่มคนที่ตกงานกลับมาสร้างงานที่ชุมชนของตนได้ใช้โอกาสการเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่ไม่ใช่ธนาคารนี้เป็นทุนเบื้องต้น

การผันแปรตนเองเข้ามาสู่การผลิตภาคไม่เป็นทางการที่เรียกร้องให้ต้องทำงานตลอดเวลาได้ทำให้ความรู้สึกผูกพันกับชุมชนแบบเดิมที่เป็นสังคมเกษตรกรรมลดลง ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ถูกลดทอนให้เหลือเพียง “ ความสนุกสนาน ” เพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต⁹⁴ ซึ่งไม่ใช่เรื่องแปลกอันใด และไม่ใช่เรื่องที่ควรจะ “ พุ่มพ่าย ” เพื่อให้รักษา “ มรดกเก่า ” เอาไว้โดยที่ผู้ที่ชอบแสดงออกซึ่งอาการ “ พุ่มพ่าย ” นั้นมักจะเป็นชนชั้นกลางที่ไม่ค่อยเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของสังคม

ด้วยเหตุที่ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของภาคเหนือตอนบนและตอนล่างได้ให้เกิดการขยายตัวของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ คนกลุ่มใหม่นี้เริ่มเกาะกลุ่มแลกเปลี่ยนข้อมูล

⁹² สิริพร เดชผดุง และ จารุณี ปัญญาวนิช อ้างแล้ว

⁹³ หนังสือที่บรรยายเรื่องนี้ไว้ครบถ้วนมากเล่มหนึ่งได้แก่ วอลเดน เบลโล สุรนุช ธงศิลา แปล, โศกนาฏกรรมสยาม: การพัฒนาและการล่มสลายของสังคมไทยสมัยใหม่ กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง 2543.

⁹⁴ ลาวัลย์ ถาพันธ์ อ้างแล้ว

ข่าวสารกันมากขึ้น ถี่ขึ้น และได้กลายมาเป็นกลุ่มทางการเมืองที่สำคัญขึ้นมา เพราะมีความจำเป็นต้องสร้างอำนาจต่อรองทางการเมืองเพื่อเข้าถึงทรัพยากรที่รัฐเป็นผู้กระจายมากกว่าในอดีตที่ผ่านมา⁹⁵

นอกจากนี้ ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองยังมีผลกระทบต่อการจัดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนท้องถิ่นอย่างมาก จะพบว่า การกระจายอำนาจให้แก่ชุมชนท้องถิ่นปกครองตนเองมากขึ้น อันได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) นั้น มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางอำนาจของกลุ่มคน ดังจะพบว่ากลุ่มคนที่ขึ้นมาใช้อำนาจใน อบต. นั้นส่วนใหญ่จะต้องประกอบธุรกิจที่สัมพันธ์อยู่กับการรับเหมา ซึ่งจะต้องใช้แรงงานคน และกลุ่มคนเหล่านี้ก็จะสามารถสร้างระบบอุปถัมภ์แบบใหม่กับคนในชุมชนผ่านการจ้างงานซึ่งส่งผลต่อการได้รับคะแนนเสียงในการเลือกตั้งระดับท้องถิ่น ลักษณะสำคัญของระบบอุปถัมภ์แบบใหม่คือความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างผู้เข้าถึงทรัพยากรได้มากกับผู้เข้าถึงได้น้อยกว่า แต่เป็นการแลกเปลี่ยนที่เป็นเฉพาะเรื่องและไม่รอบด้าน ไม่ยาวนาน และระบบอุปถัมภ์แบบใหม่ในชนบทนี้มีผลต่อการเมืองระดับจังหวัดและระดับชาติด้วย เพราะผู้รับเหมาก่อสร้างที่เป็นผู้อุปถัมภ์ใหม่ในชุมชนสามารถสวมบทบาทหัวคะแนนที่ระดมคนออกมาสนับสนุนผู้สมัครรับเลือกตั้งระดับจังหวัดและระดับชาติอย่างมีประสิทธิภาพ แม้แต่การเคลื่อนไหวทางการเมืองในท้องถิ่นของผู้อุปถัมภ์ใหม่ในชุมชนก็สามารถระดมคนออกมาเคลื่อนไหวได้เป็นจำนวนมากเช่นกัน⁹⁶

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ อันส่งผลกระทบต่อเมืองไปยังมิติทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม ได้ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ในทุกมิติอย่างลึกซึ้ง ความสัมพันธ์ใหม่ที่กำลังก่อตัวขึ้นมาจะกลายเป็นสิ่งที่ต้องเป็นไปและต้องมาถึงอย่างแน่นอน จนกล่าวได้ว่าความเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือในช่วงสิบปีหลังนี้มีความสำคัญอย่างมากที่ทั้งชุมชนเองและสังคมโดยรวมควรจะต้องทำความเข้าใจ เพราะรากฐานสิบปีนี้เองจะเป็นพลังกำหนดอนาคตของสังคมภาคเหนือและสังคมไทยโดยรวม การเขียนประวัติศาสตร์

⁹⁵ โปรดดูในภาคผนวก 2

⁹⁶ โปรดดู รัตติกาล หินแก้ว ความเปลี่ยนแปลงของการเมืองท้องถิ่น: ศึกษากรณีองค์การบริหารส่วนตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน (พ.ศ.2533-ปัจจุบัน) วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2551. นำเสียดายที่โครงการยูววิจัยท้องถิ่นไม่ได้ตั้งคำถามในเรื่องการเมืองท้องถิ่นไว้ตั้งแต่ต้น จึงทำให้มองไม่เห็นของพลวัตทางประวัติศาสตร์ด้านการเมือง

เพื่อให้คนทุกกลุ่มในสังคมไทยมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงที่ซับซ้อนที่เกิดขึ้นในชนบทจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งและจำเป็นอย่างยิ่ง

บทที่ 5

บทสรุป

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเป็นงานที่ยากลำบากมากกว่างานวิจัยอื่น ๆ หลายเท่า เพราะเป็นการทำงานที่ต้องเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนความคิดของคนเกี่ยวกับ “ความรู้” และที่ยากลำบากมากกว่าก็คือการเปลี่ยนวิธีคิดเกี่ยวกับ “ความรู้ทางประวัติศาสตร์”

แต่ภายหลังจากการทำงานของนักวิจัยในโครงการที่ต้องยอมรับว่าทั้งความขยันและความอดทนทั้งต่อการเดินทางและการพูดคุยกับครูที่เข้าร่วมโครงการวิจัย ก็พบว่ามีความเปลี่ยนแปลงในกระบวนการคิดของผู้เข้าร่วมวิจัยหลายประการที่น่าทึ่ง ที่สำคัญ การทำงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือได้ทำให้เกิดการทำงานหาความรู้ร่วมกันของหลายฝ่าย ผู้เข้าร่วมวิจัยทุกฝ่ายได้แสดงออกมาให้เห็นถึงพลังและศักยภาพที่เคยถูกซ่อนเร้นไว้ โดยประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนวิธีคิด จนสามารถคิดและสร้างความรู้ทางประวัติศาสตร์ด้วยวิธีคิดแบบใหม่ ไม่ใช่ความรู้แบบที่ครอบงำวงการศึกษาระดับมัธยมศึกษาของสังคมไทยมายาวนาน ทำให้เกิดความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงในชนบทและความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยโดยรวม ซึ่งแน่นอนว่าย่อมส่งผลให้การสอนประวัติศาสตร์และสังคมศึกษาในโรงเรียนมีความหมายแก่ชีวิตของนักเรียนมากขึ้น

การเปลี่ยนความหมายของความทรงจำกับประวัติศาสตร์จนทำให้เกิดความทรงจำร่วมกันชุดใหม่ของชุมชนเป็นผลงานที่น่าพึงพอใจ แม้ว่าอาจจะไม่ได้ตั้งใจผู้วิจัยหลัก แต่ก็เป็นิมิตหมายที่ดีสำหรับการเริ่มต้นแสวงหาความรู้กันอย่างแท้จริง การที่ครูบรรลุลความเข้าใจเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของความทรงจำของชาวบ้านที่เกิดจากการขยายอิทธิพลของความรู้ประวัติศาสตร์กระแสหลักอันทำให้ชาวบ้านสูญเสียอัตลักษณ์ในฐานะคนที่มีความสำคัญต่อวิถีชุมชนของตนเอง และการเรียนรู้วิธีคิดใหม่ จนครูสามารถทำวิจัยร่วมกับชาวบ้านในการรื้อฟื้นความทรงจำปลึก ๆ เกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดแก่ชีวิตชาวบ้านแต่ละคน กลายมาเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงในการจัดการทรัพยากรและการปรับตัวในด้านต่าง ๆ ของชาวบ้าน ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่จะกลายมาเป็นความทรงจำร่วมชุดใหม่ที่มีความหมายแก่ชุมชนชาวบ้านแทนความทรงจำชุดเดิม นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชีวิตชาวบ้าน เพราะจะเป็นฐานความรู้ที่ชาวบ้านสามารถใช้ในการทำความเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนของตน และสามารถปรับตัวหรือหาทางออกจากปัญหา ต่าง ๆ อย่างคนที่เข้าใจถึงเงื่อนไขแวดล้อมในชีวิตที่เปลี่ยนไปจากเดิมมากแล้ว เช่น การที่ไม่มีชุมชนที่มีพลังเหลืออยู่ให้พึ่งพา การถูกแย่งชิงทรัพยากร การที่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างการเมืองทั้งในระดับชุมชน ระดับท้องถิ่น และระดับชาติ เป็นต้น

ภาพรวมประวัติศาสตร์ที่ได้พยายามสังเคราะห์ขึ้นมา ยังไม่สมบูรณ์อย่างแน่นอน แต่ก็มองเห็นว่ากรอบความเข้าใจประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นจะเดินต่อไปอย่างไร

บทสรุปท้ายสุดนี้ ก็คือ ในวันที่สังคมไทยมีมิติ ประวัติศาสตร์เท่านั้นที่จะเป็นแสงส่องสว่างหาทางออกให้สังคมไทย แม้ว่าวันนี้ คนชั้นนำอาจจะมองไม่เห็น แต่หวังใจไว้ว่าเขาจะมองเห็นในวันข้างหน้า หากเขายังมองไม่เห็นความหมายของประวัติศาสตร์อีกแบบหนึ่ง ไม่พยายามเข้าใจประวัติศาสตร์อีกแบบหนึ่ง ก็คงต้องบอกพวกเขาว่าเสียใจด้วย

บรรณานุกรม

- กฤษณธรรม ธารพันธ์. “ การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย: กรณี
การเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพเกษตรกรรม” เอกสารการสัมมนาโครงการยุววิจัยท้องถิ่น
ภาคเหนือ เชียงใหม่. มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่ และสำนักงานกองทุนสนับสนุน
งานวิจัย, 2553.
- เกษียร เตชะพีระ. **สงครามระหว่างสี: ก่อนถึงจุดที่ไม่อาจหวนกลับ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเพ่น
, 2553.
- เกษียร เตชะพีระ. **สงครามระหว่างสี: ในคืนวันอันมืดมิด**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเพ่น, 2553.
- จารุณี ปัญควนิช. “การสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : การปรับตัว
และการย้ายถิ่น” เอกสารการสัมมนาโครงการยุววิจัยท้องถิ่นภาคเหนือ เชียงใหม่.
มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, 2553.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2553.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2527.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **บ้านกับเมือง**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 252๙.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. “แนวคิดชุมชนกับประวัติศาสตร์ไทย”. ใน **ประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับ
แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน** เพื่อเป็นเกียรติในวาระเกษียณอายุแก่ศาสตราจารย์ ดร.
Atsushi Kitahara , กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 254๙.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ” ใน **ชาคริต ชุมวัฒนธรรม และอุกฤษฏ์ ปัทมานันท์**
(บก.) **สายธารแห่งความคิด**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดกิจกรรมวิชาการฉลองครบรอบ
60 ปี อาจารย์คุณวราวุฒา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2532.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา. **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
สร้างสรรค์, 2537.
- โฆสิต ไชยประสิทธิ์. “การสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : สมบัติ
สาธารณะ”. เอกสารการสัมมนาโครงการยุววิจัยท้องถิ่นภาคเหนือ เชียงใหม่.
มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, 2553.

ณัฐพงษ์ สกุลเลี่ยว. **ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมกับการเมืองไทยหลัง สงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงการรัฐประหาร พ.ศ.2500.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา บัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2552.

ณัฐพร จาตุยางโทน. **“การสังเคราะห์ยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ประเด็นภูมิ นามภูมินิเวศน์วัฒนธรรม ภาคเหนือตอนบน.”** เอกสารการสัมมนาโครงการยววิจัย ท้องถิ่นภาคเหนือ เชียงใหม่. มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่ และสำนักงานกองทุน สนับสนุนงานวิจัย, 2553.

ทรงศักดิ์ ปัญญา. **การยึดที่ดินเอกชนโดยชาวบ้านในเขตจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่ พ.ศ. 2533-2543.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551.

ธิดิญา เหล่าอ้น. **ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของ “สังคมชาวนา”อีสานตั้งแต่ทศวรรษ 2500-2540 : ศึกษากรณีหมู่บ้านกู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2553

นริศรานุวัตวิวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้า และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระบรมพระยา. **สาส์นสมเด็จพระ.** เล่ม 4. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา, 2515.

นฤมล นิราทร. **หาบเร่แผงลอยอาหาร : ความสำเร็จและตัวบ่งชี้.** วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต (สหวิทยาการ) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

นัยนา ครุฑเมื่อง. **“การสังเคราะห์ยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ประเด็นภูมิ นามภูมินิเวศน์วัฒนธรรม ภาคเหนือตอนล่าง.”** เอกสารการสัมมนาโครงการยววิจัย ท้องถิ่นภาคเหนือ เชียงใหม่. มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่ และสำนักงานกองทุน สนับสนุนงานวิจัย, 2553.

นิคม นาคอ้าย. **“การสังเคราะห์งานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : ประเพณี/ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการตอบสนองของชุมชน วัด และกระบวนการผลิต จังหวัด พิษณุโลก.”** เอกสารการสัมมนาโครงการยววิจัยท้องถิ่นภาคเหนือ เชียงใหม่. มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, 2553.

นิธิ เอียวศรีวงศ์.**การเมืองสีแดง.** กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์โอเพ่น,2553.

นิธิ เอียวศรีวงศ์.**กรุงแตก พระเจ้าตากฯและประวัติศาสตร์ไทย.**กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์มติชน ,2538.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “ก่อนอำลา” เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น:

เส้นทางสู่นาคต, 25-27 เมษายน 2548 ณ. หอประชุมเล็ก ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย กรุงเทพฯ

นิธิ เอียวศรีวงศ์. รากหญ้าสร้างบ้าน ชนชั้นกลางสร้างเมือง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2552.

ปัญญาพันธ์ พจนะลาวัณย์. การผลิตความหมาย “พื้นที่ประเทศไทย” ในยุคพัฒนา (พ.ศ. 2500-250๙) วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551.

ยงยุทธ ชูแว่น. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย : ว่าด้วยความเป็นมา สถานภาพ แนวคิด วิธีการศึกษา และบทบาทในสังคมปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2551.

รัตติกาล หินแก้ว. ความเปลี่ยนแปลงของการเมืองท้องถิ่น: ศึกษากรณีองค์การบริหารส่วนตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน (พ.ศ. 2533-ปัจจุบัน). วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551.

โรงเรียนไกรในวิทยาคม รัชมังคลาภิเษก จังหวัดสุโขทัย. โครงการงานการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตที่พอเพียงของชาวนาชุมชนบ้านหนองเสาเอียร ตำบลไกรใน อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย. โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552.

โรงเรียนปู้แกง (อินทราษฏร์อุปถัมภ์) จังหวัดเชียงราย. โครงการงานการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพของชนเผ่าอาข่า เมื่อชนเผ่าอาข่าใหม่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านดงน้ำล้อม ตำบลแม่เย็น อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย. ใน อนุชน หวลทอง วิถีชีวิตการปรับตัวของผู้คนในภาคเกษตรกรรมพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2447-2552: บทสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. (น. 28). เอกสารการสัมมนาโครงการยุววิจัยท้องถิ่นภาคเหนือ เชียงใหม่. มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, 2553.

โรงเรียนวังตะเคียนประชานุสรณ์ จังหวัดกำแพงเพชร. “โครงการงานการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในชุมชนบ้านวังตะเคียน.” โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552.

โรงเรียนสตรีเฉลิมขวัญ จังหวัดพิษณุโลก. “ผ้าทอบ้านม่วงหอม อำเภอวังทองกับการ

เปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชุมชน.” โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ.

กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552.

ลาวัณย์ ธารพันธ์. **การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น จังหวัดสุโขทัย :**

กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีที่นำไปสู่การท่องเที่ยว. เอกสารการ

สัมมนาโครงการยววิจัยท้องถิ่นภาคเหนือ เชียงใหม่. มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่ และ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, 2553.

วชิรญาณวโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระ. **ระยะทางสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เสด็จ**

ตรวจการณ์คณะสงฆ์มณฑลฝ่ายเหนือ พ.ศ.2457. กรุงเทพฯ: ศุภสภา, 2504.

วอลเดน เบลโล. **ศีกษาภูมิธรรมสยาม:การพัฒนาและการล่มสลายของสังคมไทยสมัยใหม่.**

แปลจาก Walden Bello, A Siamese Tragedy : Development &Disintegration in

Modern Thailand โดย สุรนุช ธงศิลา. กรุงเทพฯ: มุลนิธิโกมลคีมทอง 2543.

วิเชิด ทวีกุล. **การเมืองภาคประชาชน: การเคลื่อนไหวของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกร**

ภาคเหนือ. พ.ศ. 2537-2548. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา

ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548.

สงกรานต์ ฤงแก้ว “**สมบัติสาธารณะ บทสังเคราะห์งานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น**

ภาคเหนือ จังหวัดอุตรดิตถ์” เอกสารการสัมมนาโครงการยววิจัยท้องถิ่นภาคเหนือ

เชียงใหม่. มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, 2553.

สายชล สัตยานุรักษ์. **ประวัติศาสตร์วิคิดเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทยของปัญญาชน**

พ.ศ.2435 ถึง พ.ศ.2535 รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: สำนักงาน

กองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2550.

สิริพร เดชผดุง. **การสังเคราะห์งานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือประเด็นการ**

ปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์. เอกสารการสัมมนาโครงการยววิจัยท้องถิ่นภาคเหนือ

เชียงใหม่. มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, 2553.

อนุชน หวลทอง. **วิถีชีวิตการปรับตัวของผู้คนในภาคเกษตรกรรมพื้นที่ภาคเหนือของ**

ประเทศไทย ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2447-2552: บทสังเคราะห์งานยววิจัย

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ.เอกสารการสัมมนาโครงการยววิจัยท้องถิ่นภาคเหนือ

เชียงใหม่. มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, 2553.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. “**ปาหิ่นในสังคม.”** กรุงเทพฯธุรกิจ. 7 สิงหาคม 2552.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. “ภาพรวมงานพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ” ใน ชัชวาล ทองดี

เลิศ (บก). **บันทึกกลับ NGO : กำเนิดและการพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชน**

ภาคเหนือ. (น. 24-62, 265-274). เชียงใหม่ : มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ, 2543.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. “รัฐกับประวัติศาสตร์” ใน **การประชุมวิชาการ เรื่อง ชาตินิยมกับพหุ**

วัฒนธรรม. เชียงใหม่: ศูนย์ประชุมนานาชาติ โรงแรมดิเอ็มเพรส 22-23 ธันวาคม

2551.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. **จะรักกันได้อย่างไร หากไม่เข้าใจกัน**. กรุงเทพฯ: โอมายก๊อด, 2553.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. **นิเวศประวัติศาสตร์ :พรมแดนความรู้**.กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์คบไฟ

,2545.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ “ **ปัญหาการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา : จากประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสู่**

ประวัติศาสตร์ชุมชน” ใน เอกสารคำสอนวิชา **ปัญหาในการศึกษาประวัติศาสตร์**

ล้านนา . เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,2542.

อานันท์ กาญจนพันธ์. “**สถานภาพและทิศทางในการศึกษาหมู่บ้านไทย**” บทความประกอบการ

สัมมนาทางวิชาการ “**องค์ความรู้เกี่ยวกับหมู่บ้าน**” ภาควิชาสังคมวิทยาและ

มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,2538.

อานันท์ กาญจนพันธ์. “**แนวความคิดและวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในมิติวัฒนธรรม**”

เอกสารการประชุมวิชาการประจำปีของสมาคมประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2538.

อานันท์ กาญจนพันธ์. **มิติชุมชน : วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการ**

ทรัพยากร. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย,2544.

อานันท์ กาญจนพันธ์.**วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน : พลวัตและศักยภาพของชุมชนใน**

การพัฒนา.กรุงเทพฯ:สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย,2544.

อานันท์ กาญจนพันธ์.**วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจในเศรษฐกิจไร่วัฒนธรรม**.กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์คบไฟ,2549.

อานันท์ กาญจนพันธ์.“**การปรับโครงสร้างชนบทไทยกับปัญหาที่มองไม่เห็น**” ใน เอกสารวิชาการ

หมายเลข 1ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย

เชียงใหม่,เชียงใหม่:2553.

อานันท์ กาญจนพันธ์. “**ชนบทอีสานปรับโครงสร้าง ชาวบ้านปรับอะไร?** ” รายงานการสังเคราะห์

งานวิจัยเศรษฐกิจชนบทภาคอีสาน ธันวาคม 2553.

- Atsushi Kitahara. **The Thai Rural Community Reconsidered : History Community Formation and Contemporary Development Movement.** Bangkok: The Political Economy Center, Faculty of Economics, Chulalongkorn University, 1996.
- Chayan Vaddhanaputi, *Discourses on Thai Village Community in the Context of Southeast Asian Modernization.* Economic Research Center Discussion Paper, Nagoya : Nagoya University, 2003.
- De Soto, Hernando. **The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World.** New York: Harper and Row, 1989.
- Fentress, James. **Social Memory : New Perspectives on the Past.** London: Blackwell Publishers. 1992.
- Gaddis, John Lewis. **The Landscape of History: How Historians Map The Past.** London: Oxford University Press, 2002.
- Halbwachs, M. **The Psychology of social class.** London : Heinemann, 1958.
- Hoggart, Keith and Paniague, Angel. *"What Rural Restructuring?"* **Journal of Rural Studies** 17, 1 January 2001: 41-62.
- Shin'ichi Shigetomi, **Cooperation and Community in Rural Thailand: An Organization Analysis of Participatory Rural Development.** Tokyo: Institute of Development Economics. 1998

ภาคผนวก ก

การขยายตัวของรัฐผ่านระบบราชการ

นับตั้งแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติใน พ.ศ.2503 เป็นต้นมา การขยายตัวของระบบราชการเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว บทบาทในการควบคุมและให้บริการของหน่วยงานราชการทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคที่ได้เข้าไปมีบทบาทต่อมิติต่าง ๆ ในชีวิตของคนทั่วประเทศโดยตรงหรือโดยอ้อม สะท้อนให้เห็นได้ชัดเจนจากภารกิจของหน่วยราชการที่แบ่งออกได้เป็น ๙ กลุ่ม ดังนี้⁹⁷

1. **กลุ่มความมั่นคงและกระบวนการยุติธรรม** มีภารกิจในการป้องกันเอกราชและอธิปไตยของประเทศ ภารกิจที่ดำเนินการเกี่ยวกับการป้องกัน ปราบปราม และรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน การส่งเสริม ควบคุม ดูแลประชาชนเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย และภารกิจตามกระบวนการทางกฎหมาย เช่น การสืบสวน สอบสวน ฟ้องคดี พิพากษาคัดสิน อุทธรณ์ ร้องทุกข์ และบังคับคดีระหว่างรัฐกับประชาชน ประชาชนกับประชาชน และรัฐกับข้าราชการ ตลอดจนการราชทัณฑ์ หน่วยงานราชการที่มีภารกิจดังกล่าวนี้ ได้แก่ สำนักงานข่าวกรองแห่งชาติ สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ กรมประชาสัมพันธ์ กรมตำรวจ (ปัจจุบันคือสำนักงานตำรวจแห่งชาติ) กรมราชทัณฑ์ กรมอัยการ สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ฯลฯ

2. **กลุ่มการบริหาร** มีภารกิจเกี่ยวกับงานช่วยอำนวยความสะดวกในการบริหารราชการแผ่นดินแก่รัฐบาล การกำหนดนโยบายและแผนงานของรัฐบาล การจัดสรรและควบคุมทรัพยากรในการบริหาร ทั้งในการจัดหางบประมาณ การจัดทำแผนปฏิบัติการ การบริหารงานบุคคล การวางกฎระเบียบต่าง ๆ ทั้งในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และที่เกี่ยวข้องส่วนท้องถิ่น หน่วยงานราชการที่มีภารกิจดังกล่าวนี้ ได้แก่ สำนักงานงบประมาณ กรมบัญชีกลาง สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม กรมการปกครอง สำนักนโยบายและแผนมหาดไทย ฯลฯ

⁹⁷ เป็นการจัดแบ่งกลุ่มโดยฝ่ายเลขานุการ คณะที่ปรึกษาราชการฝ่ายบริหาร ลงวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2534 โปรดดูรายละเอียดในชัยอนันต์ สมุทวณิช, หน้า 187-219.

3. **กลุ่มการคลังและเศรษฐกิจ** มีภารกิจที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายการเงิน การคลังและเศรษฐกิจของประเทศ การจัดเก็บภาษีอากร การบริหารการเงินและผลประโยชน์ของรัฐ การกำหนดนโยบาย ส่งเสริม กำกับเกี่ยวกับการพาณิชย์ทั้งภายในและระหว่างประเทศ และการกำหนดนโยบาย ส่งเสริม กำกับเกี่ยวกับการอุตสาหกรรม หน่วยงานราชการที่มีภารกิจดังกล่าวนี้ ได้แก่ สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กรมธนารักษ์ กรมบัญชีกลาง กรมศุลกากร กรมสรรพสามิต กรมสรรพากร กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์ กรมการค้าต่างประเทศ กรมการค้าภายใน กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กรมทรัพยากรธรณี กรมโรงงานอุตสาหกรรม ฯลฯ

4. **กลุ่มกิจการต่างประเทศ** มีภารกิจเกี่ยวกับการติดต่อสัมพันธ์กับต่างประเทศในด้านต่าง ๆ และการคุ้มครอง ดูแล ตลอดจนรักษาผลประโยชน์ของคนไทยในต่างประเทศ หน่วยงานราชการที่มีภารกิจดังกล่าวนี้ ได้แก่ กรมวิเทศสหการ กรมเศรษฐกิจ กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กรมแรงงาน ฯลฯ

5. **กลุ่มพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ วัฒนธรรม และคุณภาพชีวิต** มีภารกิจเกี่ยวกับการศึกษา การพัฒนาฝีมือแรงงาน การกีฬา การสาธารณสุข การส่งเสริมและการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และศิลปกรรมของชาติ การประกันสังคม และการจัดสวัสดิการสังคม หน่วยงานราชการที่มีภารกิจดังกล่าวนี้ ได้แก่ กรมทุกกรมในกระทรวงศึกษาธิการ กรมแรงงาน กรมพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กรมประมง กรมปศุสัตว์ กรมประชาสัมพันธ์ กรมศิลปากร สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม กรมการแพทย์ กรมป้องกันโรคติดต่อ กรมอนามัย ฯลฯ

6. **กลุ่มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** มีภารกิจเกี่ยวกับการควบคุม ดูแล จัดการ และดำเนินการเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ การออกเอกสารสิทธิ์ การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม หน่วยงานราชการที่มีภารกิจดังกล่าวนี้ ได้แก่ กรมที่ดิน กรมป่าไม้ สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กรมโรงงานอุตสาหกรรม สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฯลฯ

7. **กลุ่มวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี** มีภารกิจเกี่ยวกับการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อประโยชน์ในด้านเกษตร อุตสาหกรรม และการผลิตสินค้าต่าง ๆ หน่วยงานราชการที่มีภารกิจดังกล่าวนี้ ได้แก่ กรมวิชาการเกษตร กรมพัฒนาที่ดิน

กรมประมง กรมชลประทาน กรมวิทยาศาสตร์ กรมการแพทย์ กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์
สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา ฯลฯ

8. **กลุ่มโครงสร้างพื้นฐานและพลังงาน** มีภารกิจเกี่ยวกับการสร้าง การดูแล
การใช้ประโยชน์จากการคมนาคมทางบก ทางน้ำ ทางอากาศ การไปรษณีย์
การโทรคมนาคม การอุตุนิยมวิทยา การพลังงาน หน่วยงานราชการที่มีภารกิจดังกล่าวนี้
ได้แก่ กรมโยธาธิการ กรมทางหลวง กรมการขนส่งทางบก กรมเจ้าท่า สำนักงาน
คณะกรรมการส่งเสริมการพาณิชย์นาวี กรมการบินพาณิชย์ กรมไปรษณีย์โทรเลข
สำนักงานพลังงานแห่งชาติ กรมทะเบียนการค้า ฯลฯ

9. **กลุ่มพัฒนาชนบท ชุมชน และเมือง** มีภารกิจที่เกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ
สังคม และปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในชนบท และชุมชนที่ด้อย
โอกาสต่าง ๆ การพัฒนาและปรับปรุงชุมชนแออัด การดูแลคนพลัดถิ่น การวางผังพัฒนา
เมือง การจัดระบบจราจรในเมือง หน่วยงานราชการที่มีภารกิจดังกล่าวนี้ ได้แก่ สำนักงาน
เร่งรัดพัฒนาชนบท สำนักผังเมือง กรมประชาสัมพันธ์ กรมพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริม
การเกษตร กรมส่งเสริมสหกรณ์ ฯลฯ

หน่วยงานราชการทั้งหลายที่กล่าวข้างต้นนี้ ล้วนแต่ขึ้นตรงต่อกระทรวงต่าง ๆ
ในส่วนกลาง เมื่อภารกิจของหน่วยงานราชการเหล่านี้ครอบคลุมไปถึงเมืองและชนบท
ทั่วประเทศ หรือส่งผลกระทบโดยตรงหรือโดยอ้อมต่อเมืองและชนบท จึงทำให้อำนาจอรัฐ
จากส่วนกลางครอบคลุมไป ยังทุกมิติของชีวิตคนในเมืองและชนบท และเปลี่ยนวิถีชีวิต
รวมทั้งการใช้ทรัพยากรของคนทั่วประเทศอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง

ภาคผนวก ข

เอกสารภาคผนวก ข ทั้งหมด เป็นผลจากการทำงานกระบวนการกับครูในโรงเรียนต่างๆ ซึ่งผู้เขียน ได้พิมพ์เผยแพร่ในหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ คอลัมน์ “ได้กระแส ”

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น-ชุมชน (1) - 11 กันยายน 2552

จินตนาการที่สำคัญของมนุษย์ที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์สังคมมาจนถึงทุกวันนี้ ได้แก่ จินตนาการของอดีตที่ผูกพันปัจจุบันและอนาคตไว้ด้วยกันไม่มีสังคมมนุษย์ใดที่ไม่มีจินตนาการของอดีต จินตนาการของอดีตถูกสร้างให้เป็นความทรงจำร่วมกันของสังคมมนุษย์ในทุกระดับเพื่อใช้เป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกัน และสร้างสิ่งต่างๆ อันจะนำไปสู่สังคมที่วาดหวังไว้

การเกิด “รัฐ-ชาติ” เป็นความจำเป็นทางประวัติศาสตร์ที่ต้องริบเอาความเป็นอิสระของจินตนาการของอดีตหรือความทรงจำร่วมกันของท้องถิ่น-ชุมชนให้เข้ามาอยู่ภายใต้กรอบความทรงจำทางประวัติศาสตร์ของรัฐ-ชาติ เพื่อนำพาสังคมให้ก้าวร่วมไปกับสังคมโลกสมัยใหม่ที่ “รัฐชาติ” ถูกประกอบสร้างขึ้นมาให้เป็นประธานของประวัติศาสตร์โลก แต่เมื่อความจำเป็นทางประวัติศาสตร์ของ “รัฐ-ชาติ” หดสั้นไป เพราะ “รัฐ-ชาติ” ดำรงอยู่มาเนิ่นนานจนปัจจุบันนั้นไม่มีทางที่ใครจะคิดรอดอยู่ได้โดยไม่มีรัฐชาติ ดังนั้น จึงจำต้องทบทวนการริบความเป็นอิสระของอดีตท้องถิ่น-ชุมชนกันให้ชัดเจนว่าได้ส่งผลอย่างไรและเราจะร่วมกันแก้ไขกันอย่างไร

การริบเอาความเป็นอิสระของจินตนาการของอดีตหรือความทรงจำร่วมกันของท้องถิ่น-ชุมชนได้ทำให้เกิดการริบและดึงเอาสมบัติทุกมิติของสังคมท้องถิ่น-ชุมชนไปเป็นของรัฐชาติด้วย จึงส่งผลทำให้พลังของสังคมท้องถิ่น-ชุมชนที่ครั้งหนึ่งเคยหล่อเลี้ยงผู้คนไว้ได้สูญสลายไป “อดีต” ที่ครั้งหนึ่งเป็นเสมือนหีบสมบัติที่คนในชุมชนทุกคนสามารถหันหลังไปหยิบมาใช้เพื่อแก้ปัญหาที่ตนเผชิญอยู่ในปัจจุบันก็หมดพลังไป ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสาธารณสุข ความสงบเรียบร้อย หรือการทำมาหากินตามชีวิตประจำวัน

“อดีต” ที่ถูกริบเอาไปอันนำมาซึ่งการสูญเสียศักยภาพส่วนรวมของสังคมท้องถิ่น-ชุมชนนั้น ไม่ได้มีผลเสียแก่สังคมท้องถิ่น-ชุมชนเท่านั้น หากแต่ส่งผลเสียหายแก่สังคม “ชาติ” โดยตรงด้วย เพราะพลังส่วนย่อยต่างๆ ที่จะร่วมกันเกื้อหนุนให้ชาติเข้มแข็งก็จะลดลงไป ความสัมพันธ์

ทางสังคมที่เคยถักทอระหว่างแต่ละชุมชนและสร้างขึ้นเป็นความสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่นอันเป็นรากฐานการผลิตทางเศรษฐกิจที่ควรจะเป็นตลาดภายในที่กว้างขวางก็สูญสลายไป ยังผลให้ทุกชุมชน-ท้องถิ่นต้องพึ่งพิงจากส่วนกลางเพียงแหล่งเดียว

ที่สำคัญ การริบเอา “อดีต” ที่คนในท้องถิ่น-ชุมชนได้เคยมีส่วนร่วมไป และแทนที่ด้วยประวัติศาสตร์ชาติ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์อันไม่อาจและไม่สามารถโยนโยนคนในท้องถิ่น-ชุมชนสร้างสายสัมพันธ์อย่างมีความหมายกับ “ชาติ” ได้ ก็ยิ่งทำให้ความสำนึกที่ลึกซึ้งในความสัมพันธ์ทางสังคมไม่อาจจะเกิดขึ้นได้ ผู้คนในสังคมโดยรวมจึงไม่มีความรู้สึกถึงความหมายของตนเองที่มีต่อหน่วยทางสังคมใดๆ เลย พันธะกิจต่อสังคมจึงไม่ใช่สำนึกของคนในสังคมไทยเลย มีพักต้องพูดถึงการทำร้ายสังคมได้อย่างไม่สนใจคนร่วมสังคมนเดียวกัน เช่น การปาหินใส่สังคม เป็นต้น

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น-ชุมชนจึงเป็นหินก้อนแรกๆ ที่ปูทางให้แก่การรื้อฟื้นและ
การสร้างประวัติศาสตร์ร่วมกันของชาติกับชุมชนและท้องถิ่น อันจะสร้างความหมายของชีวิตคน
ตัวเล็กตัวน้อยทั้งหมดในชุมชนที่ครั้งหนึ่งเคยได้ร่วมสร้างชุมชนมาด้วยกัน อันมีนัยรวมถึงการที่ได้
ร่วมแรงร่วมใจระหว่างชุมชนใกล้เคียงในภูมิภาควัฒนธรรมเดียวกันสร้างความเป็นท้องถิ่นขึ้นมา

การรื้อฟื้นและสร้างประวัติศาสตร์ชุมชนและท้องถิ่นจะนำให้คนในชุมชน-ท้องถิ่น
หวนกลับมาระลึกถึงพลังของการร่วมมือร่วมใจกันของคนในอดีตที่ได้สร้างสรรค์และดัดแปลง
สรรพสิ่งให้ชุมชน-ท้องถิ่นอยู่รอดมาได้จนถึงวันนี้ และยังทำให้เห็นถึงสายใยความสัมพันธ์ทาง
สังคมเศรษฐกิจที่เคยเกื้อหนุนให้แต่ละชุมชน-ท้องถิ่นได้เจริญเติบโตมา นอกจากนั้นก็จะทำให้เห็น
ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการหลงลืมประวัติศาสตร์ชุมชน-ท้องถิ่น

การรื้อฟื้นและสร้างประวัติศาสตร์ชุมชน-ท้องถิ่นจึงเป็นการคืนจินตนาการต่ออดีตให้
 กลับกลายมาเป็นความทรงจำร่วมกันของคนในชุมชน-ท้องถิ่นเพื่อที่จะร่วมกันก้าวเดินไปข้างหน้า
 อย่างมีพลัง

เราจะรู้ฟันและสร้างประวัติศาสตร์ชุมชน-ท้องถิ่นได้อย่างไร

เราต้องกำกับความคิดของเราให้อยู่ในวิธีการคิดอย่างเป็นประวัติศาสตร์ กล่าวคือ ต้องตระหนักเสมอว่าทุกสรรพสิ่งมีความเปลี่ยนแปลง และความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ได้เกิดขึ้นในสุญญากาศ หากแต่ต้องมีบริบทหรือเงื่อนไขแวดล้อมเป็นปัจจัยกำหนดความเปลี่ยนแปลงนั้นๆ

จากนั้น จึงลองมาพิจารณาว่าเราสนใจที่จะเข้าใจความเปลี่ยนแปลงในประเด็นใดหรือเรื่องใด โดยเริ่มต้นจะต้องทำให้เข้าใจได้ว่าประเด็นหรือเรื่องที่เรานำมาสนใจนั้น เดิมมีรูปแบบหรือดำรงอยู่ในลักษณะใด และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นทำให้ประเด็นหรือเรื่องนั้นๆ เปลี่ยนไปในรูปแบบใด เช่น หากเราสนใจความเปลี่ยนแปลงในประเพณีของชาวบ้าน เราก็ต้องเข้าใจให้ได้ว่าเดิมประเพณีนั้นทำกันมาอย่างไร ใครเป็นผู้เข้ามาร่วม ทั้งร่วมจัดประเพณีหรือร่วมในรูปแบบใดๆ จากนั้นลองสืบค้นว่าประเพณีนั้นเริ่มเปลี่ยนแปลงไปเมื่อใด และเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เช่น คนเข้าร่วมน้อยลงเหลือแต่ผู้เฒ่าผู้แก่ สิ่งของที่ใช้ในประเพณีนั้นไม่ได้ถูกผลิตจากคนในชุมชนแล้ว หรือ ประเพณีเดิมนั้นมีคนชุมชนใกล้เคียงมาร่วมมากแต่ปัจจุบันไม่มีหรือลดน้อยลงมาก เป็นต้น

เมื่อเราเห็นภาพความเปลี่ยนแปลงของประเพณีซึ่งอาจจะเปลี่ยนแปลงในหลายจังหวะของช่วงเวลา สิ่งที่เป็นต่อมาก็คือต้องหาทางอธิบายให้เข้าใจได้ว่าทำไมประเพณีนั้นๆ จึงเปลี่ยนแปลงมาสู่ลักษณะอีกแบบหนึ่ง การอธิบายความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้จะต้องพยายามไม่รีบสรุปอย่างมั่วๆ เช่นว่า วัยรุ่นไม่เข้าร่วมประเพณีเพราะรับวัฒนธรรมตะวันตกจึงทำให้หลงลืมประเพณีที่ดีงามของสังคมไทยไป เพราะการอธิบายแบบมั่วๆ เช่นนี้จะดู “ฉลาด” เพราะผู้หลักผู้ใหญ่ในสังคมไทยชอบพูดกัน แต่ในความเป็นจริงแล้ว การอธิบายเช่นนี้ถือได้ว่า “โง่” เพราะไม่ทำให้เราเข้าใจอะไรได้เลย ในทางปรัชญาความรู้แล้ว การอธิบายด้วยอะไรก็ตามที่นำไปอธิบายได้ทุกเรื่อง เช่น การรับวัฒนธรรมตะวันตก ก็เท่ากับว่าไม่ได้อธิบายอะไรเลย

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น-ชุมชน (2) - 18 กันยายน 2552

คราวที่แล้ว ได้กล่าวถึงจินตนาการของอดีตและการรื้อ/สร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่น-ชุมชน เพื่อที่จะคืนศักยภาพให้แก่ชุมชนโดยเริ่มต้นประเด็นจากการคิดที่เป็นประวัติศาสตร์ ด้วยการมองให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของประเด็นหรือปัญหาที่สนใจศึกษา

การที่เราจะมองเห็นความเปลี่ยนแปลงอันเกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาได้นั้น จำเป็นที่จะต้องเข้าใจว่าความเปลี่ยนแปลงหนึ่งๆ นั้น เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชน และอาจจะเป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จากพลังทางเศรษฐกิจภายนอกชุมชน อาทิเช่น การที่เด็กต้องออกไปเรียนหนังสือในเมืองย่อมทำให้การเข้าร่วม และการสืบต่อประเพณีทำได้น้อยลง หรือแรงงานในหมู่บ้านต้องออกไปรับจ้างข้างนอก ก็ย่อมมีผลกระทบต่อการเข้าร่วมประเพณีต่างๆ การพิจารณาความเปลี่ยนแปลงหนึ่งๆ ภายใต้เงื่อนไขทางสังคมที่แปรเปลี่ยนเช่นนี้ จะทำให้เราเข้าใจปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนของชุมชน-ท้องถิ่นและพลังจากภายนอกได้ชัดเจนมากขึ้น และไม่มองความเปลี่ยนแปลงหนึ่งๆ ไว้อย่างผิดฝาผิดตัว อาทิเช่น เข้าใจความจำเป็นของชาวบ้าน โดยเฉพาะผู้ชายแรงงานที่ต้องมีโทรศัพท์มือถือ เพราะทำให้มีโอกาสได้งานทำมากขึ้น แทนที่จะประณามว่าเป็นพวกบริโภคนิยมอย่างที่มีผู้คนจำนวนไม่น้อยว่ากล่าวเอาไว้

การแบ่งช่วงเวลาได้ละเอียดอ่อนเท่าใด ก็เท่ากับเราเข้าใจความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนท้องถิ่นได้มากเท่านั้น ในทางกลับกัน หากเราเข้าใจความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนที่ละเอียดมาก เราก็จะสามารถแบ่งช่วงเวลาความเปลี่ยนแปลงได้มีพลังมากขึ้นตามไปด้วย

เราจะคิดถึงความเปลี่ยนแปลงได้อย่างไรบ้าง หากความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับคนคนเดียวในชุมชนย่อมไม่มีความหมายอะไร ดังนั้น เราจำเป็นต้องคำนึงถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับคนกลุ่มใหญ่ หรือเกิดขึ้นในความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน ซึ่งจะทำให้เราเข้าใจถึงศักยภาพการปรับตัวรับกับความเปลี่ยนแปลงของชุมชนโดยรวม อาทิเช่น การขยายตัวของการปลูกพืชเพื่อขาย ย่อมนำมาซึ่งการขาดแคลนแรงงาน เนื่องจากการใช้แรงงานครอบครัวอย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอ ก็ทำให้เกิดการปรับตัวในหลายลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ อาทิเช่น เกิดการขยายการจ้างแรงงานไปในชุมชนใกล้เคียง หรือเกิดการใช้เครื่องจักรทุนแรงมากขึ้น เป็นต้น

การเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้เป็นเรื่องสำคัญ เพราะจะทำให้เราเข้าใจทั้งในประเด็นที่เราค้นคว้าได้ชัดเจนขึ้น ไม่ว่าจะเป็นประเพณีหรือเรื่องอื่นๆ และที่สำคัญ ก็คือ จะทำให้เข้าใจการปรับตัวของคนแต่ละกลุ่มในชุมชนที่มีความสามารถในการปรับตัวรับกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ไม่เท่ากัน ซึ่งจะทำให้เรามองเห็นได้ว่าทำไมคนบางกลุ่มปรับตัวได้น้อยและเสียเปรียบ ในขณะที่คนบางกลุ่มสามารถปรับตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่า

การเข้าใจความเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลานี้ เรียกกันทางวิชาการประวัติศาสตร์ ว่าการแบ่งยุคของประวัติศาสตร์ (Periodization) สำหรับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและชุมชนแล้ว การแบ่งความเปลี่ยนแปลงออกเป็นแต่ละช่วงเวลาหรือแต่ละยุคในประเด็นต่างๆ ก็คือ การทำให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในยุคของประวัติศาสตร์ของเขานั้นเอง ซึ่งเมื่อคนในชุมชนทั้งหมดมีส่วนร่วมอยู่ในวิถีประวัติศาสตร์ของชุมชน ก็จะมองเห็นว่าบทบาทและสิ่งที่ตนควรจะทำให้กับชุมชนในวันนี้ เพื่อที่จะนำไปสู่อนาคตของชุมชนที่งดงามกว่าได้อย่างไร

ข้อมูลทั้งหลายที่อยู่ในชุมชนไม่ว่าจะเป็นความทรงจำของผู้เฒ่าผู้แก่ รูปภาพ ฯลฯ ไม่ได้บอกกับเราตรงไปตรงมาว่าความเปลี่ยนแปลงทั้งหลายนั้นคืออะไร เราจะเป็นต้องอาศัยการทำความเข้าใจในข้อมูลหรือหลักฐานต่างๆ ที่เราได้มาอย่างไตร่ตรอง อาทิเช่น ผู้เฒ่าผู้แก่อาจจะบอกกับเราว่าประเพณีหมดความหมาย เพราะเด็กไม่รับมรดกวัฒนธรรมสืบต่อ ซึ่งเราจำเป็นต้องอธิบายให้ได้ว่าทำไมที่เด็กไม่รับสืบต่อมรดกวัฒนธรรมนั้น เกิดจากความเปลี่ยนแปลงทางด้านอื่น ๆ อาทิเช่น การที่รัฐรับการศึกษาจากชุมชนไป ข้อมูลบางประเภท อาทิเช่น รูปถ่าย ซึ่งแม้ว่าอาจจะทำให้เราโหยหาอดีตอย่างซาบซึ้งหรือทำให้เราเห็นภาพรูปธรรมของความเปลี่ยนแปลง แต่นั่นไม่เพียงพอสำหรับการสร้างความรู้ สิ่งที่ต้องทำต่อไป คือ จะต้องอธิบายความเปลี่ยนแปลงทั้งหลายบรรดามีที่อยู่ข้างหลังภาพนั้นๆ ให้ได้

กล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือ เราจะต้องขุดลงไปให้ลึกกว่าที่ข้อมูลรูปธรรมบอกแก่เรา นักปรัชญากล่าวไว้ว่าหากปฏิเสธที่จะขุดให้ลึกไปกว่าข้อมูลปรากฏการณ์ที่เห็น เราก็จะไม่เห็นอะไรแม้แต่ตัวปรากฏการณ์เอง ดังนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น-ชุมชนจำเป็นที่จะต้องเข้าใจว่าเราต้องอธิบายส่วนที่ลึกลงไปมากกว่าปรากฏการณ์ อาทิเช่น การขยายตัวของความศรัทธาต่อพระพุทธรูปในหมู่บ้านจากเดิมที่มีอยู่ในระดับชุมชนหมู่บ้าน ต่อมาคนที่เข้ามากราบไหว้ และบนบานศาลกล่าวมาจากที่ไกลๆ มากขึ้น หากจะอธิบายแค่ความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อดังนั้นก็คงจะได้ แต่ก็ไม่ทำให้เราเข้าใจอะไรมากไปกว่านั้น แต่หากเราลองไปหาข้อมูลจากคนที่มาบนบานศาลกล่าว ว่า

มาบนด้วยเรื่องอะไรบ้าง เราอาจจะพบว่าความศักดิ์สิทธิ์ที่เพิ่มขึ้นของหลวงพ่อนั้น เกิดขึ้นเพราะชุมชนรอบข้างตกอยู่ในภาวะความเสี่ยงทางเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น จนไม่รู้จะหันหน้าไปพึ่งใคร และเราก็สามารถสืบเสาะต่อไปได้อีกว่าทำไมชุมชนรอบข้าง จึงตกในสภาวะความเสี่ยงสูงและสูญเสียความรู้สึกถึงความมั่นคงในชีวิต จนต้องเข้ามาสู่การบนบานศาลกล่าว เป็นต้น

การที่เราจะมองเห็นสายสัมพันธ์ของข้อมูลส่วนที่อยู่ลึกกว่าส่วนผิวๆ ที่ตาเห็น จำเป็นที่จะต้องเข้าใจถึงความสลับซับซ้อนของความสัมพันธ์ทางสังคม ที่แวดล้อมประเด็นหรือเรื่องที่เรา กำลังศึกษาอยู่ เพราะทุกเรื่องทุกประเด็นไม่ได้แยกตัวออกเป็นเรื่องเดียวโดดๆ หากแต่มีความสัมพันธ์อยู่กับเรื่องอื่นๆ มิติอื่นๆ อีกมากมาย เราอาจจะมุ่งประเด็นที่สนใจเพียงเรื่องเดียวก่อนก็ได้ แต่ต้องไม่ลืมว่าประเด็นที่เราสนใจนั้นจะต้องนำเราไปสู่ความเข้าใจความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน-ท้องถิ่น มิฉะนั้น เราก็ไม่มีทางที่จะสร้างความทรงจำร่วมกันของชุมชน-ท้องถิ่นได้

การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างประเด็นปัญหา หรือเรื่องที่เรา กำลังศึกษากับพลังทางสังคมอื่นๆ มิติอื่นๆ เป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะการเห็นความเชื่อมโยงกันระหว่างเหตุปัจจัย หนึ่งกับปัจจัยหนึ่งอันนำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงที่เรา กำลังศึกษานี้ คือ "ความรู้" ที่เราได้สรรค์สร้างขึ้น และ "ความรู้" เช่นนี้ต่างหาก ที่มีค่ามีความหมายแก่ชุมชนมากกว่าความรู้เชิงทักษะที่สอนกัน อยู่ในสถาบันการศึกษาทั่วไป

ความสามารถในการทำเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลปลีกๆ กับเงื่อนไขทางสังคมทั้งหลาย อันจะทำให้เราสามารถมองเห็นความเปลี่ยนแปลงในประเด็นที่เราสนใจศึกษาอยู่นั้น เป็นเรื่องที่ต้องฝึกหัดกันพอสมควร เพราะเราถูกทำให้เคยชินกับการเล่าเรื่องมากกว่าการอธิบาย หรือหากจะอธิบายก็มักจะมีกรอบแบบง่ายรองรับไว้ แต่อย่างไรก็ตาม การสร้างความสามารถ เช่นนี้ไม่ใช่เรื่องยากเกินกว่าที่เด็กนักเรียนหรืออาจารย์จะทำได้ หากเรามีความมุ่งมั่นที่จะอธิบายประเด็นปัญหานั้นๆ อย่างแท้จริง โดยพยายามมองข้อมูลนั้นๆ ว่า น่าจะสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงด้านใด หรือสัมพันธ์อยู่กับข้อมูลความเปลี่ยนแปลงของชุมชน-ท้องถิ่นกลุ่มใด

การเชื่อมต่อหรือการแสวงหาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลปลีกๆ ของชุมชน-ท้องถิ่น จนทำให้เกิดความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่น ก็จะทำให้เราเห็นภาพรวมของพลวัตของชุมชนท้องถิ่นได้ชัดเจนขึ้น ขณะเดียวกัน การเชื่อมต่อหรือแสวงหาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลกับประเด็นปัญหาหรือเรื่องที่เราสนใจ ซึ่งคือการอธิบายประเด็นปัญหาด้วย "บริบท" ทางประวัติศาสตร์นั้น ก็เพื่อที่จะทำให้เราเข้าใจได้ว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นใน

สูญญากาศหรือเกิดขึ้นลอยๆ หากแต่เกิดขึ้นในเงื่อนไขสภาพแวดล้อมทางสังคมแบบหนึ่ง ที่มีผล
 ให้แก่การปรับตัวของผู้คนในชุมชน-ท้องถิ่น

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น-ชุมชน จึงเป็นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของ
 ความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในชุมชนและในท้องถิ่น ซึ่งความสัมพันธ์ทั้งหมดที่ผ่านมานั้น
 ได้สร้างพลังทางปัญญาและพลังทางสังคมไว้ให้เราคนรุ่นหลังอย่างไพศาล เราจะสามารถรู้พื้น
 และสร้าง "หีบมรดกสมบัติ" ที่เราจะได้นำกลับมาใช้ประโยชน์ในปัจจุบันอีก

ประวัติศาสตร์สู่นาคต : ยุววิจัยประวัติศาสตร์ - 27 พฤศจิกายน 2552

ผู้เขียนได้รับเกียรติจากทางโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ ภาคเหนือ ให้เป็นผู้อ่านรายงานการวิจัยของครูและนักเรียนโรงเรียนในภาคเหนือ จำนวนประมาณสามร้อยโครงการ โดยมอบหมายให้ถอดหรือสรุปความก้าวหน้าในการวิจัยของครูและนักเรียน ภายหลังจากการร่วมกันทำวิจัยมาหกเดือน

ผู้เขียนประทับใจในผลการทำงานวิจัยร่วมกันของครูและนักเรียนในโครงการนี้ จึงต้องขออนุญาตท่านผู้อ่านหยิบประเด็นสำคัญในผลงานโดยรวมมาเล่าสู่กันฟังครับ

ความก้าวหน้าที่สำคัญที่สุดที่ปรากฏในผลงานวิจัย ได้แก่ การสร้างความรู้ประวัติศาสตร์ชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างขึ้นร่วมกันของครูและนักเรียน

ก่อนที่ครูและนักเรียนจะเข้าร่วมโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ และสามารถสร้างการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นขึ้นมาได้ ครูและนักเรียนถูกทำให้หวาดหวั่นกับการวิจัย เพราะถูกทำให้เห็นและคิดว่าการวิจัยเป็นเรื่องห่างไกลจากชีวิต และความสามารถของครูและนักเรียน

ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อเริ่มต้นโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ คำถามและความกังวลที่ผู้เข้าร่วมไม่ว่าจะเป็นครูหรือนักเรียน ก็คือ ความไม่มั่นใจและไม่เข้าใจในความหมายของการค้นคว้าวิจัย เพราะทั้งหมดตกอยู่ในสภาวะการยอมรับไปแล้วว่าการวิจัยนั้นเป็นเรื่องยาก และเป็นเรื่องที่ทำได้เฉพาะผู้รู้เท่านั้น

การสร้างความรู้เข้าใจในเรื่องการวิจัยให้แก่ครูและนักเรียนในโครงการ จึงต้องเริ่มต้นจากการผลักดันให้ครูและนักเรียนเข้าใจให้ได้ว่าการวิจัยนั้นครูและนักเรียนสามารถกระทำได้ และพยายามโน้มน้าวให้ไม่ต้องกังวลต่อรูปแบบที่ยุ่งยากและไม่ใคร่มีประโยชน์ดังกล่าวนั้นเสีย โดยเริ่มต้นให้ครูและนักเรียนทำความเข้าใจความหมายและธรรมชาติของสิ่งที่เรียกว่า "ความรู้" เพราะหากไม่เริ่มต้นทำความเข้าใจในเรื่องนี้ ครูและนักเรียนก็จะไม่สามารถที่จะจินตนาการตนเองในฐานะผู้สร้างความรู้ได้เลย

การวางรากฐานความคิดเบื้องต้น อันได้แก่ การทำให้เข้าใจธรรมชาติของความรู้ โดยการเน้นให้ครูและนักเรียนเข้าใจว่า "ความรู้" คือ การสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลเล็กๆ ต่างๆ เพื่อทำให้เกิดความหมายใหม่หรือการอธิบายใหม่ที่มีพลังในการอธิบายมากกว่าเดิม โดยยกตัวอย่าง

การจินตนาการสร้างความรู้ทางวิทยาศาสตร์ อาทิเช่น การค้นพบทางวิทยาศาสตร์ที่สำคัญๆ และ ตัวอย่างการสร้างความรู้ทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

หลังจากการทำให้ครูและนักเรียนทะเลวกรอบหลายกรงกักขังจินตนาการได้แล้ว กระบวนการเริ่มต้นโครงการวิจัย ได้แก่ การทำให้ครูและนักเรียนได้ "ตั้งคำถาม" กับความเปลี่ยนแปลงของชุมชนในมิติต่างๆ ที่ตนสนใจ ซึ่งถือได้ว่าเป็นก้าวที่สำคัญในการวิจัยต่อมา

ในระยะแรกของการตั้งคำถามมักจะเป็นคำถามที่มีลักษณะกระโดดไปสู่ข้อสรุป (Jump to conclusion) อาทิเช่น การตั้งคำถามเพื่อนำไปสู่การแสดงความคิดเห็นว่าจะต้องอนุรักษ์ประเพณี หนึ่งๆ โดยที่ไม่ได้เข้าใจว่าจะต้องอธิบายสาระความสำคัญ หรือความเปลี่ยนแปลงอย่างใดเลย เป็นต้น คำถามเหล่านี้มักจะเป็นคำถามที่ไม่เป็นประวัติศาสตร์ กล่าวคือ ไม่ได้นำไปสู่การอธิบาย ประเพณีที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง

คำถามที่เน้นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทำให้ครูและนักเรียนต่างมองเห็นสาระของความเปลี่ยนแปลงในเรื่องต่างๆ ที่ตนสนใจ และจากคำถามใหม่นี้ทำให้ครูและนักเรียนมองเปรียบเทียบ จินเห็นชุมชนก่อนเปลี่ยนแปลง และสภาพของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปแล้วในมิติที่ตนสนใจ

การมองเห็นความแตกต่างของชุมชน จากการมองเปรียบเทียบความแตกต่างที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ นำมาซึ่งความเข้าใจที่ชัดเจนว่าภาระทางวิชาการในโครงการวิจัยของครู และนักเรียน ก็คือ การอธิบายความเปลี่ยนแปลงนี้ในมิติที่ตนเองสนใจและนำเสนอเข้ามาให้ได้

ความพยายามในการเริ่มต้นเช่นนี้ เป็นการผลักดันให้ครูและนักเรียนได้เข้าใจว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ คือ การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ และ/หรือระบบ ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับสรรพสิ่งรอบตัวหรือบริบทชุมชนในแต่ละช่วงของเวลา ซึ่งก็คือ การทำความเข้าใจธรรมชาติของการศึกษาประวัติศาสตร์นั่นเอง

การทำความเข้าใจประวัติศาสตร์เช่นนี้ เป็นเสมือนการผลักดันให้ครูและนักเรียนหลุดพ้น จากกรอบที่เข้าใจทั่วไปว่าประวัติศาสตร์ คือ การศึกษาเรื่องราวในอดีตเท่านั้น เพราะหากครูและ นักเรียนเข้าใจเพียงแค่ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ คือ การศึกษาเรื่องราวในอดีต ก็มักจะทำให้ ไขว่เขวคิดไปได้เพียงการเล่าเรื่องราวในอดีตโดยไม่ต้องการการอธิบายอะไร

การศึกษาเช่นนั้นไม่ใช่การศึกษาประวัติศาสตร์ หากแต่เป็นการศึกษาส่วนเสี้ยวของชีวิต หรือวัฒนธรรมในอดีตเท่านั้น ซึ่งโดยมากแล้ว ก็เป็นเพียงการเล่าเรื่องราวในอดีตอย่างไม่มีมิติ ความเปลี่ยนแปลงด้วย

การสร้างความสำเร็จว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ คือ การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของ ความสัมพันธ์และ/หรือระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับสรรพสิ่งรอบตัวหรือบริบทชุมชน ในแต่ละช่วงของเวลา ได้ทำให้ครูและนักเรียนสามารถเข้าใจได้ถึงการแบ่งยุคสมัย หรือช่วงเวลา ของความเปลี่ยนแปลงในชุมชน อันเป็นหัวใจสำคัญของความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงนานัปการ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

การแบ่งยุคสมัยของความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในชุมชน นอกจากจะเป็นเรื่องสำคัญ ของการแสวงหาความรู้ทางประวัติศาสตร์แล้ว ยังเป็นเรื่องสำคัญยิ่งสำหรับการสร้างเสริมสำนึก ของความสัมพันธ์เป็นชุมชน เพราะยุคสมัยที่ถูกแบ่งนั้นจะสามารถกลายเป็นสายใยร้อยรัดให้ คนในชุมชนได้ตระหนักถึงตำแหน่งแห่งที่ของตระกูลตนเองในกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ ทำให้คนในชุมชนหมายรู้ได้ว่าโคตรเหง้าของตนเองได้มีส่วนร่วมในการสร้าง ความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นร่วมกับคนอื่นๆ ในชุมชนนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่า การแบ่งยุคสมัยความเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ปรากฏ ในงานวิจัยของครูและนักเรียนจะสมบูรณ์แบบ เนื่องจากเวลาในการทำวิจัยนั้นสั้นมาก ประกอบ กับการทำวิจัยครั้งนี้เป็นการเริ่มต้นการทำวิจัย เพื่อแสวงหาความรู้เป็นครั้งแรกๆ จึงยังเห็นข้ออ่อน ในการอธิบายมากมาย แต่การเริ่มต้นแบ่งยุคสมัยในการวิจัยครั้งนี้ ถือได้ว่าประสบผลสำเร็จเกิน คาด เพราะถือได้ว่าการจัดกรอบโครงข่ายยุคสมัยของชุมชนโดยคนภายในชุมชนอย่างแท้จริง และ ที่สำคัญ การศึกษาประวัติศาสตร์เช่นนี้เป็นการเริ่มต้นการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มีความหมาย และความสัมพันธ์ต่อชีวิตของชุมชน

ความสำเร็จของครูและนักเรียนในการสร้างผลงานวิจัยยุควิจัยประวัติศาสตร์ จะเป็น ส่วนหนึ่งทางภูมิปัญญาที่สำคัญที่จะทำให้เรามองเห็นแนวทางในการเชื่อมต่อระหว่างอดีตกับ อนาคตได้อย่างมีพลังต่อไป

ชีวิตของประวัติศาสตร์ชุมชน-ท้องถิ่น - 23 มกราคม 2552

ผมได้ไปเยือนตลาดเก่าสามชุกในวันหยุดสุดสัปดาห์ที่ผ่านมา พบว่ามีคนจำนวนมากอย่างเหลือเชื่อที่ไปเที่ยวและรับประทานอาหารที่ตลาดแห่งนี้ อาหารและร้านค้าอื่นๆ ล้วนมีหน้าตาอึกทึกแจ่มใส และคนที่ไปเที่ยวก็เต็มไปด้วยความสนุกสนาน เพราะทั้งอร่อยลิ้นและสนุกตา

ตลาดเก่าร้อยปี ที่สามชุกเป็นเรื่องที่คนจำนวนมากได้รับรู้ผ่านทางสื่อต่างๆ จนกระทั่งใครๆ ก็ชวนกันไปเที่ยวกันจนหนาแน่น ดังนั้น สิ่งที่ผมจะกล่าวในที่นี้จึงไม่ใช่การแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวและแหล่งกินอาหาร หากแต่จะขออธิบายว่าตลาดเก่าสามชุกแห่งนี้ "เกิดใหม่" ได้อย่างไร

ภายหลังจากการขยายตัวของถนนในภาคกลางตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ทำให้จุดเชื่อมต่อทางการค้าขายภายในและอำเภอหรือจังหวัดเปลี่ยนแปลงไป โดยเปลี่ยนไปเกาะติดกับเส้นทางถนน ส่งผลให้การค้าทางลำน้ำค่อยๆ ยุติบทบาทลงไป พร้อมกับความเปลี่ยนแปลงนี้ มีการขยายบทบาทของรัฐทางด้านการศึกษาที่ได้เปิดช่องทางให้เด็กๆ ในพื้นที่ต่างๆ เดินเข้าสู่บันไดของการศึกษาและการทำงานเฉพาะด้านที่ขยายมากทั้งในระบบราชการและเอกชน ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของผู้คนจำนวนมากมาจากอำเภอสู่จังหวัด จากจังหวัดเล็กสู่จังหวัดใหญ่ หรือจากลูกหลานชาวนาหรือพ่อค้ามาสู่อาชีพครู หมอ พยาบาล เป็นต้น

ความเปลี่ยนแปลงที่กล่าวมานี้ ได้ทำให้ตลาดริมน้ำทั้งหมดของภาคกลางซบเซาลงอย่างรวดเร็ว ตลาดสามชุกก็เช่นเดียวกัน ร้านขายของต่างๆ เริ่มหยุดกิจการ ลูกหลานชาวตลาดย้ายไปทำงานที่อื่นๆ เพื่อแสวงหาอนาคตในการทำงานลักษณะใหม่ ที่พวกเขาคิดว่าดีกว่าอาชีพของพ่อแม่ ในขณะที่ลูกค้าของตลาดน้ำก็ลดจำนวนลง

ภายใต้เงื่อนไขทางสังคมเศรษฐกิจดังกล่าว คนสามชุกจำนวนหนึ่งพยายามที่จะรี้อฟื้นอดีตที่รุ่งเรืองกลับมา บุคคลที่เข้ามาจุดประกายคนแรก คือ อาจารย์สมเกียรติ อ่อนวิมล ซึ่งเป็นคนสุพรรณเช่นเดียวกัน ได้เข้ามาพูดคุยรวมกลุ่มครั้งแรก ต่อมา "โครงการเมื่อน้ำออก" ของชุมชนไท' และมูลนิธิชุมชนไทก็ได้เข้ามาทำงานร่วมกับชาวบ้าน

การทำงานของชุมชนไท' และมูลนิธิชุมชนไทได้เปิดพื้นที่ให้แก่การ "เล่าเรื่อง" อดีตของตลาดสามชุก และได้ร่วมเรียงร้อยประวัติศาสตร์ของพื้นที่ที่สัมพันธ์อยู่กับชีวิตของผู้คน จนกลาย

มาเป็น "ความทรงจำร่วม" ของชาวสามชุกขึ้นมา การรื้อฟื้นและการสร้างความทรงจำร่วมกันขึ้นมาใหม่นี้ ได้หยิบเอาแกนกลางของประวัติศาสตร์ชุมชน-ท้องถิ่นสามชุก คือ ตลาด ให้มาเป็นแกนกลางของการสร้างพื้นที่ใหม่ให้มีชีวิต

ความทรงจำต่ออดีตร่วมกันนี้ได้กลายเป็นพลังในการชักจูงสายสัมพันธ์ทางสังคมที่เคยห่างหายไปในยุคพัฒนา ให้ทุกคนมาร่วมกันสร้างตลาดสามชุกให้กลับฟื้นคืนชีวิตขึ้นมาใหม่ โดยที่แต่ละคนก็ยอมที่จะสละปัจเจกภาพบางส่วน เพื่อที่จะได้อยู่ร่วมกันอย่างอบอุ่นในชุมชนใหม่

นายกเทศมนตรีของสามชุกขณะนั้น ได้แก่ คุณพงษ์อินทร์ ได้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น เพราะท่านเป็นหลานของเจ้าของตลาดเล็กในตลาดสามชุก และท่านก็ได้รู้สึกต่อความทรงจำร่วมที่สร้างกันขึ้นมาใหม่นี้อย่างลึกซึ้ง การร่วมมือกันของการเมืองท้องถิ่นและชาวบ้านสามชุกทำให้เกิดกฎเกณฑ์กติกาในการอยู่ร่วมกัน เพื่อสร้างสรรค์จนตลาดสามชุกเดินมาถึงวันนี้ได้อย่างงดงาม

กระบวนการรื้อฟื้นและสร้างความทรงจำต่ออดีตร่วมกันของคนตลาดเก่าสามชุกไม่ได้หยุดลงเพียงแค่ความสำเร็จของตลาดในวันนี้เท่านั้น หากแต่กลายเป็นพลังทางปัญญาที่ทำให้คนตลาดเก่าสามชุกสามารถมองเห็นได้ว่าในเงื่อนไขที่คนมาเที่ยวมากมายเช่นนี้ พวกเขาเองจะต้องปรับตัวอีกครั้งเพื่อที่จะตอบปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น เพราะความรู้ชุดที่สร้างขึ้นในช่วงแรกของการรื้อฟื้นนั้นไม่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาใหม่ๆ อาทิเช่น ปัญหาขยะ ปัญหาการจัดระเบียบทางเดิน ฯลฯ ซึ่งเชื่อได้ว่าการพบปะปรึกษาหารือกันของพี่น้องที่ร่วมใน "ประวัติศาสตร์ของสามชุก" ชุดใหม่ของพวกเขา จะได้ความรู้ชุดใหม่ที่ใช้แก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพอย่างแน่นอน

การรื้อฟื้นและสร้าง "ประวัติศาสตร์ชุมชน-ท้องถิ่น" ให้เป็นความทรงจำร่วมกันนี้ เป็นการสร้างและกระชับสายใยความสัมพันธ์ทางสังคมเดิมให้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าของ "พื้นที่" และ "ผู้คน" ที่ผ่านกาลเวลามาเนิ่นนาน พลังที่เกิดขึ้นไม่ใช่เพียงแค่ความภาคภูมิใจในความเก่าแก่โดยปราศจากแก่นสาร หากแต่เป็นพลังที่สามารถแปรเปลี่ยนมาเป็น "ทุนทางวัฒนธรรม" ที่นำมาสู่การสร้างสรรค์การผลิตใหม่ที่มีมูลค่าเพิ่มได้ และการผลิตใหม่ที่สร้างจากทุนวัฒนธรรมนี้ จะมีลักษณะแตกต่างไปจากการผลิตที่เกิดจากทุนทั่วไป ตรงที่การผลิตใหม่จากทุนวัฒนธรรมจะเน้นอยู่กับการกระจายโอกาสและรายได้ไปสู่ผู้คนที่ร่วมอยู่ในประวัติศาสตร์ชุดเดียวกัน ไม่ใช่การผลิตที่ดึงรายได้เข้าเฉพาะเจ้าของทุนคนเดียว หรือกลุ่มเดียวเท่านั้น

ทำอย่างไร จึงจะทำให้เกิดกระบวนการรื้อฟื้น และสร้าง "ประวัติศาสตร์ชุมชน-ท้องถิ่น" ขึ้นมาในทุกพื้นที่ของประเทศไทย เพราะทุกพื้นที่ล้วนแล้วแต่มีประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าทั้งสิ้น

ประเด็นแรกที่ต้องตระหนัก ก็คือ "ประวัติศาสตร์ชุมชน-ท้องถิ่น" นั้น ไม่ใช่เพียงแค่โบราณสถานหรือโบราณวัตถุที่คงเหลืออยู่เท่านั้น หากแต่แกนกลาง คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ได้หล่อเลี้ยงชุมชน-ท้องถิ่นนั้นๆ มาเนิ่นนานต่างหาก และพัฒนาการของความสัมพันธ์ทางสังคมนี้เอง คือ พลังที่ได้ทำให้เกิด "ทุนวัฒนธรรม" หลากหลายลักษณะและหลากหลายรูปแบบแล้ว แต่บริบททางสังคมของแต่ละชุมชนหรือท้องถิ่น ที่เจ้าของชุมชนหรือท้องถิ่นแต่ละแห่งสามารถจะดึงเอามาเป็นแกนกลางของความทรงจำต่ออดีตร่วมกัน และสามารถดึงเอามาเป็นทุนทางวัฒนธรรมของตนได้

ประวัติศาสตร์ไม่ใช่สิ่งที่ตายไปแล้ว ประวัติศาสตร์เป็นพลังที่ฝังแน่นอยู่ในปัจจุบันกาลที่จะผลักดันให้เราเดินไปสู่อนาคต ประวัติศาสตร์ชุมชน-ท้องถิ่นก็จะเป็นพลังสำคัญที่จะทำให้ผู้คนในชุมชน-ท้องถิ่นได้มีโอกาสเลือกทางเดินไปสู่อนาคตได้ด้วยตนเอง ไม่ใช่ถูกบังคับให้เลือกเพียงเส้นทางที่เข้ามาเป็นขี้ข้าของระบบการผลิตสมัยใหม่เท่านั้น

ท่ามกลางวิกฤติทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น การสร้างประวัติศาสตร์ชุมชน-ท้องถิ่นให้กลับมามีชีวิตอีกครั้ง เป็นทางเลือกและทางรอดที่สำคัญของคนจำนวนมากบนแผ่นดินนี้

พลั้งสีแดง : การจัดตั้งของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

ความรู้ทางสังคม ศาสตร์-มนุษยศาสตร์ จะต้องตอบหรืออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมให้แก่สังคมได้ หากความรู้ทางสังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์ ไม่สามารถตอบคำถามปรากฏการณ์ทางสังคมหรือตอบแบบมั่งง่าย ก็ไร้ค่าไร้ความหมายที่จะดำรงอยู่ในสังคม

ในฐานะที่ผมหาकिनอยู่กับความรู้สังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์ ผมจึงขอตั้งคำถามเพื่อให้เราทั้งหลายได้ร่วมกันหาคำตอบให้แก่สังคมไทยครับ

คำถามที่ผมคิดว่าสำคัญมากในช่วงเวลานี้ ได้แก่ การเข้าการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนเสื้อแดงเกิดขึ้นเพราะอะไรและ เกิดขึ้นได้อย่างไร แน่นอนว่า การเกิดขึ้น บทบาท และการดำรงอยู่ของกลุ่มเสื้อเหลืองก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน หากแต่บทบาทของกลุ่มเสื้อเหลืองน่าจะแผ่วลงไปในช่วงนี้ จึงขอยกยอเอาไว้เป็นคำถามที่สำคัญรองลงมาครับ

ก่อนที่จะลองตอบว่าการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มเสื้อแดง เกิดขึ้นเพราะอะไร ผมขออธิบายเพื่อความกลับไปยังความเป็นคนเสื้อแดงก่อนนะครับ (ซึ่งผมได้เคยกล่าวไว้บ้างแล้วในหลายบทความก่อนหน้านี้ ขอภัยที่เขียนซ้ำบ้าง) กล่าวคือ คนเสื้อแดงเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในช่วงยี่สิบปีที่ผ่านมา ความเปลี่ยนแปลงของการผลิตเชิงพาณิชย์ขยายตัวเข้าไปสู่ภาคการเกษตรและดึงดูด ให้คนในภาคเกษตรกรรมได้เปลี่ยนแปลงตนเองมาสู่การทำงานนอกภาคการเกษตรมากขึ้น และช่องทางที่คนกลุ่มนี้เข้ามาได้มากที่สุด ได้แก่ การผลิตภาคไม่เป็นทางการ

การขยายตัวของการผลิตภาคไม่เป็นทางการได้เชื่อมต่อและเปลี่ยนแปลงลักษณะ ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทไปอย่างสิ้นเชิง คนในพื้นที่ชนบทได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เมือง ความเป็นเมืองและชนบทละลายและพรมัวไม่ชัดเจนอย่างเดิมอีกต่อไป (จึงไม่น่าแปลกใจที่อาจารย์ชาญวิทย์ได้เสนอว่ากลุ่มเสื้อแดงไม่ใช่คนภูธรแล้ว)

รายได้จากการผลิตไม่เป็นทางการนี้ กลายมาเป็นหลักในการดำรงชีวิตแทนการทำนาหรือทำเกษตรกรรมรูปแบบอื่นๆ การทำงานในภาคเกษตรกรรม อาทิเช่น การทำนากลายเป็นเพียงหลังพิงให้แก่ครอบครัวเท่านั้น คนขับแท็กซี่หลายท่านได้บอกตรงกันว่าการทำงานนั้สบายกว่า

สมัยก่อนมาก พวกเขาหาเงินสดจากการจับรตแท็กชีแล้วไปเป็น "ผู้จัดการนา" สักหนึ่งอาทิตย์ ก็เรียบริ่อยแล้ว และข้าวที่ได้ก็เป็นเพียงหลักประกันพื้นฐานสำหรับครอบครัวที่ยังอยากจะได้ ข้าว เอาไว้กินเท่านั้นเอง แต่ส่วนมากแล้ว ก็มักจะขายเอาเงินสดทันที (รถเกี่ยวข้าวจะเกี่ยวข้าวเสร็จ แล้วใส่กระสอบส่งไปสู่โรงสีทันที) แล้วซื้อข้าวสารกินจากร้านค้าในหมู่บ้าน

การขยายตัวของภาคการผลิตไม่เป็นทางการนี้ เป็นการสร้างสรรค์ที่สำคัญและยิ่งใหญ่มาก อันเกิดขึ้นโดยธรรมชาติของกลุ่มคน ที่ไม่ได้รับโอกาสต่างๆ จากรัฐ การสร้างสรรค์ที่มุ่งเพียง เพื่อที่จะอยู่รอดให้ได้นี่กลายมาเป็นช่องทางที่ สำคัญของคนจำนวนมากในสังคมไทย เท่าที่ นักวิชาการคาดการณ์ไว้ว่าจะอยู่ประมาณร้อยละหกสิบห้าของกำลังแรงงาน ทั้งหมด

กลุ่มคนในภาคการผลิตไม่เป็นทางการที่ขยายตัวมากขึ้นๆ ได้รับอานิสงส์โดยตรงจากนโยบาย ประชานิยมจากรัฐบาลทักษิณ ซึ่งทุนซื้อของอดีตนายกรัฐมนตรีนานหนึ่ง ได้แก่ คุณพันศักดิ์ วิญญรัตน์ ได้ใช้ความคิดจากหนังสือเรื่อง The Other Path : The Invisible Revolution in the Third World ของ Hernado de Soto ซึ่งเน้นการทำความเข้าใจในความหมายและความสำคัญ ของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ นี้มาใช้เป็นฐานในการสร้างนโยบายประชานิยม ไม่ว่าจะเป็น นโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน การเจาะเข้าสู่กลุ่มที่อยู่ในภาคการผลิตไม่เป็นทางการ อาทิเช่น การคมนาคมไม่เป็นทางการ (วินมอเตอร์ไซด์ เป็นต้น) รวมถึงการขยายพื้นที่ให้แก่การผลิตไม่เป็น ทางการ อาทิเช่น การสร้างตลาดภายในให้แก่สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

การที่รัฐได้เปิดโอกาสให้แก่คนในภาคการผลิตไม่เป็นทางการนี้เอง จึงทำให้คนจำนวนมากที่สังกัด อยู่ในภาคการผลิตนี้ชื่นชมนโยบายเหล่านี้ยิ่ง (ผมอยากให้คนในรัฐบาลอ่านหนังสือ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตไม่เป็นทางการให้ มากกว่านี้ จะได้คิดอะไรได้มากขึ้น หรืออย่างน้อยก็ส่งคน ไปคุยกับคุณพันศักดิ์ วิญญรัตน์ บ้างจะเป็นไร)

เมื่อเปลี่ยนมาสู่รัฐบาลคุณอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ แม้ว่าจะพยายามสานต่อนโยบายประชานิยม แต่คงเป็นเพราะไม่เข้าใจหัวใจของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ จึงทำให้ไม่สามารถเจาะเข้าไปใน แต่ละกลุ่มอาชีพได้ ผมรู้สึกว่ารัฐบาลนี้ยังมองสังคมไทยแบบเดิมที่คนส่วนใหญ่ยังเป็นชาวนา ส่วนการทำงานนอกภาคเกษตรนั้นเป็นเพียงหลังฤดูการเก็บเกี่ยว (ซึ่งหากเป็นอย่างที่ผมรู้สึก ก็คงต้องโทษบรรดานักวิชาการและนักพัฒนาเอกชนที่แวดล้อมรัฐบาลว่าเขมามาก)

ผมได้มีโอกาสเสวนาร่วมกับผู้นำทางเศรษฐกิจท่านหนึ่ง ที่ได้ร่วมสร้างรัฐธรรมนูญฉบับ 2550 ท่านอธิบายแก้ตัวให้แก่รัฐธรรมนูญฉบับนี้ทำนองว่าในกระบวนการร่างได้พบปะชาวบ้านมากมาย แม้ว่าผมยอมรับว่าท่านได้พบประชาชนจริง แต่ผมรู้สึกว่าการพบปะชาวบ้านของกลุ่มผู้ร่างรัฐธรรมนูญนั้นเป็นการพบปะชาวบ้านเพียงกลุ่มเดียว คือ กลุ่มที่มีนักพัฒนาเอกชน สายพีเอียก และสาย กป.อพช. (พิภพ ธงไชย บำรุง บุญปัญญา ฯลฯ) ดังจะเห็นได้ว่าคนที่เข้าไปมีส่วนร่วมในรัฐธรรมนูญฉบับนี้มักจะเป็นคนจากสายนี้ ซึ่งชาวบ้านของปัญญาชนกลุ่มนี้มีอยู่น้อยมาก ถ้าเทียบกับสัดส่วนชาวบ้านที่อยู่ในภาคการผลิตไม่เป็นทางการ

แม้ว่าปัญญาชนกลุ่มนี้จะปรารถนาดีต่อชาวบ้าน แต่กระบวนการของเขาก้าวไม่ทันความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ผมเองมีเพื่อนอยู่กลุ่มนี้มากมายทุกภาค แต่หลังจากพยายามทะเลาะกับเพื่อนเพื่อให้เพื่อนมองสังคมไทยให้ดีขึ้น (ไม่จำเป็นต้องมองอย่างผมหรอก แต่มองให้ออกนอกกรอบเดิมหน่อย) ก็ทำให้ไม่ถูกเชิญไปอภิปรายร่วมด้วยเลย (ด้วยข้อหาว่าทำที่ไม่เป็นมิตร: คำกล่าวนี้มาจากพีชชของน้องๆ ภาคเหนือครับ ฮา)

การที่ผู้นำในรัฐบาลและปัญญาชนในสังคมไทยไม่เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของ สังคมจริง ๆ จึงยิ่งทำให้คนในภาคการผลิตไม่เป็นทางการรู้สึกที่ตนเองถูกปิดกั้นโอกาสในการเลื่อนฐานะ (รัฐบาลไม่ชอบคำว่า "ชนชั้น" ผมไม่ใช้ในตอนนี้ก็ได้) และทำให้ขัดเคืองมากขึ้น เมื่อตลาดภายในไม่ขยายตัวอันเนื่องมาจากระบบเศรษฐกิจภาคทางการชวนเซ

คำตอบเบื้องต้นในเรื่องที่มาของกลุ่มคนเสื้อแดง ก็คือ การขยายตัวของคนในภาคการผลิตไม่เป็นทางการที่มีจำนวนมหาศาล และคนกลุ่มนี้กำลังประสบโอกาสในการเลื่อนฐานะ แต่ถูกทำให้รู้สึกว่าโอกาสนั้นถูกปิดตายไปภายใต้รัฐบาลนี้

ความรู้สึกคับข้องใจและเจ็บปวดที่โอกาสของตนถูกปิดเช่นนี้ จึงเป็นช่องทางให้การแพร่ขยายของความคิดเรื่อง "อำมาตย์กับไพร่" สะพัดไปได้อย่างกว้างขวาง และกลายเป็นคำกล่าวที่สรุปยกระดับต้นเหตุของการปิดโอกาสชีวิตของตนได้ชัดเจน สำหรับความรู้สึกของพวกเขา

คำถามต่อไป ได้แก่ การเคลื่อนไหวของกลุ่มเสื้อแดงมาได้อย่างไร เอาไว้คราวหน้าครับ

พลัสสีแดง : การจัดตั้งของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ 2

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

คราวที่แล้ว ได้กล่าวว่ากลุ่มคนเสื้อแดงมีที่มาจากไหนหรืออยู่ตำแหน่งแห่งที่ในระบบเศรษฐกิจอย่างไร ซึ่งผมอธิบายไว้ว่ากลุ่มคนเสื้อแดงเป็นกลุ่มที่อยู่ในภาคการผลิตไม่เป็นทางการ ซึ่งต่างคับข้องใจจากความรู้สึกว่าถูกปิดโอกาสในการเลื่อนฐานะทางเศรษฐกิจจากรัฐบาล

คำถามต่อมา คือ แล้วพวกเขาเข้ามาสร้างการเคลื่อนไหวทางการเมืองใหญ่นี้ได้อย่างไร

คำตอบทั่วไปของปัญญาชนคนชั้นกลางในเมืองมักจะออกมาในรูปของคนพวกนี้ถูกจ้างมา คนพวกนี้ตกอยู่ในวังวนระบบอุปถัมภ์หรือนโยบายประชานิยมจนมองไม่เห็นความเลวของอดีตนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร

คำตอบเหล่านี้ แม้ว่าอาจจะทำให้คนจำนวนไม่น้อยรู้สึกว่าการทำให้เข้าใจปรากฏการณ์ได้ระดับหนึ่ง แต่ในความเป็นจริงแล้ว กรอบการอธิบายเช่นนี้ก็กลับมองไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงที่ลึกซึ้งพอที่จะทำให้เกิดแรงผลักดันทางปัญญาให้เกิดการปรับตัวของสังคมไทยเพียงพอ

กลุ่มคนเสื้อแดงส่วนใหญ่แล้วเป็นผู้หญิงอายุกลางคนขึ้นไป ผู้หญิงกลุ่มนี้คือคนที่ต้องดูแลเศรษฐกิจของครอบครัวตามวัฒนธรรมไทย ดังนั้น การดำรงอยู่ทางเศรษฐกิจจึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง การเมืองของคนเสื้อแดงจึงเป็นการเมืองของผู้หญิงในภาคการผลิตไม่เป็นทางการโดยแท้

แต่อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงไทยถูกวัฒนธรรมสร้างให้เป็นผู้ดูแลภายในครอบครัวเป็นหลัก ส่วนผู้ชายในวัฒนธรรมถูกคาดหวังให้เป็นผู้ที่ต้องออกไปข้างนอกเพื่อแสวงหาเกียรติยศและศักดิ์ศรี ดังนั้นสิ่งที่ต้องตอบให้ได้ก็คือ อะไรเป็นความเปลี่ยนแปลงพื้นฐานให้ผู้หญิงกลุ่มนี้ออกมาเคลื่อนไหวอยู่ข้างนอกครอบครัวเช่นนี้

การขยายตัวของการผลิตไม่เป็นทางการเป็นปัจจัยนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะและความสัมพันธ์ระหว่างงานภายนอกกับงานภายในครอบครัว โดยการผลิตไม่เป็นทางการทำให้เส้นแบ่งระหว่างงานนอกกับภายในครอบครัวพร่ามัวและไม่แบ่งแยกกันอย่างชัดเจนอีกต่อไป เพราะฐานการผลิตกลับอยู่ในครัวเรือนมากกว่าอยู่ข้างนอก ความรู้ความชำนาญที่ใช้ในการผลิตก็ประยุกต์มาจากงานของผู้หญิงในครอบครัวแบบเดิมมาสู่ตลาดที่กว้างขวางขึ้น

นอกเหนือไปจากความเปลี่ยนแปลงของความเป็นผู้หญิงในการผลิตไม่เป็นทางการ การขยายตัวของการผลิตไม่เป็นทางการได้ทำให้เกิดพื้นที่ทางสังคมเศรษฐกิจแบบใหม่ของผู้หญิงและนำมาสู่การจัดตั้งทางสังคมของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ

การขยายตัวของการผลิตไม่เป็นทางการได้ทำให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่ทางสังคม เศรษฐกิจแบบใหม่ของผู้หญิง ความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการผลิตไม่เป็นทางการทำให้ผู้หญิงจำนวนมากต้องถกสนความสัมพันธ์ทางสังคมกันใหม่ จากเดิมที่อาจจะจำกัดตนอยู่ในละแวก บ้านก็เปิดกว้างขวางมากขึ้น ตัวอย่างเช่น แม่ค้าในตลาดนัดก็ได้สร้างเครือข่ายของแม่ค้าที่จะทำ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการค้าขายในแต่ละตลาดกระจายไปสู่กัน รวมทั้งการสร้างความช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อกันระหว่างแม่ค้าด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นการจองพื้นที่ในตลาดนัด การฝากร้านของตนเอง ในบางช่วงเวลา

เครือข่ายของการผลิตไม่เป็นทางการนั้นเอื้ออำนวยให้แต่ละคนสามารถปรับตัวได้รวดเร็ว ตามสถานการณ์ตลาดที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะการผลิตไม่เป็นทางการนั้นอ่อนไหวต่อความต้องการในตลาดสูงมาก ประกอบกับทุนที่จะต้องลงไปในการผลิตนั้นมีไม่มากนัก จึงต้องการ การปรับตัวที่รวดเร็วและยืดหยุ่น เพราะไม่สามารถรองรับการขาดทุนได้อย่างต่อเนื่องหลายวัน

เครือข่ายของภาคการผลิตไม่เป็นทางการที่ถูกสร้างขึ้นมานั้นจึงเหนียวแน่นและมีลักษณะ ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันมาก เพราะเป็นเสมือนฐานที่สำคัญของการอยู่รอดของกลุ่มตน รวมทั้ง เครือข่ายเช่นนี้จะระดมออกมาต่อสู้กับรัฐในบางกรณีด้วย เช่น รวมกันเพื่อต่อสู้กับตำรวจเทศกิจ ที่ไล่จับกลุ่มตนเอง เป็นต้น

หากพิจารณากันอย่างจริงๆจังแล้ว เครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจเช่นนี้ก็เหมือน องค์กรทางธุรกิจเช่นเดียวกันกับสมาคมธนาคารพาณิชย์ หอการค้าไทย หอการค้าจังหวัด ฯลฯ เพียงแต่ว่ารัฐไม่เคยเข้าไปมีบทบาทสนับสนุนอะไร มิหนำซ้ำรัฐยังคงयरังเกเป็นครั้งเป็นคราว เรื่อยมา

ช่วงเวลาที่สิบปีของการขยายตัวของการผลิตไม่เป็นทางการนี้ ได้ทำให้เครือข่ายทางสังคม เศรษฐกิจภาคการผลิตไม่เป็นทางการนี้เข้มแข็งมากขึ้น จนทำให้กลายเป็นเสมือนการจัดตั้ง ทางสังคมของกลุ่มคนที่ทำงานอยู่ในภาคการผลิตไม่เป็นทางการ

การจัดตั้งทางสังคมหมายความว่าคนทั้งหมดได้สร้างระบบที่ทำให้เข้าใจและหมายรู้ได้ ว่าตนเองอยู่ในกลุ่มทางสังคมกลุ่มเดียวกันนี้ ลองนึกถึงคนชั้นกลางที่เข้าร่วมอยู่ในสมาคมต่างๆ เป็นระยะเวลานานๆ ทุกคนก็จะเข้าใจและหมายรู้ได้ว่าตนเองอยู่ตรงจุดไหนของสังคม (ภาษา วิชาการสมัยใหม่อาจจะเรียกลักษณะหมายรู้ของการอยู่ในองค์กรจัดตั้งเช่นนี้ว่า “อัตลักษณ์” ซึ่งมีความหมายว่ากลุ่มของตนคือใคร และสังคมทั่วไปก็รับรู้ว่าเป็นใคร ซึ่งการจะรับรู้เช่นนี้ได้ ก็ต้องผ่านความสัมพันธ์ทางสังคมกันมายาวนานพอสมควร)

เครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจของภาคการผลิตไม่เป็นทางการได้ก่อให้เกิดการจัดตั้งทางสังคมของคนกลุ่มใหม่ที่มีระบบการสื่อสารกันระหว่างกันอย่างมีประสิทธิภาพมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นระบบปากต่อปากหรือการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น โทรศัพท์มือถือ เป็นต้น

ที่สำคัญ การจัดตั้งทางสังคมของเครือข่ายการผลิตไม่เป็นทางการนั้น ทำให้คนในเครือข่ายได้เริ่มมองเชื่อมตนเองในฐานะปัจเจกบุคคลเข้ากับจินตนาการสังคมที่กว้างไกลมากขึ้น การพูดคุยกันถึงส่วนรวม (หรือสังคมในความหมายทางวิชาการ) กลายเป็นเรื่องปกติมากขึ้น จากเดิมที่เน้นเพียงเรื่องส่วนตัวหรือเรื่องในครอบครัวตนเอง (ไม่ได้หมายความว่า การนิินทาจะหมดไปนะครับ แต่มีความหมายน้อยกว่าหรืออาจจะสนุกน้อยกว่าการพูดคุยกันถึงส่วนรวมหรือการนิินทาเมียน้อยๆ ของคนสาธารณะ)

ความเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางสังคมเศรษฐกิจแบบใหม่ของผู้หญิงและการจัดตั้งทางสังคมของภาคการผลิตไม่เป็นทางการได้กลายเป็นฐานของการรวมกลุ่มเพื่อขับเคลื่อนทางการเมืองซึ่งสามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากฐานของการรวมกลุ่มเพื่อขับเคลื่อนทางการเมืองแล้ว เราจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอธิบายอีกด้วยว่าปัจจัยอะไรเป็นการจุดประเด็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนในภาคการผลิตไม่เป็นทางการนี้ ของอนุญาตต่อคราวหน้านะครับ

พลังสีแดง : การจัดตั้งของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ 3

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

ครวก่อนหน้านี้ ผมได้พูดถึงความเปลี่ยนแปลงของการทำมาหากินในภาคการผลิตไม่เป็นทางการ ที่ส่งผลทำให้คนจำนวนไม่น้อยเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตวิธีรู้สึกที่มีตัวตนของตนเอง โดยได้เชื่อมต่อตนเองเข้ากับสังคมที่กว้างขวางขึ้น พร้อมกับได้ก่อสร้างองค์กรเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการขึ้นมา ซึ่งเป็นไปโดยอัตโนมัติ เพื่อเอื้อให้การผลิตไม่เป็นทางการนั้นดำเนินไปอย่างดีที่สุด

ที่กล่าวมาทั้งหมด ก็คือ โครงสร้างพื้นฐานของกลุ่มการผลิตภาคไม่เป็นทางการ ที่ได้สร้างสมขึ้นมาอย่างยาวนานในช่วงสิบปีที่ผ่านมา แต่ปัญหา ก็คือ คนกลุ่มนี้ได้เข้ามาสู่การเคลื่อนไหวการเมืองครั้งใหญ่ได้อย่างไร อะไรเป็นพลังในการจุดชนวนให้เกิดการปะทุขึ้นมาได้ใหญ่โตขนาดนี้

ผมคิดว่าประเด็นแรกสุดที่ต้องทำความเข้าใจ ก็คือ ความเปลี่ยนแปลงของการเป็นพลเมืองที่ไม่กระตือรือร้นมาสู่การเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น (Passive Citizenship to Active Citizenship)

การเชื่อมต่อตนเองเข้ากับสังคมที่กว้างขวาง ได้ทำให้คนในภาคการผลิตไม่เป็นทางการเริ่มตระหนักถึงความเป็นพลเมืองในรัฐไทยมากขึ้น เพราะชีวิตการทำมาหากินได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับอำนาจรัฐมากกว่าเดิม อาทิเช่น สถานที่วางขายของ การเคลื่อนย้าย และขนส่งสินค้า ฯลฯ

การก่อตัวของความสำนึกพลเมืองในระยะแรก แม้ว่าจะยังคงอยู่ในลักษณะของสำนึกพลเมืองที่ไม่กระตือรือร้น กล่าวคือ ยังคงยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ไม่ได้เกาะกลุ่มกันถกเถียง หรือแสดงตนต้องการเปลี่ยนแปลงสภาพตนเองแต่อย่างใด แต่ขณะเดียวกัน การขยายพื้นที่การดำรงอยู่ร่วมกับสังคมที่เพิ่มมากขึ้น ก็นำมาสู่การเริ่มต้นสำนึกถึงความเท่าเทียมกัน ในความเป็นพลเมืองภายใต้ความแตกต่างระหว่างชนชั้นมากขึ้นตามไปด้วย

ความสำนึกเช่นนี้ปรากฏชัดเจนในชีวิตประจำวันที่พวกเขาและเขาต้องพบปะกับลูกค้าชนชั้นกลางที่แสดงตนเองว่าอยู่คนละพวกหรือคนละชั้นกับเธอ การโอภาปราศรัยระหว่างลูกค้ากับแม่ค้าไม่ได้เป็นไปในระนาบเดียวกัน การใช้สรรพนามเรียกขานอย่างนับญาติไม่ใช่เรื่องปกติที่จะใช้กันได้ ขณะเดียวกัน ลูกค้าก็แสดงความเหนือกว่ากว่าเสมอมา

ตัวอย่างที่ชัดเจนมากกว่าเพียงแต่อาจจะไม่ตรงกับประสบการณ์การค้าในภาคการผลิตนอกระบบ นัก ก็คือ การแบ่งชนชั้นระหว่างข้าราชการชั้นประทวนกับข้าราชการชั้นสัญญาบัตร ซึ่งเป็นเรื่องดำเนินมาอย่างปกติยาวนาน ทุกคนยอมรับความแตกต่างนี้ แต่ในปัจจุบัน เมื่อเกิดสำนึกในพลเมืองที่เท่าเทียมกันเกิดขึ้น จึงทำให้รู้สึกถึงความแตกต่างทางสถานะและชนชั้นนี้ชัดเจนมากขึ้น

จนไม่น่าแปลกใจหากข้าราชการชั้นประทวน จะเข้าร่วมกับการเคลื่อนไหวเสื้อแดงนี้มากมาย เพราะที่สำคัญ ก็คือ ภรรยาของข้าราชการชั้นประทวนซึ่งโดยมากแล้วจะเป็นผู้ประกอบการในภาคการผลิตไม่เป็นทางการจะเป็นผู้ที่มีความสำนึกเช่นนี้สูงกว่าสามี และมักจะเป็นผู้กระตุ้นเร่งเร้าให้สามีรู้สึกถึงความแตกต่างนี้ และเมื่อภรรยาเป็นปัจจัยกระตุ้นเช่นนี้ มีหรือสามีไทยจะกล้าปฏิเสธได้

ความแตกต่างทางชนชั้นที่ปรากฏอยู่ในชีวิตประจำวันเช่นนี้ ได้กลายมาเป็นความคับข้องใจฝังอยู่ในระบบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด และเมื่อเกิดเหตุการณ์หรือเกิดการจุดประเด็นใดก็ตามที่เกี่ยวข้องอยู่กับความแตกต่างทางชนชั้นเช่นนี้ ก็จะสามารถกลายเป็นเชื้อไฟจุดเอาความคับข้องใจให้ปะทุมาโดยง่าย ลองนึกถึงปฏิกิริยาของผู้คนตอนนายหมุ่แฮมที่ขับรถชนคนจนตาย หรือจะย้อนไปไกลหน่อย อาทิเช่น คำว่า "สินค้ายแบกะดิน" ได้ทำให้กลุ่มพลังธรรมชนะเลือกตั้งมาอย่างท่วมท้น

ในช่วงแรกของความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นหลังการรัฐประหาร ฝ่ายเสื้อแดงรุ่นแรก ๆ ซึ่งเป็นปัญญาชนได้พยายามเคลื่อนไหวด้วยประเด็นของประชาธิปไตย ซึ่งก็ได้ผลระดมคนได้ไม่มากนัก แต่ภายหลังมาเมื่อกลุ่มนักการเมืองเสื้อแดงที่มาจากสมาชิกสภาแบบบัญชีรายชื่อซึ่งไม่ได้มีฐานเสียงระบบอุปถัมภ์แบบสมาชิกสภาแบบเขตพื้นที่ นักการเมืองกลุ่มนี้น่าจะมีความรู้สึกสอດคัลล่อง หรืออย่างน้อยน่าจะมีความรู้สึกร่วมกับคนที่อยู่ในภาคการผลิตไม่เป็นทางการ การเคลื่อนไหวทางการเมือง จึงได้เปลี่ยนแปลงจากการรณรงค์ประเด็นประชาธิปไตยแบบชนชั้นกลาง มาสู่การสร้างชุดคำอธิบายการเคลื่อนไหวการเมืองประชาธิปไตยแบบเน้นความแตกต่างทางชนชั้น ซึ่งได้แก่ "อำมาตย์-ไพร่"

พลังดึงดูดและแรงผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มออกมาสู่การเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างเร้าร้อนและรุนแรงเช่นนี้ จึงไม่ใช่แค่ประเด็นของอดีตนายกรัฐมนตรีทักษิณ ชินวัตร เท่านั้น แม้ว่าพวกเขาจะรอเสียงของอดีตนายกรัฐมนตรีทุกคืน แต่ลึกลงไปนั้นเป็นประเด็นของความคับข้องใจที่ฝังอยู่ในระบบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดมานาน

หากอดีตนายกรัฐมนตรียกซิดน มีโอกาสกลับมาสู่การเมืองจริงๆ (ซึ่งผมคิดและพูดมานานแล้ว
ว่าไม่มีทางเป็นไปได้) การบริหารงานแบบทักษิณ ก็จะทำให้คนกลุ่มนี้หันหลังให้แก่เขาในเวลา
ไม่นานนัก

ดังนั้น ไม่ว่าจะการเคลื่อนไหวทางการเมืองครั้งนี้จะจบลงอย่างไร รัฐบาลที่จะเข้ามามีอำนาจต่อไป
จำเป็นต้องคิดในประเด็นความแตกต่างทางชนชั้นนี้ให้มาก เพราะไม่ใช่เพียงแค่การช่วยเหลือ
ทางด้านการกระจายรายได้เท่านั้น หากแต่ต้องทำความเข้าใจในเรื่องที่ลึกลงไปในระบบอารมณ์
ความรู้สึกนึกคิดของสังคมเลยทีเดียว

ภาคการผลิตไม่เป็นทางการกับการเมืองไทย

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

การขยายตัวของภาคการผลิตไม่เป็นทางการในช่วงยี่สิบปีที่ผ่านมาได้ทำให้คนที่ดำรงชีวิตอยู่ในภาคการผลิตนี้มีมากขึ้นมาก และกลายเป็นพลังทางการเมืองที่สำคัญยิ่งขึ้น ความสนใจในพลังของคนกลุ่มนี้เริ่มขึ้นไม่นานมานี้ โดยเริ่มจากทีมที่ปรึกษาของอดีตนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร ที่มองเห็นและได้ใช้ประโยชน์อย่างจริงจังจากคนในภาคการผลิตไม่เป็นทางการเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทย ดังที่เราเห็นว่าการใช้ประโยชน์จากคนในภาคการผลิตนี้มีผลอย่างมากในเรื่องคะแนนเสียงและการเคลื่อนไหวการเมืองบนท้องถนน

ภาคการผลิตไม่เป็นทางการนั้นแบ่งได้ออกเป็นสามลักษณะ ได้แก่ การคมนาคมไม่เป็นทางการ การค้าขายไม่เป็นทางการและบ้านเรือนไม่เป็นทางการ ซึ่งทั้งสามลักษณะนี้มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก เพราะคนที่อยู่ในภาคการผลิตนี้โดยมากก็จะมีคนในครอบครัวหรือครอบครัวอยู่ในส่วนอื่นด้วย เช่น คนขับมอเตอร์ไซด์รับจ้าง มีเมียขายของหายแรงแฉลอย และครอบครัวของเขาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัด

การรวมกลุ่มของคนในภาคการผลิตไม่เป็นทางการนี้เหนียวแน่นกว่าคนชั้นกลางโดยทั่วไป เพราะหลักประกันความอยู่รอดขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม ซึ่งมีทั้งการช่วยเหลือกันและการไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต ซึ่งส่งผลชัดเจนในการลงคะแนนเสียงเพื่อเลือกตั้ง คะแนนเสียงของคนในภาคการผลิตนี้จะเป็นกลุ่มก้อนที่ชัดเจน นักการเมืองท้องถิ่นรู้ดีว่าการเลือกตั้งท้องถิ่นในเขตเมืองที่มีการดำรงอยู่ของภาคการผลิตไม่เป็นทางการมากนั้น จำเป็นต้องจับคนกลุ่มนี้ให้ได้เพราะเป็นฐานเสียงที่สำคัญ โดยมากแล้วนักการเมืองท้องถิ่นในเขตพื้นที่ที่จะจับที่ชุมชนแออัด (บ้านเรือนไม่เป็นทางการ) เป็นหลัก

นักการเมืองจะพยายามจับหัวใจของภาคการผลิตไม่เป็นทางการเมืองที่บ้านเรือนไม่เป็นทางการนี้ให้ได้ก่อน จากนั้นก็จะขยับไปจับหัวใจของอีกสองส่วนของภาคการผลิตก็จะทำให้ได้รับคะแนนเสียงที่เป็นกลุ่มก้อนและหนักแน่น รวมทั้งสามารถที่จะขยาย “ความขึ้นขอบ” ออกไปได้อย่างกว้างขวางผ่าน “ปาก” ของคนในภาคการผลิตนี้ที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับคนทั่วไปมากกว่าคนอาชีพที่เป็นทางการ อดีตนายกรัฐมนตรีจึงเริ่มด้วยโครงการบ้านเอื้ออาทร จากนั้นจึงมาสู่โครงการแท็กซี่เอื้ออาทรและการจัดการเรื่องวินมอเตอร์ไซด์

ด้วยความที่คนในภาคการผลิตนี้เป็นกลุ่มก่อนและดำรงชีวิตส่วนหนึ่งอยู่บนท้องถนน ดังนั้นการเคลื่อนไหวบนท้องถนนในยามที่ถูกระดม/ปลุกเร้าให้พิทักษ์นักรบการเมืองที่ตนรักจึงเป็นไปได้โดยง่าย และสามารถเคลื่อนไหวได้อย่างหนักหน่วงด้วย สังคมไทยก็ได้เห็นพลังการเคลื่อนไหวนี้แล้วในกลางปีนี้

ภาคการผลิตไม่เป็นทางการจึงมีน้ำหนักและความสำคัญทางด้านการเมืองมากขึ้น ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจอันใดที่เมื่อใกล้จะยุบสภาและเลือกตั้ง รัฐบาลนี้จึงเร่งคลอดนโยบายจับใจคนในภาคการผลิตนี้ออกมาและประกาศแรงทำให้ได้ภายในสามเดือนหกเดือนด้วย

แต่เราจำเป็นต้องคิดในเรื่องการขยายตัวของภาคการผลิตไม่เป็นทางการนี้ให้ดี เพราะการขยายตัวของภาคการผลิตไม่เป็นทางการนั้นเป็นภาพสะท้อนความบกพร่องของโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของบ้านเรา เราจะต้องไม่ยอมให้นโยบาย “ประชา (บางส่วน) นิยม” กลายเป็นนโยบายประจำเพื่อหล่อเลี้ยงคะแนนเสียงของนักการเมือง เพราะจะทำให้ความพิกลพิการของระบบสังคม-เศรษฐกิจไทยนั้นดำเนินต่อไป หากแต่จะต้องทำให้เกิดนโยบายที่ทำให้คนในภาคการผลิตนี้สามารถปรับตัวมีชีวิตที่ดีกว่า และก้าวพ้นเขตแดนของการผลิตไม่เป็นทางการนี้

ภาคการผลิตไม่เป็นทางการนี้จะขยายตัวอยู่ในประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจสูง เช่น กลุ่มประเทศในลาตินอเมริกา ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจนี้เกิดขึ้นจากโครงสร้างการผลิต(ที่เป็นทางการ)ล้มเหลวหลายประการ ที่สำคัญได้แก่ การจ้างงานมีน้อยและค่าแรงพื้นฐานต่ำ อันเป็นเหตุให้คนจำนวนมากหาทางอยู่รอดด้วยการทำงานในภาคไม่เป็นทางการ

รัฐที่อ้างความเหลื่อมล้ำเอาไว้ก็จะเป็นรัฐที่ไม่ได้ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของผู้คน และบีบให้ผู้คนออกมาสู่ภาคการผลิตไม่เป็นทางการเพื่อที่เขาเหล่านั้นจะมีทางรับผิดชอบตัวเองโดยที่รัฐไม่ต้องใช้งบประมาณในการดูแลพลเมืองของตน

ภาคการผลิตไม่เป็นทางการจึงเป็นดัชนีชี้ความล้มเหลวของรัฐและโครงสร้างเศรษฐกิจที่ไม่สามารถจะดูแลพลเมืองของตนในฐานะ “ พลเมือง” ได้

แน่นอนว่า ในวันนี้จำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์นโยบายประชานิยมเพื่อที่จะให้คนกลุ่มใหญ่ของสังคมนี้สามารถอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีก่อน แต่จะต้องคิดถึงถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่จะเปิดให้คนในภาคการผลิตไม่เป็นทางการนี้เลื่อนสถานะของตนมาสู่ผู้ประกอบการรายย่อยในระบบเศรษฐกิจเป็นทางการ

การแปลคำ “Populist Politics” ว่า “ประชานิยม” ได้ทำให้ความหมายในแง่ลบทำงานองที่ว่าเป็นการหลอกลวงและมอมเมาประชาชนด้วยผลประโยชน์เฉพาะหน้า ที่แฝงอยู่ใน

ภาษาอังกฤษนั้นหายไปแน่นอนแม้ว่าคำนี้ถูกผลิตขึ้นมาโดยนักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักและนักการเมืองในประเทศที่ชูตริตประเทศอื่น จึงมีความหมายในแง่ลบกับนโยบายดูแลประชาชนของประเทศโลกที่สาม แต่ก็ต้องตระหนักว่าการทำให้คนไม่สามารถเลื่อนชนชั้นได้ไม่ว่าด้นคำหวานหรือนโยบายประชานิยมแบบไหน ล้วนแล้วแต่เป็นการทำลายสังคมในอนาคตอย่างแท้จริง

การคิดและสร้างนโยบายประชานิยมในวันนี้ จึงไม่ใช่เพียงแค่จะจัดทำภายในสามเดือนหกเดือนเท่านั้น หากแต่จะต้องวางแผนเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตของสังคมให้มีการจ้างงานเพิ่มมากขึ้นและจะต้องเพิ่มอัตราค่าจ้างแรงงานให้สูงมากขึ้น และที่สำคัญ รัฐจะต้องตอบสนองความต้องการพื้นฐานของพลเมืองในรัฐให้ได้รับความเท่าเทียมและเสมอภาค

ภาคผนวก ค

รายชื่อคณะทำงานโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

1. ผศ. เรณู อรรฐาเมศร์ (ผู้ประสานงานโครงการ)

บทบาทหน้าที่

- บริหารโครงการในภาพรวมเพื่อให้บรรลุประสงค์ตามที่ตั้งไว้
- วิทยากรหลักในโครงการ
- กำกับกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในกรอบหลักและตามสัญญาของโครงการ
- ประสานงานกับ ส.ก.ว. และโครงการ 10 โครงการ
- ร่วมคิด ตัดสินใจ วางแผน ติดตาม หนุนเสริมและประเมินผลโครงการ
- สังเคราะห์ภาพรวมงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 10 โครงการ

2. ผู้เชี่ยวชาญ รศ.ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (ผู้เชี่ยวชาญประจำโครงการ)

- หนุนเสริมแนวคิด กระบวนการวิจัย วิธีวิทยาประวัติศาสตร์ (Historical analysis)
- ให้ออกเสนอแนะการวิเคราะห์สังเคราะห์ภาพรวม การประเมินผล และการถอดบทเรียน การนำผลงานวิจัยไปใช้เพิ่มศักยภาพของวิชาชีพ
- วิทยากรหลักด้านแนวคิดทฤษฎีประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
- การค้นหาหรือการ identify ผู้สนใจซึ่งมีทั้งศักยภาพและความเป็นไปได้ที่จะเข้าร่วมพัฒนาโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
- ขั้วเคลื่อนความรู้ หนุนเสริมและยกระดับความรู้ โดยให้ออกเสนอแนะในการเรียนรู้ตลอดโครงการผ่านประสบการณ์ของนักวิจัย
- การร่วมแลกเปลี่ยนทัศนะ/ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์
- ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน และร่วมปฏิบัติกับผู้ประสานงานและให้คำปรึกษาในการประเมินผลกิจกรรมของโครงการ
- ทำงานศึกษาสังเคราะห์และยกระดับความรู้และภาพรวมทั้งหมดของโครงการงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

3. นายอนุชน หวลทรง (ผู้ช่วยผู้ประสานงาน)

บทบาทหน้าที่

- ดูแลและบริหารงานกิจกรรมให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
- กำกับดูแลเรื่องการใช้งบประมาณในโครงการให้มีการใช้จ่ายอย่างประหยัด โปร่งใสและมีประสิทธิภาพ
- จัดประชุมและจัดทำรายงานการประชุม
- วิทยาการกระบวนการหลักในโครงการ
- คิดค้นกิจกรรมใหม่ ๆ ที่จะให้เกิดผลตาม

เจ้าหน้าที่เฉพาะกิจ

นักเขียนบทความเสนอสื่อ 1 คน

ระยะเวลาดำเนินงาน 12 เดือน

ตั้งแต่วันที่ 15 กันยายน 2551 – 14 มีนาคม 2553